

**ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ БОХТАР
БА НОМИ НОСИРИ ХУСРАВ**

ВБД.:

Бо ҳуқуқи дастнавис

ЯТИМОВ СОБИРҶОН РУСТАМОВИЧ

**НАҚШИ ВАО ДАР ШАРОИТИ ИНКИШОФИ ИҶТИМОӢ – СИЁСИИ
ҶОМЕАИ ТОҶИКИСТОНӢ: ТАҲЛИЛИ ИҶТИМОӢ – ФАЛСАФӢ**

ДИССЕРТАТСИЯ

**барои дарёфти дараҷаи илмии
номзади илмҳои фалсафа рӯи ихтисоси
09.00.11. – Фалсафаи иҷтимоӣ**

Роҳбари илмӣ:
доктори илмҳои фалсафа,
профессор Маҳмадизода Н.Д.

Бохтар – 2024

МУНДАРИЧА

РҶЙХАТИ ИХТИСОРАҲО	3
САРСУХАН	4
БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ-МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ ВАО ҲАМЧУН НИҲОДИ ИҚТИМОӢ	21
1.1. Асосҳои назариявии таҳқиқи ВАО дар илми муосир.....	21
1.2. Таснифи ВАО ҳамчун ниҳоди иқтимоӣ-сиёсӣ.....	37
1.3. Хусусиятҳо ва шаклҳои раванди таҳия ва татбиқи технологияҳои тарғиботӣ дар ВАО	58
БОБИ 2. ХУСУСИЯТҲО, ШАКЛҲО ВА УСУЛҲОИ ТАҶАССУМИ МАСЪАЛАҲОИ ИҚТИМОӢ - СИЁСӢ ДАР ВАО - И ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	85
2.1. Таҷассуми масъалаҳои иқтимоӣ – сиёсӣ дар ВАО - и Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	85
2.2. ВАО ҳамчун воситаи инъикоси масъалаҳои иқтимоӣ – сиёсӣ дар ҷомеаи тоҷикистонӣ	111
2.3. Нақши ВАО дар таъмини субот ва ҳимояи манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон	126
ХУЛОСА	144
РҶЙХАТИ АДАБИЁТ	152

РҰЙХАТИ ИХТИСОРАҲО

ВАО – воситаҳои ахбори омма

ИДМ – Иттиҳоди давлатҳои мустақил

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Инкишофи ҷомеаи Тоҷикистон ва ниҳодҳои иҷтимоии онро бе фаъолияти воситаҳои иттилоотӣ-таҳлилий тасаввур намудан имконнопазир аст. Чунки сарвари давлат ва дигар ниҳодҳои сиёсати дохилӣ ва берунӣ на танҳо ба иттилоот дар бораи раванду ҳодисаҳо, балки ба иттилооти илман асоснокгардида, ҳамачониба таҳлилшуда ва бо пешгӯиҳо мукамалгардида зарурат доранд. Аз ин рӯ, зарурати чиддии тайёр намудани муҳаққиқони соҳа, коршиносони сиёсӣ, дипломатҳо, мутахассисони соҳаи муносибатҳои байналхалқӣ ва сиёсати ҷаҳонӣ ба миён омадааст, ки тавонанд манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳимоя намоянд.

Бо мақсади таҳия ва татбиқи сиёсати иттилоотӣ, фароҳам овардани шароити мусоиди чунин навъи фаъолият дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асоси мустаҳкамаи ҳуқуқӣ гузошта шудааст. Дар мамлакат қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот»¹, «Дар бораи ҳуқуқи дастрасӣ ба иттилоот»², «Дар бораи ҳифзи иттилоот»³ ва ғайра қабул гардидаанд, ки асосҳои меъёрии фаъолияти иттилоотӣ, мақсад, вазифаҳо, усулҳо, субъектҳо ва объектҳои муносибатҳои иттилоотиро ба танзим дароварда, сиёсати давлатии иттилоотиро дар ҷомеа муқаррар менамоянд. Дар илми муосири ҷомеашиносӣ фаъолияти воситаҳои иттилоотӣ-таҳлилий дар байни вазифаҳои сиёсати давлат, ҳамеша чун яке аз муҳимтарин масъала баррасӣ мегардад⁴.

Тавре, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид намудаанд, имрӯз беш аз пеш маълум мегардад, ки нақши воситаҳои ахбори омма дар ҳаёти ҷомеаи муосир чӣ гуна бузург аст. Дар ҳақиқат матбуот ва воситаҳои ахбори омма ба ташаккули афкори ҷомеа таъсири муқтадир ва муассир мерасонанд. Онҳо хусусан дар замони таҳаввулот ва тағйирёбии

¹ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: 2002. № 4.

² Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: 2008. № 6.

³ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: 2008. № 12.

⁴ Громыко, А.А. Памятное. Кн. 2. [Текст] / А.А. Громыко. - М.: 1998. - С. 341.

самтҳои рушди ҷомеа, бадалшавии идеологияҳо ва ташаккули диди нави иҷтимоӣ аҳамияти хоса пайдо мекунад. Ҳама гуна ҷомеаи демократӣ, алалхусус ҷомеаи кишварҳое, ки нав ба ин чода қадам гузоштаанд, ба воситаи ахбори омма ва фаъолияти пурсамари онҳо ниёзманд мебошад.

Таҷрибаи Тоҷикистони соҳибистиклол нишон медиҳад, ки рӯзномаву маҷаллаҳо ва телевизиону радио ҳамчун яке аз воситаҳои асосии таъсиррасонӣ ба афкори ҷомеа метавонанд ба ҳалли мушкилоти мавҷуда фаъолна мусоидат намоянд. Зеро ҷомеа ба ахбор доир ба фаъолияти мақомоти давлатӣ ва умуман ҳамаи шохаҳои ҳокимият ниёз доранд, ки ин яке аз аслҳои бунёдии ҷомеаи озоди демократист¹.

Мубрам будани масъалаи мазкур инчунин бо он муайян мегардад, ки ВАО яке аз василаҳои муҳими инъикоскунанда ва таъсиррасонандаи равандҳои иҷтимоӣ сиёсии ҷомеаи муосир ба шумор мераванд. Дигаргуниҳои бунёдии Тоҷикистон дар солҳои 90-уми асри XX ба таври назаррас имкониятҳои дастрасӣ ба иттилоотро васеъ намуда, ВАО ва матбуоти даврро ба манбаи тавоноии пешбари ғояҳои давлатдорӣ, гузаронидани маърақаҳои интихоботӣ, қувват гирифтани муборизаи нерӯҳои гуногун мубаддал гардониданд. Тағйироти низоми сиёсии Тоҷикистон, ташаккули асосҳои меъёрӣ, дар навбати худ боиси тағйироти фаъолияти ВАО дар равандҳои иҷтимоӣ ва маърақаҳои интихоботӣ гардиданд.

Тадричан усулҳо ва шаклҳои инъикос ва таъсиррасонии ВАО ба равандҳои иҷтимоӣ сиёсӣ тағйир ёфтанд. Гузариш аз шакли иртиботи якҷониба ва ғайритаблиғотӣ ба шакли иртиботи дучониба ва таблиғоти сиёсӣ сурат гирифт. Илова бар ин соҳаи нави илмӣ ва фаъолияти касбӣ - робита бо ҷомеа (паблик релейшнз) ташаккул ёфт.

Мубрам будани омӯзиши ВАО ҳамчун нерӯ ва воситаи пешбарандаи равандҳои иҷтимоӣ ҷомеа дар шароити тағйирпазирии усулҳои рӯзноманигорӣ, таҳлили дигаргуниҳои шакл ва усулҳои таҷассуми

¹ Суҳанрони Эмомалӣ Раҳмон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар маҷлиси тантанавӣ бахшида ба 100 – солагии матбуоти тоҷик, ш. Душанбе, 10 март соли 2012.

равандҳои сиёсӣ, муборизаи сиёсӣ ва маърақаҳои интиҳоботӣ, ошкор намудани хусусиятҳои ВАО муҳимияти мавзӯи мазкурро муайян намудаанд. Дар ин самт, масъалаи асосӣ ташаккули афкори сиёсӣ-ҷамъиятии оммаи мардум ба ҳисоб меравад, ки ба мавқеъگیرӣ, иштироки фаъол дар равандҳои иҷтимоӣ сиёсии кишвар, аз он ҷумла дар маърақаҳои интиҳоботӣ ва фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ мусоидат менамояд.

Дар шароити имрӯза аз тариқи баъзе воситаҳои иттилоотӣ, маълумот ва ахбори номатлуб паҳн мешавад, ки боиси ташаккулёбии афкори тундрав ва иртиқойи миёни гурӯҳҳои алоҳидаи иҷтимоӣ-сиёсӣ мегардад. Омили мазкур нақши ВАО ва матбуоти даврӣ дар ташаккули афкори манфӣ ба маротиб боло мебардорад.

Аз ин рӯ, омӯзиш ва баррасии таъсири ВАО ба ҷанбаҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ сиёсӣ, аз он ҷумла афкори ҷамъиятӣ, рафтори шаҳрвандон, иродаи сиёсии онҳо, ҳодисаву падидаҳои гуногун, фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ҳизбҳои сиёсӣ дорои аҳамияти илмӣ ва амалӣ буда, муҳимияти баррасии мавзӯи мазкурро таъмин менамояд.

Раванду ҳодисаҳои ҷаҳони муосир боисрор тақозо менамоянд, ки таҳқиқот доир ба нақши воситаҳои ахбори омма, воситаҳои иттилоотӣ-таҳлилий ҳарчӣ зудтар ва бештар ба нашр расонида шаванд. Зиеда аз ин, аҳамияти фаъолияти иттилоотӣ-таҳлилий ба ин сабаб тақвият меёбад, ки мувофиқи ақидаҳои ҷойдошта, элитаи сиёсӣ ва идоракунии «сатҳи хели пасти» омодагӣ доранд, махсусан дар соҳаи донишҳои иҷтимоӣ-фалсафӣ ва сиёсӣ. Чунки кормандони соҳаи идоракунии давлатӣ, сиёсати дохилӣ, хориҷӣ ва муносибатҳои байналхалқӣ бояд дар бораи равандҳои имрӯзаӣ ҷаҳонӣ, тамоюлоти онҳо тасаввуроти зарурӣ дошта бошанд. Бе дониши мукаммали иҷтимоӣ-фалсафӣ ва сиёсӣ ва иттилооти зарурӣ сатҳи рақобатпазирии давлатро дар муносибатҳои мураккаб ва печидаи ҷаҳони муосир таъмин намудан имконнопазир аст.

Таҳқиқотҳо дар мавзӯи мазкур маводи боарзиш буда, дар баъзе мавридҳо зимни омӯзиши нақши воситаҳои ахбори омма сарчашмаи нодир

мебошанд. Онҳо бо вучуди гуногунмаъно ва гуногуншакл буданашон, дар бораи моҳияти воситаҳои ахбори омма тасаввуроти асосӣ дода, имконият медиҳанд, ки аз маҷмуи далелҳои иттилоотӣ-таҳлилий зарра-зарра маводҳои боарзиш ҷамъоварӣ шаванд ва барои инкишоф ва суботи ҷомеаи тоҷикистонӣ мавриди истифода қарор гиранд.

Ҳамин тариқ, омӯзиши шакл ва усулҳои таҷассуми ҳодисаву падидаҳои раванди сиёсии кишвар дар саҳифаҳои ВАО, нақши ВАО дар раванди маърақаҳои интиҳоботӣ ва муборизаи сиёсӣ, дар ташаккул ва инкишофи афкори ҷамъиятӣ - сиёсии оммаи мардум аҳамияти илмӣ ва амалӣ дошта, муҳимияти мавзӯи мазкурро муайян менамоянд.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Дар илмҳои ҷомеашиносӣ, фалсафӣ, таърихӣ ба ҷанбаҳо ва нақши воситаҳои ахбори омма дар ҳаёти иҷтимоии давлат, таъсири он ба равандҳои сиёсӣ ва ғайра таваҷҷуҳи муайян зоҳир карда мешавад. Ҳамзамон бо дараназардошти мақоми афзояндаи воситаҳои ахбори омма, боло рафтани нақши таъсиррасонандаи он, тағйири шаклу услуби пешниҳоди иттилоот, зарурати таҳқиқи ин масъала аз нигоҳи манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миён омадааст.

Таҳлили сарчашмаҳо ва адабиёти илмӣ дар доираи мавзӯи мазкур нишон медиҳад, ки аз замони пайдоиши ВАО дар таҷассуми ҳодисаву падидаҳо, ташаккул ва инкишофи афкори ҷамъиятӣ нақши муҳим дошт. Аз ин хотир, аксарияти таҳқиқотҳои ВАО хусусияти амалӣ доранд.

Масъалаи амалӣ гардидани муносибатҳои иҷтимоию сиёсӣ тариқи воситаҳои ахбори омма дар маркази диққати муҳаққиқони ватаниву хориҷӣ қарор дорад. Зиёд гардидани шавқмандии муҳаққиқон ба ВАО ҳамчун воситаи иртиботи иҷтимоӣ ва сиёсӣ бо омӯзиши шаклҳои қаллобии таъсиррасонии он ба аҳоли алоқаманд аст.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷанбаҳои мухталифи ВАО, ҷомеаи иттилоотӣ ва нақши мусбату манфии шабакаҳои иҷтимоӣ дар асару рисолаҳои муҳаққиқон А.Ш. Қурбонов, Р.Назаров, Х.Усмонзода,

Р.Ҳайдаров, Н.Д. Маҳмадизода, А.И. Муминов, Х.Сафарализода, С.С. Ятимов, И.К. Усмонов С.Олимова ва М. Олимов таҷассум гардидаанд¹.

Технологияи пешниҳоди иттилоот дар ВАО дар таҳқиқотҳои муҳаққиқони Федератсияи Россия - С. Москович, П. Шампаня, Ю. Левада, Г. Феоктистов, Г. Грачев, С. Кара-Мурза, Д. Ротман, И. Мельник, Е.В.Алексеев, М.Д. Березинская, А.Ю. Азаров мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор дода шудааст².

¹Курбонов А.Ш. Образовательная политика в условиях государственной независимости Таджикистана [Текст] / А.Ш. Курбонов. – Душанбе, 2003; Курбонов А.Ш. Амнияти зеҳнӣ ва истиклолияти давлатӣ [Матн] / А.Ш. Курбонов. – Душанбе: Ирфон, 2016. – 108 с.; Курбонов А.Ш. Таҳаввули низоми маориф дар Тоҷикистон (таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ) [Матн] / А.Ш. Курбонов. – Душанбе: Ирфон, 2019. – 220 с.; Курбонов А.Ш. Илм ва маориф: тамоюлот, мушкилот ва дурнамо [Матн] / А.Ш. Курбонов. – Душанбе: Ирфон, 2019. – 406 с.; Курбонов А.Ш. Вазъи маориф ва илм дар шароити истиклолияти давлатӣ [Матн] / А.Ш. Курбонов. – Душанбе: Аржанг, 2021. – 354 с.; Назаров Р.Н. Философия качества образования Таджикистана (социально-философский анализ) [Текст] / Р. Назаров. – Душанбе. 2011; Идиев Х.У. Фалсафаи иҷтимоӣ [Матн] / Х.У. Идиев. – Душанбе: «Дониш», 2013. – 381 с.; Идиев Х.У. Трансформирующееся таджикское общество [Текст] / Х.У. Идиев. – Душанбе: Ирфон, 2004. – 200 с.; Усмонов, И.К. *Сулҳнома* [Матн] / И.К. Усмонов. – Душанбе: 2001.; Ҳайдаров Р.Ҷ. Роҳҳои пешгирии намудани раванди ҷалби ҷавонон ба ҳаракатҳои ифротгароии динӣ: ҷанбаи иҷтимоӣсиёсӣ [Матн] / Р.Ҷ. Ҳайдаров, Ҳ.Ҳ. Хочаев // Аҳбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови АМИ ҶТ. 2018. №2. – С.90-93; Маҳмадизода Н.Д. Пешгирии идеологияи ифротгароӣ ва терроризм дар муҳити ҷавонон ва шабакаи интернет дар ҷомеаи трансформатсионии тоҷик [Матн] / Н.Д. Маҳмадизода // Гузоришҳои АМИ ҶТ. Шуъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ. – 2018. №4. – С. 83-93.; Маҳмадизода Н.Д. Зоҳиршавии ифротгароии динӣ-сиёсӣ дар шароити инкишофи ҷомеаи тоҷик ва роҳҳои пешгории он (таҳлили фалсафӣ иҷтимоӣ): дисс. докт. илм. фалсафа: 09.00.11. [Матн] / Н.Д. Маҳмадизода. – Душанбе. 2020. – 320 с.; Муминов А.И. Религиозный экстремизм в контексте социальных изменений // дисс. докт. филос. наук: 09.00.11. [Текст] / А.И. Муминов. – Душанбе, 2018. – 294 с.; Муминов А.И. Религиозный фактор и проблемы национальной безопасности страны (на примере Республики Таджикистан) [Текст] / А.И. Муминов // Вестник Московского государственного областного университета. Философские науки. – М.: Изд-во МГОУ, 2006. №4. – С. 84-90.; Муминов А.И. Религиозный экстремизм как социальная угроза современному обществу [Текст] / А.И. Муминов // Вестник Московского государственного областного университета. Философские науки. – М.: Изд-во МГОУ, 2007. №2. – С. 57- 62.; Муминов А.И. Воздействие религиозного фактора на духовную безопасность Республики Таджикистан [Текст] / А.И. Муминов // Вестник Педагогического университета. №1(44). 2012. – С.40-45.; Сафарализода Х.К. Кибертерроризм как угроза национальной безопасности [Текст] / Х.К. Сафарализода // Вестник таджикского национального университета. – Душанбе. 2017, №2/4-2. – С. 271-275. Ятимов С.С. Матбуоти даврӣ ва таъмини амнияти иттилоотӣ [Матн] / С.С. Ятимов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2018. №8. – С. 277-279; Усмонов, И.К. *Моменты созидательного мира* [Текст] / И.К. Усмонов. – Душанбе: 1991; Ҳамон муаллиф. Таърихи матбуоти тоҷик [Матн] / И. Усмонов, Д. Давронов. - Душанбе: Маориф, 1977., Олимова, С. Таджикистан на пороге перемен [Текст] / С. Олимова, М. Олимов. - М.: 1999.

² Московичи, С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс [Текст] / С. Московичи. - М.: Центр психологии и психотерапии, 1998., Шампань, П. Делать мнение: новая политическая игра [Текст] / П. Шампань. - М.: Socio-Logos, 1997., Кара-Мурза, С. Манипуляция сознанием [Текст] / С. Кара-Мурза. - М.: 2004; Кара-Мурза, С. Власть манипуляции [Текст] / С. Кара-Мурза. - М.: 2007., Грачев, Г. Манипулирование личностью [Текст] / Г. Грачев. – М.: 2003., Мельник, Г. Масс-медиа: психологические процессы и эффекты [Текст] / Г. Мельник. - СПб.: 1996.,

А.А. Грабелников, С.Г.Корконосенко, В.А. Сидиров, Э.Д. Дагбаев асосҳои сотсиологии воситаҳои ахбори омма, фарҳанги сиёсии ВАО, шаклҳои таъмини робитаҳои сиёсӣ тавасути матбуотро омӯхтаанд¹.

Дар китобҳои В.В. Ворошилов, Г. Лебон, Д. Базаркина, Г. Бакулев, Е. Головлева ва Г. Козырев нақши матбуоти хизбӣ дар равандҳои сиёсӣ, воситаҳои ахбори омма ва терроризм, назарияҳои ғарбии мақоми ВАО дар ҷомеа, банақшагирии фаъолияти иттилоотӣ, ҷойгоҳи иттилоот дар ташаккули афкори иҷтимоӣ, назария ва амалияи офаридани нақши душман аз тариқи воситаҳои ахбори оммаро таҳқиқ намудаанд. Дар таҳқиқотҳои ин муаллифон нақш ва мақоми ВАО ҳамчун воситаи муҳими таҷдиди афкори омма баррасӣ карда шудааст².

А.М. Воробьев, В.П. Конетская, М.М. Назаров, ва Л.Н. Федотова дар китобҳои худ ба нақши воситаҳои ахбори омма ҳамчун омили

Засурский, Я.Н. Система СМИ в России [Текст] / Я.Н. Засурский. - М.: 1995; Засурский, Я.Н. Профессия журналист – вызовы XXI века [Текст] / Я.Н. Засурский. – М.: 2007., Прохоров, Е.П. Журналистика и демократия [Текст] / Е.П. Прохоров. - М.: 2001., Федотова, Л. Н. Массовая информация: Стратегия производства и тактика потребления [Текст] / Л.Н. Федотова. - М.: 1996., Свитич, Л.Г. Феномен журнализма [Текст] / Л.Г. Свитич. – М.: 2000., Грабелников, А.А. Русская журналистика на рубеже тысячелетие [Текст] / А.А. Грабелников. – М.: 2000; Грабелников, А.А. Средства массовой информации постсоветской России [Текст] / А.А. Грабелников. - М.: 1996., Корконосенко, С.Г. Социологическое обеспечение деятельности СМИ [Текст] / С.Г. Корконосенко. - СПб, 1995., Сидиров, В.П. Политическая культура средства массовой информации [Текст] / В.П. Сидиров. – М.: 1994., Дагбаев, Э.Д. Средства массовой информации: динамические модели политической коммуникации [Текст] / Э.Д. Дагбаев. – Улан-Уде: 2004.

¹ Грабелников, А.А. Русская журналистика на рубеже тысячелетие [Текст] / А.А. Грабелников. – М.: 2000; Грабелников, А.А. Средства массовой информации постсоветской России [Текст] / А.А. Грабелников. - М.: 1996., Корконосенко, С.Г. Социологическое обеспечение деятельности СМИ [Текст] / С.Г. Корконосенко. - СПб, 1995., Сидиров, В.П. Политическая культура средства массовой информации [Текст] / В.П. Сидиров. – М.: 1994., Дагбаев, Э.Д. Средства массовой информации: динамические модели политической коммуникации [Текст] / Э.Д. Дагбаев. – Улан-Уде: 2004.

²Ворошилов, В.В. Партийность как принцип журналистики [Текст] / В.В. Ворошилов // Приоритетные направления развития науки и образования: материалы V Международной научно-практической конференции (Чебоксары, 12 июня 2015 г.) / редкол.: О.Н. Широков [и др.]. - Чебоксары: Центр научного сотрудничества «Интерактив плюс», 2015. № 2(5)., Лебон, Г. Психология народов и масс [Текст] / Г. Лебон. - СПб.: Макет, 1995., Базаркина, Д. Коммуникация и терроризм [Текст] / Д. Базаркина, М. Джорич, Е. Пашенцев, Д. Симеунович. – М.: Международный центр социально-политических исследований и консалтинга, 2015., Бакулев, Г. Массовая коммуникация. Западные теории и концепции [Текст] / Г. Бакулев. - М.: Аспект-Пресс, 2016., Головлева, Е. Массовые коммуникации и медиапланирование [Текст] / Е. Головлева. – М.: Академический проект. Деловая книга. - М.: 2009. – 352 с.; Головлева, Е. Информация и общественное мнение [Текст] / Е. Головлева // От репортажа в СМИ к реальным переменам / ред. И. Румин. – М.: Альпина Паблицер, 2015., Козырев, Г. Социология общественного мнения. Образ врага в истории, теории и общественном сознании [Текст] / Г. Козырев. - М.: Форум/Инфра-М, 2017.

ташаккулдихандаи ҷомеаи шахрвандӣ, раванд, тамоилот ва мушкилоти муносири ВАО, методологияи таҳлил ва амалияи таҳқиқи падидаи мазкурро баррасӣ намудаанд¹.

Дар рисолаҳои А.А. Чичановский, В.Коноваленко, С. Коняшин ва Д. Матисон, А.М. Цуладзе, Т. Науменко, С.В. Гусков, В. Прозоров, А.М. Руденко⁴, Е.П. Тавокин⁵ масъалаҳои иҷтимоию сиёсии алоқамандии мутақобилаи давлат, воситаҳои ахбори омма ва ҷомеа дар шароити нави геополитикӣ, ҷойгоҳи таблиғот дар робита бо ҷомеа, қолабҳо ва роҳу воситаҳои назорати афкори иҷтимоӣ таввасути иттилоот ва ахборот дар мисоли фаъолияти телевизион, воситаҳои тақалубии таъсиррасонии воситаҳои ахбори омма ба афкори иҷтимоӣ, ҳокимият ва озодии рӯзноманигорон омӯхта шудаанд².

Қайд намудан зарур аст, ки дар ин таҳқиқотҳо ҷанбаҳои иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва сиёсии фаъолияти ВАО таҷассум гардида, ба таври танқидӣ масъалаи таъсиррасонии манипулятивии онҳо ба шуури электоралӣ ва рафтори гурӯҳҳои калони иҷтимоӣ таҳлил карда шудааст.

Дар таҳқиқоти Т.И. Фролова Е.А. Дугин, Шарипов С.И. И.Дзялошинский, В.И. Левашов, Г. Феоктистов, Д.Г. Ротман, Е.В.Алексеева,

¹ Воробьев, А.М. Средства массовой информации как фактор формирования гражданского общества: процесс, тенденции, противоречия [Текст] / А.М. Воробьев. - Екатеринбург: Ур. ЮИ МВД России, 1998., Конечкая, В.П. Социология коммуникации [Текст] / В.П. Конечкая. - М.: 1997., Назаров, М.М. Массовая коммуникация в современном мире: методология анализа и практика исследований [Текст] / М.М. Назаров. - М.: Едиториал УРСС, 2002., Федотова Л.Н. Массовая информация: стратегия производства и тактика потребления. - М., 1996.

² Чичановский А.А. В тенетах свободы: Политологические проблемы взаимодействия властных структур, средств массовой информации и общества в новых геополитических условиях. - М., «Славянский диалог», 1995., Коноваленко, Г. В. Реклама и связи с общественностью [Текст] / В. Коноваленко, М. Коноваленко, Н. Швед. - М.: Юрайт, 2017., Коняшин, С. Стереотипы в информационно-новостном управлении общественном мнением (на примере телевизионных СМИ) [Текст] / С. Коняшин. - М.: Едиториал УРСС, 2018., Матисон, Д. Медиа-дискурс. Анализ медиатекстов [Текст] / Д. Матисон. - М.: Институт прикладной психологии. - М.: Гуманитарный центр, 2017., Цуладзе, А.М. Политическое манипулирование [Текст] / А.М. Цуладзе. - М.: 2000., Науменко, Т. Массовая коммуникация как глобальный процесс [Текст] / Т. Науменко. - М.: Научная библиотека, 2015., Гуськова, С.В. Новые парадигмы исследования массовых коммуникаций в современном мире [Текст] / отв. ред. С.В. Гуськова. – Тамбов: Тамбовский госуниверситет им. Г.Р. Державина, 2016., Прозоров, В. Власть и свобода журналистики [Текст] / В. Прозоров.– М.: Флинта, 2017., А.М. Руденко, Литвенова А. В Психология массовых коммуникаций [Текст] / А.М. Руденко, Литвенова А. В – М.: Инфра –М ,2017., Тавокин, Е.П. Массовая коммуникация: Сущность и состояние современной России [Текст] / Е.П. Тавокин. – М.: Либроком, 2016.

М.Д. Березинская асосҳои назариявӣ, амалияи рӯзноманигорӣ ва дӯрнамои рушди воситаҳои ахбори омма, таҳлили сотсиологии воситаҳои ахбори омма ҳамчун ниҳоди демократикунонии ҷомеа, воситаҳои ахбори омма ҳамчун «шоҳаи ҷоруми ҳокимият», таҳлили масъалаи тақаллуби афкори иҷтимоӣ, нақши ВАО дар таъмини амнияти иттилоотии ҷомеа, моҳият ва технологияи таъсиррасонӣ ба мавқеъгирии интихобкунандагон, нақши доктринаи амнияти иттилоотӣ ҳамчун арсаи калидии тамини сиёсӣ – ҳуқуқии амнияти миллии давлат дар соҳаи иттилоотӣ, ҳолат, мушкилот ва дӯрнамои амнияти иттилоотии ҷомеа дар шароити ҷангҳои равонӣ – иттилоотӣ бахшидаанд¹.

Дар таҳқиқоти А.К.Зайферт ва А. Крайкемайер, Дж.Кин, Г. Шиллер дар қатори масъалаҳои мувофиқати исломи сиёсӣ ва амният дар фазои Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Европа, нақши ваоситаҳои ахбори омма дар раванди танзими низоъҳои минтақавӣ, пайвандии воситаҳои ахбори омма ва раванди демократикунонии ҷомеа, нақши матбуот дар раванди таъсиррасонии мақсаднок ба шуури иҷтимоӣ баррасӣ гардидаанд².

Қайд намудан зарур аст, ки ба таҳқиқотҳои мавҷуда нигоҳ накарда, масъалаи таъсири ВАО ба равандҳои иҷтимоӣ сиёсӣ, нақши он дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ, ба рафтори интихоботи шахрвандон ба таври

¹Фролова, Т.И. Гуманитарная повестка российских СМИ: теоретическая модель, журналистские практики, стратегии развития [Текст]: автореф. док. дисс. на соис. ученой степени д.филол.н. / Т.И. Фролова. - М.: 2015., Дугин, Е.Я. СМИ как институт прямой демократии в условиях перестройки: социологический анализ [Текст]: док. дисс. на соис. ученой степени / Е.Я. Дугин. - М.: АОН, 1990., Шарипов, С.И. Демократизация политических процессов в современном Таджикистане [Текст]: док. дисс. на соис. ученой степени д.п.н. / С.И. Шарипов. - Душанбе: 2001., Дзялошинский, И. «Четвертая власть» под каблуком рынка [Текст] / И. Дзялошинский // Власть. - 1993. - №1., Левашов, В.И. Манипулирование общественным мнением: социологические аспекты анализа [Текст] / В.И. Левашов // Социология власти. - 2009. №4., Феоктистов, Г. Информационная безопасность общества [Текст] / Г. Феоктистов // Социально-политический журнал. - 1996. - №5., Ротман, Д.Г. Электоральные исследования: сущность и технологии [Текст] / Д.Г. Ротман // Социс. - 1998. - №9; №12. - С. 27-35., Алексеева, Е.В. Доктрина информационной безопасности Российской Федерации как ключевой аспект правового обеспечения национальной безопасности в информационной сфере [Текст] / Е.В. Алексеева // Ленинградский юридический журнал. - 2016. - № 4 (46)., Березинская, М.Д. Информационная безопасность современного общества [Текст] / М.Д. Березинская, А.Ю. Азаров // В сборнике: Информационное общество: состояние, проблемы, перспективы. - 2017.

² Зайферт, А.К. О совместимости политического ислама и безопасности в пространстве ОБСЕ [Текст] / А.К. Зайферт, А. Крайкемайер. - Душанбе: 2003., Кин, Дж. Средства массовой информации и демократия [Текст] / Дж. Кин. - М.: 1994., Шиллер, Г. Манипуляторы сознанием [Текст] / Г. Шиллер. - М.: 1980. - 150 с.

маҷмӯӣ таҳқиқ нашудаанд. Аз ин хотир, муаллиф ВАО ва матбуоти давиро ба сифати иштирокчии раванди иртиботи иҷтимоию сиёсӣ мавриди баррасӣ қарор додааст. Дар рисолаи мазкур нақши ВАО дар мисоли равандҳои иҷтимоию сиёсии ҷомеаи Тоҷикистон мавриди баррасии илмӣ қарор дода шудааст.

Пойгоҳи иттилоотии таҳқиқот. Таҳқиқи мавзӯи мазкур ҷалби гурӯҳи муайяни сарчашмаҳоро тақозо менамояд, ки мо онҳоро бо мақсади таҳлил чунин гуруҳбандӣ намудем:

Ба сарчашмаҳо санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ¹ китобҳо, паёмҳо ва суҳанрониҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат – Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Э. Раҳмон дохил гардидаанд².

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: 2002. № 4., Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуқуқи дастрасӣ ба иттилоот» Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: 2008. № 6., Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иттилоот» Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: 2008. № 12.

² Эмомалӣ Раҳмон. Суҳанрони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар маҷлиси тантанавӣ бахшида ба 100 – солагии матбуоти тоҷик, 10 март соли 2012; Ҳамон муаллиф: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Оли 24.04.2010 Душанбе Сарчашмаи электронӣ: <http://president.tj/node/192> (санаи муроҷиат: 27.05.2021). Ҳамон муаллиф: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 20.04.2012 Душанбе Сарчашмаи электронӣ: <http://president.tj/node/1084> (санаи муроҷиат: 27.05.2021). Ҳамон муаллиф: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 26.04.2013 Душанбе Сарчашмаи электронӣ: <http://president.tj/node/4318> (санаи муроҷиат: 27.05.2021). Ҳамон муаллиф: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 23.04.2014 Душанбе Сарчашмаи электронӣ: <http://president.tj/node/6598>(санаи муроҷиат: 27.05.2021). Ҳамон муаллиф: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 23.01.2015 Душанбе Сарчашмаи электронӣ: <http://president.tj/node/8136>(санаи муроҷиат: 27.05.2021). Ҳамон муаллиф: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 22.12.2016 Душанбе Сарчашмаи электронӣ: <http://president.tj/node/13739>(санаи муроҷиат: 27.05.2021). Ҳамон муаллиф: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 20.01.2016 Душанбе Сарчашмаи электронӣ: <http://president.tj/node/10585>(санаи муроҷиат: 27.05.2021). Ҳамон муаллиф: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 22.12.2017 Душанбе Сарчашмаи электронӣ: <http://president.tj/node/16771> (санаи муроҷиат: 27.05.2021). Ҳамон муаллиф: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 22.12.2018 Душанбе Сарчашмаи электронӣ: <http://president.tj/node/19088> (санаи муроҷиат: 27.05.2021).

Робитаи кор бо барномаҳо, лоиҳаҳо ва мавзӯҳои илмӣ: мавод ва натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсиониро барои татбиқи нақшаи перспективии кори илмӣ-таҳқиқотии кафедраи фалсафаи Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав таҳти унвони «Тасфири олам дар фалсафаи муосири тоҷик, таҳлили фалсафӣ-иҷтимоӣ, ҷомеашиносӣ» барои солҳои 2016 - 2020 анҷом дода шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот таҳлили шакл ва усулҳои таҷассуми равандҳои иҷтимоӣ бо сиёсӣ дар ВАО ба шумор меравад.

Барои амалӣ намудани мақсади мазкур иҷрои **вазифаҳои зерин** пешбинӣ гардидаанд:

- омӯзиш ва таҳлили асосҳои илмӣ - назариявии вазъияти ВАО ҳамчун ниҳоди ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва муайян намудани нақш ва мақоми он дар ҷомеаи Тоҷикистон;

- тасниф ва муайян намудани ВАО ҳамчун ниҳоди иҷтимоӣ – сиёсӣ, моҳият ва хусусиятҳои мафҳуми «тарғибот» дар асоси донишҳои назариявӣ ва баррасии ВАО ҳамчун воситаи асосии тарғиботи сиёсӣ;

- омӯзиш ва баррасии хусусият ва шаклҳои таҳия ва татбиқи технологияҳои муосири иҷтимоӣ бо сиёсӣ, нақши ВАО дар раванди истифодаи онҳо;

- таҳлил ва таҳқиқи нақши ВАО дар таҷассуми равандҳои иҷтимоӣ бо сиёсӣ ва фарҳангӣ дар ВАО ва матбуоти даврии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун воситаи барҳурди гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва муборизаи сиёсӣ;

- мавриди омӯзиш қарор додани нақши ВАО ҳамчун воситаи муборизаи нерӯҳои гуногӯни иҷтимоӣ бо сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- муайян намудани нақши ВАО дар таъмини амният ва ҳимояи суботи Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- пешниҳод намудани хулоса ва тавсияҳо чиҳати баланд бардоштани сатҳи сифати фаъолияти ВАО дар равандҳои иҷтимоӣ бо сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Объекти таҳқиқот – нақши васоити ахбори омма дар таҳқиқи инъикоси равандҳои итимоӣ – сиёсии ҷомеаи Тоҷикистон.

Предмети таҳқиқот – тамоюлоти инкишоф ва таъсири васоити ахбори омма ба ҳаёти иҷтимоӣ – сиёсии ҷомеаи Тоҷикистон.

Асосҳои назариявии таҳқиқоти мазкурро хулосаҳои муҳаққиқони ватаниву хориҷӣ, ки масъалаи ВАО ва таъсири иҷтимоию сиёсии онро таҳқиқ намудаанд, ташкил медиҳад. Асосҳои назариявии таҳқиқотро инчунин асару рисолаҳои сиёсатшиносон, сотсиологҳо, психологҳо ва файласуфон, ки ба нақши ВАО дар шароити инкишофи ҷомеаи тоҷикистонӣ бахшида шудаанд, муайян менамоянд.

Асосҳои методологии таҳқиқотро истифодаи усулҳои таҳлилий, диалектикӣ, синергетикӣ, муқоисавӣ, миқдорӣ, мушоҳидавӣ, муносибати масъалагузорӣ-мавзӯӣ, таҳлили мундариҷавӣ ташкил менамоянд.

Усули таҳлилий ба мо имкон дод, ки маводҳои ВАО аз нигоҳи мазмун ва мундариҷа ва таъсири онҳо ба раванду ҳодисаҳои иҷтимоию сиёсӣ муайян карда шаванд.

Бо истифода аз усули муқоисавӣ мо маводҳои матбуоти даврии расмӣ – давлатӣ ва ғайридавлатиро таҳлил намуда мавқеи муаллифони ин маводҳо ва ин ё он рӯзнома ва маҷаларо ба равандҳои сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон мушаххас сохтем.

Таҳлили миқдорӣ имконият медиҳад, ки доираи ҳамон масъалаҳое чун қарда шаванд, ки нисбатан муддати тулонӣ мавриди муҳокима қарор гирифтаанд, шиддатнокии муҳокимаи масъалаҳо дар нашрияҳои мухталиф муқоиса карда шавад.

Усули мушоҳидавӣ ба мо барои амалисозии муваффақонаи вазифаи муайян намудани сатҳи комилӣ ва сифатии иттилоот, инчунин истифодаи бамавқеъ ва ҳадафмандонаи он кумак намудааст.

Муносибати масъалагузорӣ-мавзӯӣ имкон дод, ки маводҳои ВАО аз нуқтаи назари мавқеи шахсӣ ва сиёсии муаллиф, тарзи масъалагузории он, интихоби мавзӯи таҳлил мавриди баррасӣ қарор гиранд.

Таҳлили мундариҷавӣ бо мақсади муайян намудани манбаъҳои иттилоот, шарҳу тафсири маълумот, арзёбии иттилоот истифода гардидааст.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия дар мавзӯи “Нақши ВАО дар шароити инкишофи иҷтимоӣ – сиёсии ҷомеаи тоҷикистонӣ: таҳлили иҷтимоӣ – фалсафӣ” барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои фалсафа ба шиносномаи ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ, ки аз ҷониби Комиссияи олии аттестационии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ гардидааст, мувофиқат менамояд.

Марҳилаҳои таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар солҳои 2016 – 2024 гузаронида шудааст.

Этимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот дақиқ будани маълумотҳо, истифодаи сарчашмаҳои расмӣ, кофӣ будани ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди натиҷаҳои таҳқиқот ва ҳаҷми интишорот, гузаронидани таҳқиқи этимодноки диссертатсионӣ мебошад. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмии натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ манзур карда шудаанд.

Навгони илмии таҳқиқот, ба ғайр аз интихоби мавзӯъ, объект ва предмети таҳқиқот, ки қаблан дар доираи рисолаи номзадӣ ба таври системавӣ баррасӣ нагардидаанд, ба ақидаи муаллиф дар ҳолатҳои зерин зоҳир мегардад:

- ба таври маҷмӯавӣ ҷанбаҳои илмӣ - назариявии ВАО ҳамчун ниҳоди ҷамъиятӣ-сиёсӣ таҳлил гардида, нақш ва мақоми он дар ҷомеа муайян карда шудааст;

- ВАО ҳамчун ниҳоди иҷтимоӣ – сиёсӣ, моҳият ва хусусиятҳои мафҳуми он дар асоси донишҳои назариявӣ ва баррасии ВАО ҳамчун воситаи асосии иниёикоси масъалаҳои иҷтимоии ҷомеа имрӯза тасниф ва муайян карда шуд;

- хусусият ва шаклҳои таҳия ва татбиқи технологияҳои муосири иҷтимоию иттилоотӣ, нақши ВАО дар раванди истифодаи онҳо мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор дода шуда;

- Таҷассуми душвориҳои иҷтимоӣ – сиёсӣ, фарҳангӣ дар ВАО – и Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил ва таҳқиқ гардид;

- нақши ВАО ҳамчун воситаи ҳамгироии иҷтимоӣ ва сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди омӯзиш қарор дода шуд;

- нақши ВАО дар таъмини амният ва ҳимояи манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шуд;

- хулоса ва тавсияҳо чӣхати баланд бардоштани сатҳу сифати фаъолияти ВАО дар шароити инкишофи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод гардиданд.

Аҳамияти назариявии тадқиқот бо имконияти истифода намудани натиҷаҳои назариявӣ ва методологии ба даст овардашуда барои таҳқиқи фаъолияти матуоти даври ва таъсири сиёсии он дар давраи гузариш муайян карда мешавад. Хулосаҳои муаллиф метавонанд ба омӯзиши дақиқи назариявии равандҳои сиёсӣ, нақш ва мақоми ВАО дар ҳаёти сиёсиву иҷтимоӣ муосидат намоянд. Илова бар ин, аҳамияти назариявии таҳқиқоти мазкур дар ошкор намудан ва илман асоснок намудани таъсири ВАО ба равандҳои сиёсӣ зоҳир мегардад. Натиҷаҳо ва хулосаҳои таҳқиқотро ҳангоми омӯзиши минбаъдаи масъалаи таъсири ВАО дар раванди таълими фанҳои алоҳидаи ихтисосҳои сиёсатшиносӣ ва курсҳои махсуси бахши муносибатҳои байналхалқӣ метавон истифода намуд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар муқаммал гардонидани фаъолияти ВАО ва таъсири он ба равандҳои сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зоҳир мегардад. Хулосаҳо ва тавсияҳои таҳқиқоти мазкур метавонанд дар фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ, ҳизбу ҳаракатҳои сиёсӣ истифода карда шаванд.

Ҷанбаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Дар мактабҳо ва равияҳои гуногӯни илмӣ масъалаи нақши ВАО ҳамчун нерӯи муассири таъсиррасонанда ба равандҳои сиёсӣ мақоми махсус дорад. Дар осори намояндагони мактабҳои илмии Ҷумҳурии Тоҷикистон, минтақа ва аксари кишварҳои ҷаҳон мавзӯи мақоми ВАО ва таъсири он ба

равандҳои сиёсӣ фикру ақидаҳои мухталиф ҷой доранд. Таҳлилу баррасии онҳо исбот менамояд, ки аксари донишмандон ва коршиносон бар он ақидаанд, ки воситаҳои ахбори омма дар маҷмуъ ва матбуоти даврӣ дар алоҳидагӣ дар инкишофи маънавии ҷомеа, рушди иҷтимоӣ - иқтисодӣ, пайдории ҷомеа, ташаккули рукнҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ таъсири назаррас мерасонанд. Гуруҳи бузурги олимон матбуоти даврӣро дар қаринаи омӯзиши масъалаи ташаккули фазои ягонаи иттилоотӣ, ба вучуд овардани заминаҳои зарурии меъёр- ҳуқуқӣ барои дастрасии ҷомеа ба воситаҳои ахбори омма, баланд бурдани мақоми онҳо дар амри таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои конститусионии инсон, дастрасӣ ба иттилооти зарурӣ дар бораи фаъолияти давлат, таҳкими мероси маънавӣ ва фарҳангии миллат ва давлат, ҳифз намудани анъанаҳои таърихӣ, риояи меъёрҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, арзишҳои маънавӣ, тарбияи ватандӯстӣ, арзёбӣ менамоянд.

2. ВАО новобаста аз шакли ташкилӣ, моликият ва мансубият, манфиатҳои ҷомеаро дар маҷму, гурӯҳҳои мухталифи иҷтимоӣ, шахсони алоҳида ва ҳизбу ҳаракатҳои сиёсиро ифода менамояд. Фаъолияти ниҳодҳои ВАО натиҷаи муҳимми ҷамъиятӣ-сиёсӣ дорад, зеро хислати иттилоот, ки ба хонандагон равона карда мешавад, муносибати онҳоро ба воқеият ва самти амалҳои иҷтимоӣ муайян менамояд. ВАО на танҳо иттилоот ва хабарро паҳн менамояд, балки ғоя, нуқтаи назар, таълимот, барномаи сиёсии муайяно ташвиқу тарғиб менамояд ва бо ин васила дар идоракунии равандҳои иҷтимоӣ – сиёсӣ ва бунёди ҷомеаи шаҳрвандӣ ба сифати ниҳоди иҷтимоӣ иштирок менамояд. Бо роҳи ташаккули афкори ҷамъиятӣ, коркарди муқаррароти муайяни иҷтимоӣ, ташаккули боварӣ, ВАО инсонро ба амалҳои муайян водор менамоянд.

3. Тарғиботи сиёсӣ ин як навъ фаъолиятест, ки дар доираи он пешниҳоди молу маҳсулот, ба монанди барномаҳои сиёсӣ, идеология, нуқтаи назари сарвар, сиёсатмадор ба истъмолкунандагон, яъне шаҳрвандон сурат мегирад. Дар доираи истифодаи ин навъи фаъолият асосан аз метод ва воситаҳои иқтисодӣ истифода менамоянд. Дар шароити имрӯза ВАО ба

сифати яке аз воситаҳои асосии тарғибот баромад менамояд. Чун тарғибот ин воситаи асосии пешниҳоди нуқтаи назар, барномаҳои мӯйян, қонуну қарорҳои давлатӣ ва дигар маҳсулоти сиёсӣ мебошад. Пас ВАО воситаи асосии паҳн намудани ин маҳсулоти сиёсӣ байни аҳоли ва дигар субъектҳои ҳаёти сиёсӣ ба ҳисоб меравад.

4. Дар асоси сиёсати бозсозӣ шавқу рағбат ба фарҳанги миллӣ ва дин пайдо шуда, болоравии худшиносии миллӣ мушоҳида карда мешуд. Дар саҳифаи рӯзномаву маҷаллаҳо маводҳои танқидӣ нисбати мавҷудияти низоми сиёсӣ, ғайри самаранок будани низоми якҷизбӣ, механизмҳои рушди иқтисодӣ нашр мегарданд. Дар ташаққули афкори нави ҷамъиятӣ рӯзномаву маҷаллаҳо нақши муҳим доранд. Аксарияти ашхос, баҳусус ҷавонон, бо мутолеа намудани рӯзномаву маҷаллаҳо, муносибати худро ба низоми мавҷуда тағйир медиҳанд. Маҳз дар натиҷаи таъсири ВАО ҳизбу ҳаракатҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон дар байни аҳоли тарафдорони худро пайдо намудаанд. Таҳлилҳо нишон медиҳад, ки мақсади асосии нашрияҳои ғайридавлатӣ маҳз аз ташаққули афкори нави ҷамъиятӣ ва ҷалб намудани аҳоли, махсусан ҷавонон ба доираи фаъолияти худ ба ҳисоб меравад.

5. Рӯзномаву маҷаллаҳо равандҳои бозсозии ҷомеаро таҷассум намуда, барқарор намудани арзишҳои миллиро пешниҳод менамоянд. Метавон қайд намуд, ки рӯзномаву маҷаллаҳо дар муборизаҳои сиёсӣ нақши назаррас доранд. Таҳлили маводҳои ВАО нишон медиҳанд, ки дар давлати шӯравӣ масъалаҳои мухталифи милливу этникӣ мавҷуд буданд, ки бо оғози бозсозӣ аз нав қувват гирифтанд. Нерӯҳои ташаққулифта муттаҳид гардида, рӯз ба рӯз муборизаи худро пуршиддат менамуданд, рӯзномаву маҷаллаҳоро васеъ истифода мекарданд. Ин буд, ки тариқи нашрияҳои худ тавонистанд, ки ба шуур ва рафтори оммаи мардум таъсир расонида, ҷонибдорони худро дар ҷомеа бештар намоянд. Маҳз дар ҳамин давраи ҳассос фаъолияти матбуотӣ даврӣ ба равандҳои сиёсии ҷомеа тоҷик ҳамчун воситаи муборизаи сиёсӣ ба таври саҳеҳ мушоҳида карда мешуд.

6. Ба амнияти иттилоотии ҷумҳурӣ хатару таҳдидҳои зиёде ҷой доранд, лекин новобаста аз таҳдид ва хатарҳои воқеӣ ва эҳтимолии дохилӣ ва хориҷӣ, вазъияти ҷамъиятиву сиёсии ва иҷтимоиву иқтисодии Тоҷикистон устувор ва назоратшаванда аст. Солҳои охир созмонҳои ҷамъиятии рӯзноманигорӣ ва баъзе расонаҳои ғайридавлатӣ дар самтҳои мухталиф, аз ҷумла дар нашрияҳои даврӣ ва агентҳои мустақили иттилоотӣ, бо паҳн намудани мақолаҳо ва иттилооти нодуруст, супоришӣ, танқидӣ, яктарафаи худфиребӣ ва айбдоркунӣ, ки ғалатанд, ғаёлотар гардиданд, ба вазъи амнияти иттилоотии кишвар халал ворид менамоянд.

Саҳми шахсии доктараби дарёфти дарачаи илмӣ дар таҳлил намудани дастовардҳо ва проблемаҳои марбут ба нақши ВАО дар раванди сиёсӣ, ҷамъбаст намудани таҷрибаи ба дастоварда дар соҳаи мазкур, баррасии тавсияҳои оид ба тақмили ғаёолияти воситаҳои ахбори оммаи давлатӣ ва ғайридавлатӣ ҷиҳати амали намудани вазифаҳо дар назди Ҷумҳурии Тоҷикистон гузошташуда, пешгӯии рушди минбаъдаи ин соҳа ва дар ин замина пешниҳод ва хулосаҳои арзишманди илмӣ ироа намудан аз тарафи муаллиф, инъикос меёбад.

Саҳми шахсии муҳаққиқ бо сатҳи нафгонии илмии диссертсионӣ, нуқтаҳои илмӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, мақолаҳои илмӣ, маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ-амалӣ, инчунин дар таҳияи барномаҳои таълимӣ дар мактаби олии тмуайян карда мешавад. Ҳамзамон, тартиб додани нақша, масъалагузорӣ ва услуби таълифи диссертатсия саҳми шахсии муаллифиро инъикос менамоянд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсия дар маҷлиси васеи кафедраи онтология ва назарияи маърифати Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (аз 24 март соли 2021, протоколи № 8) арзёбӣ шуда, ба ҳимоя тавсия дода шудааст.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Ҳолатҳои асосӣ ва хулосаҳои илмию назариявӣ диссертатсия дар се мақолаҳои илмии муаллиф, ки дар маҷаллаҳои илмии Комиссияи олии аттестатсионии назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон шомиланд, ба нашр расидаанд. Инчунин натиҷаҳои таҳқиқоти мазкур дар конференсияҳои илмию амалии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ маъруза гардидаанд.

Сохтори диссертатсия. Диссертатсия дар ҳаҷми 176 саҳифаи матни ҷопӣ иҷро шуда, аз сарсухан, се боб, шаш зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат аст.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ-МЕТОДОЛОГИИ ОМУӢЗИШИ ВАО ҲАМЧУН НИҲОДИ ИҶТИМОӢ-СИЁСӢ

1.1. Асосҳои назариявии таҳқиқи ВАО дар илми муосир

Дар илми муосир ба масъалаи нақши воситаҳои ахбори омма дар маҷмуъ ва ВАО ба хусус ҳамчун нерӯи муассири таъсиррасонанда ба равандҳои сиёсӣ диққати ҷиддӣ дода мешавад. Донишмандон ва коршиносони мактабҳои илмии ватанӣ ва хориҷӣ доир ба ин масъала таҳқиқоту таҳлилҳои муайяне анҷом додаанд. Дар аксари адабиёти ба ин мавзӯ бахшидашуда таъкид мегардад, ки ВАО ба рушди маънавии ҷомеа, пешрафти иқтисодӣ, суботи иҷтимоӣ, ташаккули рукнҳои ҷомеаи шахрвандӣ таъсир мерасонад. Муаллифон дар чорҷӯбаи таҳлили раванди ба вучуд овардани фазои ягонаи иттилоотӣ дастрасӣ ба воситаҳои ахбори оммаро пеш аз ҳама ҳамчун воситаи таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои конституционии инсон, роҳ ёфтани ба иттилооти омма, истифодаи мероси маънавӣ ва фарҳангӣ, анъанаҳои таърихӣ, риояи меъёрҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, ҳифзи арзишҳои маънавӣ, тарбияи ватандӯстӣ арзёбӣ менамоянд.

Дар робита ба нақшу мавқеи матбуот яке аз аввалин рӯзноманигорон ва саромадони матбуоти тоҷик устод Садриддин Айнӣ хануз дар ибтидои асри гузашта чунин гуфта буд: “Рӯзномаи ҳар қавму миллат забони эшон аст ва ҳар қавму миллате, ки рӯзнома надорад, гӯё забон надорад”.

Бо дарназардошти ин рисолати матбуоти аҳли қалами тоҷик 11-уми март соли 1912 нахустин рӯзномаи тоҷикиро ба номи “Бухорои Шариф” чоп карданд, ки яке аз рӯйдодҳои муҳими фарҳангию таърихии мардуми мо дар сад соли гузашта маҳсуб мешавад. Аз ин рӯ, ба андешаи ман 100-солагии матбуоти тоҷик на танҳо ҷашни аҳли матбуот, балки ҷашни оммаимиллӣ низ мебошад.

Бинобар ба вучуд омадани нахустин рӯзномаи тоҷикӣ фарзандони равшанзамиру маърифатпарвари миллат, ки бо фаъолияти муассири ҷамъиятиву сиёсӣ ва фарҳангии худ дар он замин эътибори баланд доштанд, сахм гирифтанд.

Зикр намудан ба маврид аст, ки ВАО мавзӯҳои марбут ба сиёсатро ба сифати объекти таҳқиқ интихоб намуда, онро аз мавқеи гуруҳҳои гуногуни сиёсӣ, манфиатҳои қувваҳои иҷтимоӣ баррасӣ мекунад. ВАО рӯйдодҳои сиёсиро эҷод намекунад, нуқтаи назари сиёсиро ташаккул медиҳанд, ки онро П.Бурде ҳамчун «фазо барои ишғоли мавқеъ» муайян кардааст.¹

Чунин вазъият танҳо дар шароити демократия имконпазир аст, ки чанбаи моҳияти он гуфтугӯи доимии байни ҳокимият ва ҳома ба ҳисоб меравад. Дар аксари давлатҳои муосир рӯзномаву маҷаллаҳои даврӣ ҷойгоҳи ҳокимиятро инъикос намуда, баҳри мустаҳкам намудани обрӯву эътибори синфи ҳукмрон аз воситаҳои гуногуни таъсиррасонӣ истифода менамоянд. Яъне, метавон қайд намуд, ВАО воситаи асосии мустаҳкам намудани пояҳои ҳокимияти расмӣ ба ҳисоб меравад.

С.В. Кузин қайд менамояд, ки бо маҳдуд гардидани таъсири ниҳодҳои анъанавии таълим ва тарбия, ҳалалдор гардидани гузариши таҷрибаи иҷтимоӣ ба насли наврас, воситаҳои ахбори омма, аз он ҷумла, ВАО чандин маротиба таъсири худро зиёд менамоянд. Ҳамин тариқ, одамон бо ҷараёнҳои мухталифи иттилооти ихота карда мешаванд, миқдори воситаҳои нави коммуникатсия ва ҳаҷми пешниҳоди иттилооти мухталиф ба маротиб боло меравад. Чунин ҳолат ба коркарди тарҳҳои нави коммуникатсияи байнишахсӣ ва иҷтимоӣ, тарҳҳои нави қабули ВАО оварда мерасонад.²

Дар алоқаманди бо муҳим гардидани нақши ВАО дар тарбияи насли наврас М.С. Ивченкова таъкид менамояд, ки маҳз ба воситаҳои ахбори омма, махсусан ба ВАО вазифаи паҳни ғояҳо, усулҳои асосии ҳомаи шахрвандӣ, услуб ва хусусиятҳои фаъолияти он гузошта мешавад. Маҳз ВАО ҳавасмандии одамонро ба фаъолнокӣ бедор намуда, онҳоро ба фаъолияти мусбӣ дар самти мазкур сафарбар менамояд.³

1 Бурдьё, П. Социология и демократия [Текст] / П. Бурдьё // Поэтика и политика. Алманах Российско-французского центра социологии и философии Института социологии Российской Академии наук. - М.: 1999. - С. 123.

2 Кузин, С.В. Влияние средства массовой информации на политическую социализацию [Текст] / С.В. Кузин. - М.: 2008. - С. 20-21.

3 Ивченкова, М.С. Роль российских СМИ в процессе формирования гражданского общества [Текст] / М.С. Ивченкова // Известия Саратовского университета. Серия Социология. Политология. Вып. 2. - 2008. - С. 68.

Е.П. Прохоров фаъолияти воситаҳои ахбори оммаро таҳлил намуда, якчанд сабабҳои мурочиат намудани одамонро ба ВАО муайян намудааст. Дар ҳолати мурочиат намудан ба ВАО саъйи кӯшиши самтгирӣ ба ҳодисаву воқеаҳо, дарк намудани қонуниятҳои ҳаёт аввалиндараҷа аст. Сипас, ин хоҳиши аз худ намудани иттилооти мухталиф мебошад. Воситаҳои гуногуни иттилоотӣ, масалан радио ва телевизион, пеш аз ҳама, кӯшиши ба даст овардани иттилооти фавриро қонеъ менамояд. Дар маводҳои ВАО хонандаро маҳз таҳлил ва пурраву ҳаматарафа будани иттилоот ҷалб менамояд.¹

ВАО, чун қоида, ба шарҳу эзоҳи амиқи ҳодисаву падида, ки пештар дигар воситаҳои ахбори омма иттилоот дода буданд, таъя менамояд. Чӣ тавре, ки мебинем, бартарии ВАО дар он зоҳир мегардад, ки матнҳои рӯзномаву маҷаллаҳо талаботи иттилоотии одамонро бо шарҳу эзоҳи ҳодисаҳои зиёди сиёсӣ қонеъ менамояд.

Чунин вазъиятро О.А. Булига таҳлил намуда, қайд менамояд, ки барои қонеъ намудани талаботи одамон бо иттилоот, ки бо шарҳу эзоҳоти амиқ ҳамроҳӣ карда мешавад, ба рӯзномаву маҷаллаҳо зарур аст, ки ба синну сол ва майлу рағбати муаллифон ва хонандагони худ, ки ба таври динамикӣ ва босуръат тағйирёбанда аст, мувофиқ бошад. Лекин дар шароити имрӯза маводҳои таҳлилии аксарияти рӯзномаву маҷаллаҳо дилгиркунанда шуморида мешаванд.²

Дар шароити имрӯза, ниҳодҳои ВАО кӯшиш ба харҷ медиҳанд, ки маълумот ва иттилооти мухталифро дар саҳифаҳои худ ҷой диҳанд, то диққати мардумро ба худ ҷалб намоянд. Ба хоҳири бештар намудани тавачҷуҳи одамон, ВАО, аз алоқаҳои ҷавобӣ истифода намудани мазмуну мундариҷаи иттилооти худро ба талаботи ҷомеа мувофиқ мегардонанд.

Дар фаъолияти амалии худ воситаҳои ахбори омма, асосан аз ду воситаи асосии таъсиррасонии иттилоотӣ: муттасил ва лаҳзагӣ истифода менамоянд. Воситаи яқум ҳоси ВАО аст, ки ба таври муттасил ва ҳаматарафа

1 Прохоров, Е.П. Введение в теорию журналистики [Текст] / Е.П. Прохоров. - М.: 1995. - С. 161-162.

2 Булыга, О.А. Молодежная страница «районки» // Журналистика, реклама и СО: новые подходы [Текст] / О.А. Булыга / Под редакцией В.В. Туланова. - Воронеж: 2002. - С. 12.

дар маводҳои худ ин ё он проблемаи сиёсиро таҷассум менамоянд. Воситаи дуҷум, асосан дар телевизион ва радио паҳн гардидааст, ки дорои хусусиятҳои худ буда, барои истеъмолгарони иттилоот дар дарки моҳияти ин ё он ҳодисаву воқеа ё раванд мушкилоти муайянро бунёд менамояд. Маҳз ин воситаи паҳни иттилоот ба рӯзноманигорон имконияти иловагии тақаллуби хонандагонро пешниҳод менамояд. Дар чунин ҳолат, рӯзноманигорон ба ҷанбаҳои дувуминдараҷаи ҳодисаву падида диққат дода, оид ба ҷанбаҳои асосӣ ва воқеии он хомуширо пеша мекунанд.¹

Қайд намудан зарур аст, ки истифодаи воситаи лаҳзагии паҳни иттилоот бо мақсади тақаллуби шуури одамон дар шабакаҳои иҷтимоӣ ба авҷи аълои худ расидааст. Дар асоси маводи ин шабакаҳо, ҳатто хонандаи таҷрибадор дар ташаккули тасаввуроти пурраи ҳодисаву воқеаҳои ва равандҳои сиёсӣ ба мушкилӣ рӯ ба рӯ мешавад.

Барои дарки хислати қонсгардии шавқу рағбати хонандагон тариқи воситаҳои ахбори омма, муҳақиқ В. Звоновский пешниҳод менамояд, ки мафҳуми «фазои манфиатҳо» мавриди истифода қарор дода шавад. Маҳз ин мафҳум ҳамон соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятиро тавсиф менамояд, ки одамон нисбати иттилоот дар бораи он шавқу рағбат зоҳир менамоянд. Нишондиҳандаи асосӣ барои муайян намудани фазои манфиатҳо пуршиддати шавқу рағбат ба ҳодисаву падидаҳои мухталифи ҳаёти ҷамъиятӣ баромад менамояд.

Дуруст аст, ки шиддатнокии шавқу рағбат метавонад мухталиф бошад: аз як тараф шиддатнокии шавқу рағбат сатҳи муҳимиятии ин ё он соҳаи ҷамъиятиро дар шуури инфирод муайян менамояд; аз тарафи дигар, шиддатнокии шавқу рағбати инфирод нисбати ҳатто як соҳаи алоҳида метавонад мухталиф бошад. Чунин шиддатнокии шавқу рағбат дар асоси мавҷудияти ҳодисаҳои кӯтоҳмуддат дар ин соҳа, ки шавқу рағбати одамонро

¹ Маркарян, В.Р. Влияние средства массовой информации на электроральное поведение граждан в современной России [Текст]: автореф. дисс. на соис. ученой степени к.п.н. / В.Р. Маркарян. - М.: 2006. - С. 11-12.

сафарбар менамояд, ба миён меояд. Дар чунин ҳолат метавон баргузорию интихоботро ҳамчун мисол таъкид намуд.¹

Сиёсат, чӣ тавре, ки натиҷаи аксарияти таҳқиқотҳо нишон медиҳанд, соҳаи афзалиятноки шавқу рағбати одамон, махсусан ҷавонон ба ҳисоб намеравад, гарчанде таъсири он ба ҳаёти тамоми одамон эҳсос карда мешавад. Н.В.Черних ба сабабҳои пайдоиши чунин вазъият диққат дода, чунин қайд менамояд, ки ба пайдо шудани чунин вазъият, аз бисёр чихат, сиёсати як қатор воситаҳои ахбори оммаи тичоратӣ гунаҳкор ҳастанд, ки вазифаи ташаккули ҷаҳони маънавии «бемаънавиёт»-ро иҷро менамоянд. Паҳн гардидани шабакаи интернет, ки ба таври ғаёб аз тарафи тамоми одамон аз худ карда мешавад, як қатор мушкилиҳоро дар самти назорати ташвиқоту тарғиботи афкори иртиҷоӣ ба миён меорад.² Қайд намудан зарур аст, ки дар натиҷаи мавҷуд набудани шавқу рағбат ба сиёсат, ба худшиносии одамон, аз он ҷумла ҷавонон таъсири манфӣ мерасонад.

Яке аз масъалаҳои муҳим дар таҳқиқи ғаёбияти ВАО - масъалаи натиҷанокии ғаёбияти онҳо ба ҳисоб меравад. Дар баҳогузорию ғаёбияти матбуоти даврӣ аз тарафи муаллифони гуногун мафҳуми «натиҷанокӣ» мавриди истифода қарор дода шудааст. Натиҷанокӣ ин хусусияти нисбӣ буда, аз мувофиқати нишондиҳандаҳои мухталиф вобаста аст. Дар чунин ҳолат, натиҷанокӣ ҳамеша мушаххас аст, бояд донист, ки оид ба кадом навъи он дар ҳолати алоҳида суҳан меравад ё кадом навъи натиҷанокӣ нисбат ба вазъияти мушаххаси таҳқиқотӣ ё амалӣ муҳим аст.

Натиҷанокӣ ин сатҳи бадастории мақсадҳои рӯзноманигорӣ, ки ба талаботҳои ҷомеа ба иттилооти оммавӣ бо назардошти имкониятҳои воқеии ҳам «истеҳсолкунандагон» ва ҳам «истеъмолкунандагон» мувофиқ аст, ба ҳисоб меравад.³

1 Звоновский, В. Политика в пространстве жизненных интересов молодежи [Текст] / В. Звоновский // Вестник общественного мнения. - 2007. № 1 (87). - С. 55.

2 Черных, Н.В. Молодежные организации как акторы взаимодействия власти и формирующегося гражданского общества России [Текст] / Н.В. Черных. - М.: 2011. - С. 16-17.

3 Прохоров, Е.П. Введение в теорию журналистики [Текст] / Е.П. Прохоров. - М.: 1995. - С. 239.

Дар асоси таҳлили фаъолияти ВАО, метавон ду навъи натиҷанокии фаъолияти онҳоро ҷудо намуд, ки онҳо бевосита бо мақсадҳои пешгузошташуда алоқаманд мебошанд:

— ба таври мунтазам ба даст овардани натиҷаҳои мусбӣ дар таъсиррасонӣ ба афкори омма;

— ба таври мақсаднок ҳимоя намудани манфиатҳои сиёсии одамон дар ҳолати таъсир расонидан ба ниҳодҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ.

Дар алоқамандӣ бо ин ду навъи натиҷанокии фаъолияти ВАО дар доираҳои илмӣ мафҳуми «самаранокии таъсиррасонии ВАО ба хонандагон» ва «амалнокии ВАО дар ҳолати таъсир расонидан ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ» ба гардиши илмӣ ворид гардидаанд. Ҳамин тариқ, натиҷанокии фаъолияти ВАО аз самаранокӣ ва амалнокӣ ташаккул меёбад. Қайд намудан зарур аст, ки ба ин мафҳумҳои дар нигоҳи аввал синоним, муаллифон мазмуну мундариҷаи мухталифро алоқаманд менамоянд.

Матни нашрияҳои ВАО метавонанд ҳам ба хонандагони оммавӣ ва ҳам ба ниҳоди иҷтимоӣ-сиёсӣ таъсир расонанд. Оид ба самаранокии ВАО дар ҳолати таъсиррасонии он ба оммаи мардум сухан меронанд. Зери мафҳуми амалнокӣ натиҷаи таъсири ВАО ба ниҳодҳои мухталифи сиёсӣ ва иҷтимоӣ фаҳмида мешавад. Воқеият нишон медиҳад, ки аксарияти маводҳои дар ВАО нашршаванда, ҳам ба омма ва ҳам ба ниҳодҳои сиёсӣ-иҷтимоӣ таъсир мерасонанд ва бо ин васила ҳам дорои сатҳи самаранокӣ ва ҳам дорои сатҳи амалнокӣ мегарданд.

Ҷудо намудани натиҷанокӣ ба навъҳои алоҳида дар асоси таъсиррасонӣ, имконият медиҳад, ки ниҳодҳои алоҳидаи ВАО ба таври дақиқ самтгирҳои сабъу кӯшиши худро муайян намоянд ва ба таври мувофиқ натиҷаҳои бадастомадаро баҳогузори намоянд. Қайд намудан зарур аст, ки самаранокӣ боварии сатҳи баланди хонандагонро ба ниҳоди алоҳидаи воситаҳои ахбори омма таъмин менамояд, амалнокии баланд бошад, боси мустаҳкам гардидани обрӯву эътибори ниҳоди алоҳидаи воситаҳои ахбори омма мегардад.

Натичанокии таъсири оммавӣ-иттилоотии аз бисёр ҷиҳат аз рӯзноманигор, аз омилҳои дигар, ки бояд дар раванди тайёр намудани мавод барои нашр ба инобат гирифта шаванд, вобаста аст. Фаъолияти ВАО фаъолияти мақсаднок аст. Тавре дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма сабт гардидааст, рӯзноманигор - шахси воқеист, ки ба ҷамъоварӣ, таҳрир ва омода намудани ахбору мавод барои редаксиаи воситаҳои ахбори омма машғул буда, бо ин редаксиа тавассути шартномаи (қарордоди) меҳнатӣ ё дигар муносибатҳои шартномавӣ алоқаманд аст ва аз рӯи ваколати ба ӯ додашуда фаъолият менамояд ва ё узви иттиҳодияҳои касбии журналистон мебошад¹.

Редаксиаи ВАО ҳамеша назди худ мақсади мушаххас мегузорад, муваффақияти фаъолияти он бо сатҳи амалӣ гардидани ин мақсад муайян карда мешавад. Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма - редаксиаи воситаҳои ахбори омма чунин муайян гардидааст - шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ё ташкилотҳои (зерсохторҳои) онҳо, ки наشري воситаи ахбори оммаро амалӣ мегардонанд²

Натичанокиро метавон ҳамчун муносибати натиҷа бо мақсад (натиҷанокӣ – натиҷа / мақсад) муайян намуд. Мутобиқан, самаранокии фаъолияти ВАО ин натиҷаи бадастории мақсад дар таъсиррасонӣ ба хонандагон (самаранокӣ – натиҷаи таъсиррасонӣ ба хонандагон / мақсади таъсиррасонӣ ба хонандагон) ба ҳисоб меравад.

Мафҳуми «самаранокӣ» дар доираи илмҳои гуногун омӯхта мешавад. А.А.Становов қайд менамояд, ки ин мафҳум дар назарияи иқтисодӣ коркард гардида, ҳамчун мутобиқати байни натиҷаи бадастомада ва хароҷот фаҳмида мешуд. Сипас ин мафҳум дар назарияи идоракунӣ рушд намуд, ки ба таркиби он ба сифати унсури ҳатмӣ бадастории мақсад ворид карда шуд.

1 Нигаред: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: 2013, №3, мод. 201; с. 2016, №5, мод. 365. (Қонуни ҚТ аз 14.05.2016 № 1314, аз 24.02.2017 № 1407)

2 Нигаред: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: 2013, №3, мод. 201; с. 2016, №5, мод. 365). (Қонуни ҚТ аз 14.05.2016 № 1314, аз 24.02.2017 № 1407)

Илми идоракунии кормандон фаҳми механикии самаранокиро тариқи бадастории расмии мақсад тағйир дода, мафҳуми «самаранокии иҷтимоӣ» – ро пешниҳод намуд, ки дар доираи он ҳар як дигаргунӣ дар созмон дар асоси қонеъ гардидани интизориҳои талаботҳо ва манфиатҳои кормандони он баррасӣ карда мешуд.¹

Самаранокии сиёсии таъсиррасонии ВАО ба истеъмолкунандагон натиҷаи амалӣ намудани мақсадҳои мушаххаси сиёсӣ мебошад, ки ниҳодҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ дар назди тамоми ниҳодҳои воситаҳои ахбори омма мегузоранд. Онҳо сатҳи бадастории мақсадҳои гузошташударо тасниф менамоянд, ки дар асоси ба инобат гирифтани талаботҳои истеъмолгарон ба иттилооти оммавӣ ва бо он имкониятҳое, ки ВАО дорад, муайян карда шудаанд.

Қайд намудан зарур аст, ки самаранокии сиёсии фаъолияти ВАО ин мутобиқати натиҷаи бадастомада ба мақсадҳои гузошташуда нисбати мустаҳкам намудан ё тағйири афкори омма ва рафтори сиёсии одамон мебошад.

Дар навбати худ, амалнокӣ – ин натиҷаи амалӣ намудани манфиати гурӯҳҳои мухталифи иҷтимоӣ аз тарафи ниҳодҳои сиёсӣ, ки дар саҳифаҳои ВАО таҷассум гардидаанд (амалнокӣ – натиҷаи таъсиррасонӣ ба институтҳои сиёсӣ / мақсади таъсиррасонӣ ба ниҳодҳои сиёсӣ), ба ҳисоб меравад. Амалнокии баромади ВАО ба ҳамон андозае, ки натиҷаи бадастомада ба мақсалҳои гузошташуда мувофиқ бошад, баланд аст.

Воситаҳои ахбори омма, дар фарқият аз се шохаи ҳокимият, наметавонад ба қасе амру фармоиш диҳад. Он метавонад, ки тариқи воситаҳои интишорӣ далел ё падидаи ҳодисаву воқеаҳои иҷтимоию сиёсиро тасдиқ ё маҳкум намояд, бо воситаҳои маънавӣ-боварқунонӣ ниҳодҳои

¹ Становов, А.А. Социальная эффективность профессионального обучения государственных гражданских служащих [Текст] / А.А. Становов. - М.: 1997. – С. 15.

ҳокимиятро ба амали оқилона аз нуқтаи назари худ, водор намояд. Яроқи матбуот – обрӯву эътибори интишороти он мебошад.¹

Пешниҳодҳо, маслиҳатҳо, тавсияҳо ва талаботҳо, ки дар маводҳои ВАО ҷой дода шудаанд, бояд аз тарафи сохторҳои ҳокимият ба назар гирифта шаванд. Омӯзиш ва амалӣ намудани онҳо аз тарафи шахсони мансабдор ва ташкилоту мақомотҳои давлатӣ, ки дар ҷавоб додан ба маводҳои ВАО масъуланд, ҷавоби ҳатмӣ дар ҷомеаи демократӣ ба ҳисоб меравад.

Нуқтаи ибтидоии омӯзиши назариявӣ ва ченаки амалии натиҷанокии сиёсӣ муайян намудани мақсади фаъолияти рӯзномаву маҷаллаҳо нисбати таъсиррасонӣ ба оммаи мардум ва ниҳодҳои сиёсӣ ба ҳисоб меравад. Бидуни муайян намудани мақсад гузориши масъала оид ба натиҷанокӣ маъно надорад. Бадастории сатҳи баланди натиҷа ва мувофиқан сатҳи баланди натиҷанокии сиёсӣ аз бисёр ҷиҳат аз гузориши мақсади даркшуда, асоснок ва иҷрошаванда вобаста аст, ки аз тарафи ВАО дар давраи муайяни фаъолият амалӣ карда мешавад. Маҳз бо муайян намудани мақсад фаъолияти маҳсулноқ нисбати таъсиррасонӣ ба афкори омма ва рафтори одамон ва сиёсатмадорон оғоз мегардад.

Мақсади гузошташуда нисбати масъалаи сиёсӣ, ки нисбати ин масъала ташаккули афкори омма зарур аст, баррасӣ карда мешавад. Субъектҳои сиёсат дар асоси дарки воқеии вазъияти ҷойдошта амал менамоянд, назди ВАО мувофиқ ба масъалаи сиёсии ҷойдошта мақсад мегузоранд. Аз ин хотир, дар раванди фаъолияти худ ВАО кӯшиш менамояд, ки мақсадҳои пешгузошташударо иҷро намояд.

Дар фаъолияти ВАО мақсад дорои хислати бисёрсатҳа мебошад. Дар муайян намудани мақсади ниҳоии ВАО чунин нишондиҳандаҳо, ба монанди масъалаи ҳаҷм, зинабандӣ ва муносибати мақсадҳои имконпазир муҳим арзёбӣ карда мешаванд. Мақсади фаъолияти ВАО ба таври оммай ва мақсади

¹ Киричек, П.Н. Публицистика и политология: природа альянса [Текст] / П.Н. Киричек. - Саранск: 1995. - С.12.

рӯзноманигори алоҳида дорои тартиби ягона нестанд. Дар вобастагӣ аз ҳаҷми фаъолият - мушахассият, давомнокии мақсад, мутобиқати он бо мақсади сатҳҳои дигар муайян карда мешавад.¹ Рӯзномаву маҷаллаҳои даврӣ метавонанд мақсадҳои «бузург», «хурд», «ичрошаванда», «ичронашаванда», мутобиқ ва номутобиқ ба талаботҳои объективиро пеша намоянд.

Мақсад танҳо дар ҳамон ҳолат «нуқтаи ибтидоии» муайян намудани натиҷанокӣ баромад менамояд, агар ба таври амиқ ва саҳеҳ манфиатҳои иҷтимоии ниҳодҳои сиёсӣ ва гурӯҳҳои бузурги иҷтимоиро таҷассум намуда бошад. Ба таври оммаӣ, механизми таъсири шавқу рағбатро ба коркарди мақсади фаъолияти ҷамъиятиву сиёсӣ баррасӣ намуда, Л.Е.Иличев чунин қайд менамояд, ки шавқу рағбати сиёсӣ ин муносибати интихобии инсон бо ин ё он падида, ҳодиса, раванди сиёсӣ, фаъолияти сиёсӣ аст, ки дар усулҳои ҷоҳонбинӣ, боварӣ ва муқаррарот асос ёфтааст. Ин ҳамон сарчашмаи дохилии даркшудаи рафтори сиёсӣ аст, ки инсонро ба гузоштани мақсадҳои муайяни сиёсӣ ва амалҳои мушаххаси сиёсӣ барои бадастории онҳо водор менамояд.²

Ҳар як таъсиррасонии ВАО самараи муайян дорад, ки метавонад таъсири мусбӣ ё манфӣ, бевосита ё бавосита бошад. Натиҷаи фаъолияти ВАО дар баррасии самаранокии он ҳаҷми тағйиротҳои мусбии воқеиро дар вазъияти шуур ва рафтори одамон, ки бо он муайян карда мешавад тавсиф менамояд. Дар чунин ҳолат зери мафҳуми тағйиротҳои мусбӣ – ташаккули унсурҳои нав, дигаргуниҳо, рушд, ғанигардӣ дар самти зарурӣ, бартараф намудани унсурҳои манфӣ, зараровар, монсабӣ дар рушди ҷомеаи мазкур фаҳмида мешавад.³

Барои ВАО муайян намудани натиҷаҳои бадастомада муҳим аст. Қайд намудан зарур аст, ки нишондиҳандаи асосии маҳсулнокии фаъолияти ВАО

1 Фомичева, И. Социальные потребности и интересы — основа определения эффективности СМИ [Текст] / И. Фомичева // Проблемы эффективности журналистики. / Под ред. Я. Засурского, З. Шумберы. - М.: 1980. — С. 27

2 Ильичева, Л. Е. Лоббизм и интересы предпринимательства [Текст] / Л.Е. Ильичева. - М.: 2000. - С. 12.

3 Прохоров, Е.П. Понятие эффективности журналистики [Текст] / Е.П. Прохоров // Проблемы эффективности журналистики / Под ред. Я. Засурского, З. Шумберы. - М.: 1980. — С. 23.

на натиҷаҳои ҷорӣ, балки натиҷаи ниҳой ба ҳисоб меравад. Ҳар як нашрияти ВАО кӯшиш ба харҷ медиҳад, ки натиҷаи ниҳоии мусбиро ба даст орад. Лекин, баръакси талаботҳои ҷорӣ ва манфиатҳои объективӣ, тариқи тақалуби шуур, махсусан тариқи ВАО метавон натиҷаҳои дигарро, ки одатан ба натиҷаҳои муҳолиф оварда мерасонад, ба даст овард.¹

Нишондиҳандаи муҳими муайян намудани самаранокӣ ва амалнокии фаъолияти ВАО сатҳи қонё гардонидани шавқу рағбати сиёсии воқеии субъект ва объекти ҳокимият ба ҳисоб меравад. Лекин, дар шароити имрӯза натиҷаҳои воқеӣ бо таъсири доимии технологияҳои коммуникатсионӣ иваз карда мешаванд, ки ба руйпуш намудани барномаҳои амалинагардида ва шиору ваъдаҳо оварда мерасонад ва одамонро аз сабабҳои воқеии вазъияти душвори онҳо ва мушкилоту проблемаҳои доимӣ дур менамояд.²

Натиҷаи таъсири ВАО аз ҳолатҳо ва омилҳои гуногун вобаста аст. Навобаста аз чӣ гуна будани натиҷа (мусбӣ, манфӣ, қонунӣ, тасодуфӣ) зарур аст, ки шароит, омил, захираҳо ва оммаан тамоми ҷанбаҳое, ки ба пайдоиши он мусоидат намудаанд, ошкор карда шаванд. Ба таври оммаӣ метавон шароит ва омилҳоро, ки ба самаранокӣ ва амалнокии фаъолияти ВАО таъсир мерасонанд, чунда намуд: мавқеи иҷтимоӣ-сиёсии редакцияи рӯзнома ва маҷалла; сатҳи касбияти рӯзноманигорон ва муаллифон аз мақомоти ҳокимиятӣ ва оммаи мардум; хусусиятҳои талаботҳои иттилоотӣ, шавқу рағбат ва афзалияти гурӯҳҳои бузурги иҷтимоӣ; ҳислати вазъият, ки дар он коммуникатсия ба миён меояд.

Дар омӯзиши самаранокӣ ва амалнокии ВАО маҳаққикон аз ду муносибати илмӣ истифода менамоянд, ки дорои заминаҳои муайяни назариявӣ буда, дар таҳқиқотҳои мухталифи сиёсӣ мавриди истифода қарор дода мешаванд. Муносибати якум ба омӯзиши тағйиротҳои воқеӣ, ки дар ҷомеа зери таъсири низоми воситаҳои ахбори омма ба миён омадаанд,

1 Основы политической социологии [Текст] / под ред. Ж.Т. Гощенко. - М.: 1998. -С. 112.

2 Вилков, А. А. Мифологический фактор в современной российской политике [Текст] / А.А. Вилков // Мифология политической власти: Материалы науч. семинара, 18–19 нояб. 2002 г. / Отв. ред. Н. И. Шестов. – Саратов: 2003. - С. 13.

равона карда шудааст. Таъсири ВАО хусусияти коммюлятивӣ, яъне чамъшаванда доорад. Ин таъсиррасони дар ҳамон ҳолат зиёд мегардад, ки таъсиррасонии иттилоотии ба ин ё он нафари мансабдор ё дигар падида ва ҳодисаи сиёсӣ устувор ва дарозмуддат аст.

Дар ҳолате, ки тамоми нашрияҳои ВАО дар якҷоягӣ ва бо мувофиқа намудани мавқеи худ фаъолият менамоянд, таъсири онҳо зиёд мегардад. Самаранокии таъсиррасонӣ дар ҳамон ҳолат баланд мегардад, ки муддати тулонӣ ин ё он назарияи ғоявӣ, ҳатто ба миқдори маҳдуд, дар саҳифаҳои ВАО нашр мешавад.¹ Қайд намудан зарур аст, ки дар омӯзиши таъсири коммюлятивии матбуоти даврӣро ҳамчун «натичаи маҷмӯавӣ» –и таъсири ғоявӣ меноманд.

Муносибати дуҷум омӯзиш «натичаҳои алоҳида»-ро дар фаъолияти нашрияҳои ВАО пешниҳод менамояд. Метавон воситаҳоро барои муайян намудани самаранокии рӯзнома, маҷалла, барномаи радио, телевизион, баҳогузори самаранокии ин ё он баҳши пешбар ва ғоявӣ-мавзӯӣ, навъҳои мавод, роҳбарони редаксияҳо, муаллифнро дар давраҳои мухталифи фаъолият коркард намуд.²

Дар чунин ҳолат муваффақият ё ноқомӣ на ба таври оммавӣ, балки нисбати ҳар як нашрияи ВАО, дар асоси талаботҳо ва шавқу рағбати воқеии субъектҳои сиёсат ба иттилооти дорой хислат ва мундариҷаи гуногун муайян карда мешавад. Барои ошкор намудани натичаи фаъолияти матбуоти даврӣ дар амалия нишондиҳандаҳои миқдорӣ ва сифатӣ истифода карда мешаванд. Л.Н.Федотова қайд менамояд, ки дастгоҳи саҳеҳи математикӣ вучуд надорад, ки муайян намудани самаранокии ниҳоиро таъмин намояд.³

Самаранокиро наметавон бевосита дар шакли миқдорӣ муайян намуд, зеро на таъсири иҷтимоӣ, на арзиши иҷтимоиро дар ченаки ягонаи миқдорӣ

1 Ивченкова, М.С. Роль российских СМИ в процессе формирования гражданского общества [Текст] / М.С. Ивченкова // Известия Саратовского университета. Серия Социология. Политология. Вып. 2. - 2008. - С.68–69.

2 Прохоров, Е.П. Понятие эффективности журналистики [Текст] / Е.П. Прохоров // Проблемы эффективности журналистики / Под ред. Я. Засурского, З. Шумберы. - М.: 1980. - С. 179-180.

3 Филатова, О.Г. Социология массовой коммуникации [Текст] / О.Г. Филатова. - М.: Гардарики, 2006. – С. 219.

муқоиса намудан ғайриимкон аст. Лекин барои ченаки ғайримустақими самаранокии иҷтимоӣ як қатор нишондиҳандаҳои миқдорӣ истифода карда мешаванд, масалан давомнокии миёнаи ҳаёт, миқдори донишҷӯён барои ҳар ҳазор нафар ва ғайраҳо.¹

Қайд намудан зарур аст, ки нишондиҳандаи оммаиэътирофгардидаи натиҷанокии фаъолияти ВАО ва дигар ниҳодҳои воситаҳои ахбори омма ҳаҷм ва миқдори истифодабарандогон, ки воситаи иттилоотӣ бо таъсиррасонии иттилоотии худ фаро мегирад, шуморида мешавад. Барои ВАО ин воҳид ба таври шартӣ тариқи миқдори нусхаи нашр баҳогузорӣ карда мешавад.

Миқдори нусхаи нашр метавонад талаботи хонандагонро ба ин сарчашмаи иттилоот таҷассум намояд, лекин он оид ба имконияти ин сарчашма, ҳислат ва самтҳои таъсиррасонӣ ба одамон маълумоте дода наметавонад. Натиҷаҳои таъсири сиёсии ВАО ба одамонро метавон танҳо нисбат ба вазъияти мушаххаси иҷтимоиву сиёсӣ баҳогузорӣ намуд.

Воситаҳои ахбори омма, аз он ҷумла ВАО дар ҷомеаи вазъияти муайяни иттилоотиву ғоявиро бунёд менамоянд, ки метавонад ба ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ мусоидат намояд, ё баръакс ба ин раванд монеа эҷод намояд. Амалҳои мухталифи шаҳрвандиро таҳлил намуда, оид ба мақсад ва натиҷаи фаъолияти оммаиятҳои мухталифи худидоракунӣ нақл намуда, ВАО метавонанд ба ҷомеа дар ташаккули муносибати мусбӣ ба проблемаҳои ҳимоя намудани ҳуқуқҳои худ, ҳифзи манфиатҳои худ, ҳам дар сатҳи шаҳрванди алоҳида ва ҳам дар сатҳи дастичамъӣ кӯмак намоянд.

Нашрияҳои ВАО бояд на танҳо ба он, ки гурӯҳҳои мухталифи иҷтимоӣ аз рӯзномаву маҷаллаҳо иттилооти муайянро ба даст оранд, балки дар он, ки одамон сифатҳои мушаххаси шаҳрвандиро аз худ намоянд, ҳавасманд бошанд.

¹ Крамаренко, И.А. Финансовая и реальная эффективность воспроизводственного процесса [Текст] / И.А. Крамаренко. - М.: 2003. - С. 37.

ВАО ба тариқи муфассал раванду ҳодисаҳои мухталифи инкишофи ҷомеаро таҷассум менамояд. Қайд намудан зарур аст, ки дар давлати демократӣ, имкониятҳои васеи инкишофи мабуот ҷой дорад, нерӯҳои гуногуни сиёсӣ баҳри пешбурди фаъолияти худ, аз ВАО васеъ истифода менамоянд. Дар ин самт, нерӯҳои, ки дар раванди муборизаи сиёсӣ, аз усул ва воситаҳои иртиҷоӣ истифода менамоянд, низ метавонанд аз ВАО васеъ истифода намоянд.

Хусусияти нуқоти назарро ба рушди коммуникатсияи сиёсӣ ва ҳамкориҳои ҳокимият бо воситаҳои ахбори омма, таъсири воситаҳои ахбори омма ба шуур ва рафтори одамонро метавон тариқи баррасии назарияи матбуот, ки дар доираҳои илмӣ эътироф гардидааст, пайгирӣ намуд. Асосҳои дарки илмии нақш ва мавқеи воситаҳои ахбори омма, аз он ҷумла ВАО дар ҷомеаи муосир дар асари се назарияпардоз ва муаррихони матбуоти америкоӣ Ф. С.Сиберта, У.Шрамм ва Т.Питерсон «Чор назарияи матбуот» гузошта шудааст.¹

Тамоми назарияҳои матбуот аз мутобикат бо назарияи озодии сухан ва назарияи масъулиятшиносии иҷтимоӣ бармеояд. Дар ин чор назария масъалаи масъулияти матбуот дар назди ниҳодҳои сиёсӣ ҳалли худро ёфта, бо он сохторҳои иҷтимоӣ ва сиёсӣ, ки дар доираи онҳо матбуот фаъолият менамояд, мутобикат гардонида шудааст. Қайд намудан зарур аст, ки аксарияти муқаррароти ин назарияҳо то ба имрӯз муҳимияти худро нигоҳ медоранд.

Ҳамин тариқ, асосҳои илмӣ – назариявии таҳқиқи матбуоти даврро дар илми муосир баррасӣ намуда метавон қайд намуд, ки:

- дар илми муосир қоршиносон доир ба нақши ВАО дар равандҳои сиёсии дохилидавлатӣ бо дарназардошти омилҳои гуногун – манфиатҳои табақотӣ, мансубияти сиёсӣ ва иҷтимоӣ, мавқеи ғоявӣ ва ғайра фикру андешаҳои мухталиф доранд;

1 Сиберт, Ф.С. Четыре теории прессы [Текст] / Ф. С. Сиберт, У. Шрамм, Т. Питерсон. - М.: 1998. – С.223.

- дар маҷмуъ тамоми назарияҳо ва таълимотҳои мактабҳои илмии муосирро шартан муаллифон дар чор назарияи асосии матбуот муттаҳид месозанд: авторитарӣ, тоталитарӣ, либералӣ, масъулияти иҷтимоӣ;

- назарияи авторитарӣ матбуотро ҳамчун «хизматгори давлат» баррасӣ менамояд, ки дар назди гурӯҳи ҳукмрон нисбат ба он чизе, ки менависад ва паҳн менамояд, масъул аст. Ин назария тарҳи ибтидоии аксарияти низомҳои миллии матбуотро муайян намуда, то ба имрӯз дар кишварҳои алоҳида мавҷуд аст.

Яке аз шаклҳои назарияи авторитарӣ, бо гузашти вақт ба тарҳи мустақил назарияи шӯравии коммунистии матбуот мубаддал гардид. Матбуоти шӯравӣ ба монанди шакли пешинаи авторитаризм воситаи ҳокимият ба ҳисоб меравад. Лекин дар фарқият аз тарҳи пешинаи авторитаризм, матбуот на дар моликияти шахсӣ, балкӣ ба давлат тааллуқ дорад. Дар ин тарҳи фаъолияти матбуот мулоҳизаҳо оварда шудааст, ки мувофиқи он мафҳуми «озодии мусбӣ» (ҳамчун манфиати чома) бо мафҳуми озодии манфӣ (ба ҷой надоштани устуворӣ ва амният барои шаҳрвандон оварда мерасонад) иваз карда шудааст;

- назарияи либералӣ мавқеи инсон ва давлатро дар муҳолифи мавқеи инсон дар назарияи авторитарӣ иваз менамояд. Дар доираи ин назария инсон на ҳамчун махлуқи вобаста, ки ӯро метавон ба самти муайян равона намуд, балки махлуқи боақл тасниф карда мешавад, ки метавонад ҳақиқатро аз дурӯғ фарқ намояд. Матбуот дар ин назария ҳамчун шарикӣ ҷустуҷӯи ҳақиқат баррасӣ карда мешавад.

Шакли нави назарияи либералӣ, ки метавонад, мувофиқи ақидаи муаллифон, ба сифати «ҳокимияти чорум» баромад намояд, назарияи масъулияти иҷтимоӣ ба ҳисоб меравад. Ворид гардидани сармояи калон ба фаъолияти воситаҳои ахбори омма ва дар рӯзноманигорӣ пайдо шудани назароти гуногуни сиёсӣ водор намуданд, ки назарияи пешина аз нав баррасӣ гардад, ба он қоидаҳои этикӣ ворид гардад, ки нагузорад ба хоҳири даромади молиявӣ афкори ҷамъиятӣ идора карда шавад. Таҳлилҳо нишон

медиханд, ки ин назария дар Америка ва Британияи Кабир амалӣ гардида, барои шароити муосири ҳамкориҳои ҳокимият ва воситаҳои ахбори омма идеалӣ ба ҳисоб меравад;

- дар шароити имрӯза, дар муносибати байни ҳокимияти давлатӣ ва оммаи мардум фаъолияти ВАО омили муайянкунанда мегардад. ВАО барои ҳокимият омили устуворӣ аст, ба ҳокимият имконият медиҳад, ки ба дарозумрии сиёсӣ умед банданд. Воситаҳои ахбори омма, дар навбати худ, ба сифати хизмати ҷавобӣ, аз давлат озодии фаъолият ва тӯҳфаи молиявиро интизор ҳастанд, ки яке аз ҳавасманднамоиҳои муҳим дар фаъолияти онҳо ба ҳисоб меравад;

- дар равандҳои сиёсии муосир муносибати байни давлат ва воситаҳои ахбори омма ҳамчун вобастагии тарафайни ду субъекти сиёсат, ки манфиатҳои муайяно пайгирӣ менамоянд, муайян карда мешавад. Амалӣ намудани ин манфиатҳо дар ҷудод ва дурӣ аз якдигар ғайриимкон аст. Ҳокимият дар чунин ҳолат, вазифа ва амалҳои стратегиро коркард менамояд, матбуот бошад, фишанги нисбатан

амалноки иҷроиши онҳоро пайдо менамояд. Дар алоқамандӣ бо ин, метавон таъкид намуд, ки ҳокимияти давлатӣ ва воситаҳои ахбори омма бевосита ба ҷараёни раванди сиёсӣ таъсир расонида, аз бисёр ҷиҳат самтгирӣ ва самаранокии онро муайян менамоянд;

- дар давраи муосир падидаҳои сиёсиро аз мавқеи равандҳои иттилоотӣ таҳлил кардан зарур аст, ки аз ҷанбаҳои алоҳида вобаста аст: яқум, иттилоот дар низоми сиёсии давлат нақши афзоянда дорад; дуюм, паҳнкунии оммавии технологияҳои иттилоотӣ, аз ҷумла васоити ахбори омма, ба сохтори ҷомеа таъсири бузург мерасонад, ки «фардисозӣ» ва «оммавӣ» -и он шаҳодати ин аст. Усулҳои фаъолияти ВАО бояд аз нуқтаи назари сиёсӣ, аниқтар ниҳодҳои сиёсӣ баррасӣ карда шаванд;

- ВАО ҳамчун як намуди фаъолияти иҷтимоӣ барои ҷамъоварӣ, коркард ва давра ба давра паҳн кардани иттилооти дахлдор тавассути каналҳои коммуникатсионии оммавӣ, ки як системаи интегралиро бо бисёр

пайвастиҳои дохилӣ ва берунӣ ташкил медиҳанд, дар солҳои охир дигаргуниҳои назаррасро аз сар гузаронидааст, ки ба назарияпардозон имкон медиҳад, ки роҳҳои минбаъдаи рушди онро ҷустуҷӯ намоянд. Роҳҳои минбаъдаи рушди ВАО метавонад дар натиҷаи ба ҳам пайвастании равандҳои иттилоотӣ бо падидаҳои сиёсӣ муайян карда шавад.

§1.2. ТАСНИФИ ВАО ҲАМЧУН НИҲОДИ ИҶТИМОИЙ-СИЁСӢ

Дар ҳама даври замон талаботи одамон ба иттилоот ҷиҳати ҳамоҳангсозии ҳаёт, фаъолият ва ҷустуҷӯи роҳҳои муфиди ҳамкориҳои мутақобила зарур буд. Оммаияти ҳадафҳо ва ягонагии самти амал одамонро муттаҳид ва ба фаъолияти муштарак сафарбар менамуд. Бо пайдоиши матбуот ҷамъоварӣ ва паҳн намудани иттилоот сатҳу сифати пайдо намуда, боиси таҷдиди шаклҳои муттаҳидгардии одамон, самаранок гардидани фаъолияти онҳо гардид. Мутобиқи қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» — иттилоот ин маълумот дар бораи шахс, ашё, воқеаҳо, падидаҳо ва ҷараёнҳо сарфи назар аз шакли пешниҳоди онҳо мебошад¹. Фаъолияти иттилоотӣ — маҷмӯи амалиётест, ки барои қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти иттилоотии субъектҳои муносибатҳои иттилоотӣ равона гардидааст.

Вақте, ки ба таърихи матбуотамон назар меафканем, қабл аз ҳама хизматҳои бузурги Қаҳрамони Тоҷикистон – устод Садриддин Айниро ба ёд меорем, ки ба хотир гузоштани асосҳои давлати мустақили мо анҷом додааст. Маҳз устод Айнӣ бо мақолаҳои ватандӯстонаву маорифпарварона ва сухани миллатсозии худ ба бедории мардуми тоҷик такони ҷиддӣ бахшидааст.

Дар ин мақолааш устод Айнӣ таъкид намудааст: “Ҳар одаме, ки дуруст фикр мекунад, медонад, ки Ватан модари ӯст, Ватан хеш ва табори ӯст,

¹ Суҳанронии Эмомалӣ Раҳмон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар маҷлиси тантанавӣ бахшида ба 100 – солагии матбуоти тоҷик, ш. Душанбе, 10 март соли 2012.

Ватан шараф ва номуси ӯст, Ватан ҳама чизи ӯ ва ҳаёти ӯст! Накардааст, Ватани худро мисли модари худ, ҳатто аз вай ҳам зиёдтар дӯст медорад, ӯро ҳимоят ва мудофия мекунад”. Ин суханони воқеан пурарзиш ва ин панди устод барои ҳамаи мо ва хусусан барои аҳли қалам ва рӯзноманигорон сабақи бузург ва чароғи раҳнамо дар фаъолияти ҳарузаамон бояд бошанд!

Зикр намудан ба маврид аст, ки дар бораи таҳқиқ ва таҳлили падидаи иттилоот андешаи муҳақикон гуногун аст ва онро ҳамчун ниҳоди сиёсӣ – иҷтимоӣ қабул медонанд. Аз ин рӯ дар адабиёти илмӣ садҳо таъбири тафсири иттилоот мавҷуд аст. Зиёда аз ин, дар бораи ин падида нуқтаи назари зиёд ҷой дорад. Чунин таваҷҷуҳи зиёд ба иттилоот тасодуфӣ нест, — ин аҳамияти истисноии падидаи мазкурро барои ҳаёти муосир, аз он ҷумла барои ҳаёти байналхалқӣ инъикос менамояд. Муҳақиқи рус В.Г.Афанасев навишта буд: «Иттилоот ба маънои хеле васеи ин калима, натиҷаи инъикоси воқеияти гуногуннавъ, ахбор ва маълумот дар бораи он мебошад. Он аз рӯи моҳияти худ моддӣ нест, энергетикӣ нест, балки категорияи фикрӣ, идеалӣ мебошад»¹.

Ба ақидаи Р.Ш.Нуриддинов дар робита ба таъбири истилоҳи иттилоот чор нуқтаи назари зерин вучуд доранд:

Якум, таҳти мафҳуми иттилоот маҷмӯи маълумоти зарурӣ барои таъсиррасонии фаъол ба низоми идорашаванда барои самаранок намудани он, фаҳмида мешавад;

Дувум, иттилоотро чун интихоби маълумоти таҳассусии маҳдуд дар тамоми фаъолияти ҷомеа ифода мекунанд;

Севум чунин мешуморанд, ки иттилоот манбаи зарурии рушди иҷтимоӣ—иқтисодии ҷомеа, монанди манбаъҳои дигар: меҳнатӣ, энергетикӣ ва моддӣ мебошад;

¹ Афанасьев, В.Г. Социальная информация [Текст] / В.Г. Афанасьев. - М.: 1994. - С. 12.

Чаҳорум, иттилоот манбаи боарзиштарини зеҳнӣ дар таъмини ҳаёти ҷомеа, муҳимтарин қисми моликияти зеҳнии он мебошад, ки саҳми он дар ҷомеаи муосир рӯз аз рӯз меафзояд¹.

Дар луғати маъруфи Уэбстер иттилоот чунин шарҳ дода шудааст: «Иттилоот он падидае аст, ки бо роҳҳои иттилоотрасонӣ. Яъне расонидани ахборот ба даст оварда мешавад — масалан, донише, ки одамони дигар хабар додаанд ё дар натиҷаи тадқиқот, омӯзиш ё таълим ба даст меояд; дониш дар бораи ягон рӯйдод ё вазъият; далел ё рақамҳои омодашуда барои интиқол ё истифода, ба ғайр аз далелу рақамҳое, ки ба ин соҳаи илм ворид гардидаанд». Ва ниҳоят, дар амалияи ҳаррӯза таҳти мафҳуми иттилоот маълумоти рағбатноке фаҳмида мешавад, ки одамон дар чараёни муошират мубодила мекунанд.

Вақте ки дар бораи иттилоот сухан меравад, чанд хосияти онро зикр менамоянд:

- иттилоот боэътимод аст, агар он вазъияти воқеиро таҳриф накунад;
- иттилоот мукамал аст, агар тавассути маълумоти дарёфтшуда дар бораи раванд ё объект, сатҳи муайяни мутобиқати он бо воқеият ифода ёбад;
- иттилоот пурра аст, агар он барои дарк ва қабули қарор кофӣ бошад;
- иттилоот мухтасару возеҳ аст, агар он далелҳои нодаркориро фаро нагирифта бошад;
- иттилоот саривақтӣ аст, агар мубрамову рӯзмаррагии худро аз даст надода бошад ва маълумоти заруриро ҷиҳати асосноккунии амал дар лаҳзаи мазкур дошта бошад².

Ҷамъоварии иттилоот яке аз вазифаҳои асосии ҳаррӯзаи намояндагии ВАО мебошад. Аҳамияти он барои қабули қарор дар ибораи муҷаззи

¹ Нуриддинов, Р.Ш. Фаъолияти иттилоотӣ – таҳлилий дар муносибатҳои байналхалқӣ [Матн] / Р.Ш. Нуриддинов, В.В. Демидов, П.Р. Нуриддинов. - Душанбе: «Эр – граф», 2016. – С. 21.

Л.В. Драчевский ифода ёфтааст: «Агар иттилоот набошад — пас, тахмини беасосу фарзия чой хоҳад дошт»¹.

Маҳсулоти иттилоотӣ на дар халог, балки дар чараёни ҳар гуна кори зеҳнӣ ба вучуд меояд ва дар фазои аллакай шаклгирифтаи сиёсӣ паҳн мешавад. Профессори Донишгоҳи Калифорния М.Кастелс таъкид намудааст: «Иттилоот — қисми интегралӣи ҳар гуна фаъолияти инсонӣ мебошад»². Иттилоотро бояд аз нуқтаи назари гуногун ва вобаста аз меъёри интихобшуда тақсимбандӣ кард. Масалан, дар санади ниҳоии ҷаласаи машваратии Хелсинки оид ба Амният ва Ҳамкорӣ дар Европа аз 1 августи соли 1975 иттилооти шифохӣ, чопӣ, кино—радиоӣ ва телевизионӣ ҷудо карда шудааст. Имрӯз мо ҳақ дорем, ки ба ин феҳрист иттилооти электрониро низ дохил намоем.

Коршиносони соҳаи назарияи иттилоот онро ба се бахш тақсим мекунамд: иттилоот дар бораи гузашта, иттилоот дар бораи имрӯза ва иттилоот дар бораи оянда. Шӯравиносои машҳури британи Э. Карр таъкид намуда буд: «Гузашта, имрӯза ва оянда дар ҳалқаи беинтиҳои таърих бо ҳам алоқамандии наздик доранд»³. Яке аз мушкилоти асосӣ дар кори иттилоотӣ маҳз дар он аст, ки бояд муайян карда шавад, ки тадқиқот то кадом андоза ба гузашта ё оянда нигаронида шудааст ва муқаррар карда шавад, ки сарҳади манфиатҳо бояд аз кучо убур намояд.

Ҳангоми арзёбии ҳодисаҳо бояд ду ҳолатро ба назар гирифт. Аввалан, ин ки аҳамияти аксарияти ҳодисаҳо на дар лаҳзаи рӯй додани онҳо, балки хеле баъдтар эътироф мегардад. Яъне аҳамияти ҳодиса на бо аксуламали боэҳсоси муосирон, балки аз рӯи миқёси паёмад ва оқибату натиҷаи он арзёбӣ мешавад, ки бо гузашти замон равшантар зоҳир хоҳад шуд. Сониян, гоҳҳо натиҷаи ҳодиса берун аз сарҳади кишваре, ки дар он рӯй додааст,

¹ Ниг.: *Годин, В.В.* Информационное обеспечение управленческой деятельности [Текст] / В.В. Годин, И.К. Корнеев. - М.: 2001. - С. 12.

² Кастельс, М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Текст] / М. Кастельс. - М.: 2000. - С. 77.

³ Carr, E.H. What is History? [Text] / E.H. Carr. - L.: 1967. - P. 129.

равшантар ошкор мешавад. Як воқеияти қадимае аст, ки «чизи калон аз дур нағзтар намоён мешавад» ва ин ҳақиқат дорад.

Ин нуктаи аҷибро низ бояд дар назар гирифт, ки маҳз иттилоот мансабро ба ҳокимият табдил медиҳад. Ин нозукиро пеш аз дигарон И.В. Сталин аз худ карда буд. Ворисони вай низ бо суръат ва ҳунари гуногун аз иттилоот истифода мебарданд. Дар замони Л.И. Брежнев масалан, чунин ҳазле ривоч дошт, ки гӯё Ю.В. Андропов нисбат ба Л.И. Брежнев дар бораи ҳар кас маълумоти бештарро медонад. Овоза, ғайбат, тухмат — ҳамаи ин ба кор меомад, дар чузъгир нигоҳдорӣ мешуд ва дар сурати зарурат, ба боло фиристода мешуд. Ва онҳо вобаста аз рӯҳияю кайфияти сарвар ҳукм бароварда мешуд. Чазо ё афв! Аз ҷумлаи рафтори рӯзмарраи зиндагӣ бештар «кунҷковии зиёд» ва «беэҳтиромӣ» ба сарвар чазо дода мешуд¹.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» чунин шаклҳои иттилоотро гурӯҳбандӣ менамояд:

- иттилооти омори давлатӣ;
- иттилооти оммавӣ;
- иттилооти ҳуқуқӣ;
- иттилоот оид ба шахсият;
- иттилооти дорои хусусияти маълумотию энциклопедӣ;
- иттилооти ҳуҷҷатиқунонида (аснод);
- иттилооти мақомоти системаҳои давлатии идорақунонӣ;
- иттилооти иҷтимоишиносӣ;
- иттилоот дар бораи шахрвандон;
- иттилооти махфӣ;
- иттилооти пинҳонӣ;
- иттилооти иқтисодӣ;
- иттилооти тиҷоратӣ;
- иттилооти экологӣ;

1 Ниг.: Фалин, В.М. Конфликты в Кремле. Сумерки богов по—русски [Текст] / В.М. Фалин. - М.: 1999.

- иттилооти хизматӣ;
- иттилооти бойгонӣ;
- иттилооти илмӣ;
- иттилооти илмӣ–техникӣ ва ғайра¹.

Дар санадҳои ҳуқуқӣ чунин тақсимбандии иттилоот вучуд дорад:

- иттилоот чун натиҷаи фаъолияти эҷодӣ, ки дар қараёни он объекти ҳуқуқи муаллиф ба вучуд меояд ва ғайра;
- иттилооти оммавӣ, ки ахбори ҷанбаи иттилоотидоштаро дар бар мегирад;
- иттилооти мустанад, ки ахборро дар бораи одамон, маълумотҳои шахсии онҳо дар бар мегирад;
- иттилооти расмӣ мустанад;
- иттилооти (гузориши) ҳатман пешниҳодшаванда;
- иттилооте, ки натиҷаи эҷод намебошад, вале чун мол шакл гирифта, паҳн мешавад;
- иттилоот ба шакли манбаи ахбор, чун захираи иттилооти тарҷеҳӣ (ретроспективӣ).

Иттилоот метавонад ба вазъияти ҳарбӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ—сиёсӣ ва экологӣ тааллуқ дошта бошад. Иттилоот ба расмӣ ва ғайрирасмӣ, оммаӣ ва соҳавӣ, уфуқӣ ва амудӣ, берунӣ ва дохилӣ, системабандишуда ва системабандинашуда тақсим мешавад. Он вобаста аз манбаъ, аз рӯи аломати самтгирӣ, тарзи интиқол, намуди тағйирдиҳанда, дараҷаи эътиборнокӣ, ҷалбшавӣ дар раванди ҳисоббарорӣ, алифбо ва ғайра тақсимбандӣ мешавад.

Иттилоот асосӣ ва дувумдараҷа мешавад. Иттилооти асосӣ дар заминаи мушоҳидаи мустақим ё пурсиш, ба асоси қайди бевоситаи ҳодисаи рӯйдода, таҳия мегардад. Иттилооти дувумдараҷа натиҷаи коркард, ҷамъбандӣ ё тасвири маълумоти асосӣ мебошад. Ин ҷо овардани натиҷагирии академик Б.В. Раушенбах бамавқеъ аст: «Бисёр чиз аз он

¹ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: 2002. № 4.

вобаста хоҳад буд, ки кӣ тасвир мекунад. Дар ин раванд порчае аст, ки аз мушоҳидакунанда вобастагӣ надорад, аммо порчае низ аст, ки вобастагӣ дорад ва ягон хислати олим, ҳолати ўро инъикос мекунад. Вақте мегӯянд, ки маълумоти мутлақо объективӣ вучуд надорад, маҳз ҳаминро дар назар доранд»¹.

Ба вучудой ва гардиши иттилоот ҳикмати худро дорад, ки набояд онро аз ёд бурд. Журналист—воқеанигори байналхалқӣ, хабарнигори рӯзномаи «Известия» дар маркази матбуоти Вазорати корҳои хориҷии Иттиҳоди Шӯравӣ А.Б. Кувшинников мушоҳидаҳои худро чунин баён дошта буд: «Психикаи инсон чунин сохта шудааст, ки иттилооти аввалия меъёри ҳақиқати иттилооти минбаъда мегардад, новобаста аз далелноктар, асосноктар ва боэътимодтар будани иттилооти минбаъда. Бо таъхир додани раддия аксар вақт ба хабари таҳрифшуда ҷанбаи дигар медиҳад ва ҳатто чун тасдиқи ҳақиқати он қабул карда мешавад»².

Амалияи коркарди иттилоот маъмулан дар се самт сураат мегирад:

якум, коркарди ҳаррӯзаи иттилооти ҷорӣ. Мегӯянд, ки Хадамоти истихбороти бонуфузи ҷаҳонӣ, ки бо Россия сару кор доранд, рӯзи худро бо мутолиаи рӯзномаи «Ситораи сурх» («Красная звезда») сар мекунанд, ки хонандатарин нашрия дар хадамоти махсус ва идораҳои ҳарбии хориҷӣ мебошад;

дувум, омӯзиши тамоми иттилооти мавҷуда доир ба проблемаҳои мавриди алоқа, яъне иттилооти асосӣ;

севум, омодагӣ ба арзёбии иттилоот, яъне санадҳое, ки дар онҳо ё вазъияти мавҷуда таҳлил мешавад ва ё ин ки раванди ояндаи ҳодисаҳо пешбинӣ карда мешавад.

Дар як лаҳза паҳн кардани иттилооти ҳаҷмаш азими миллиардҳо саҳифагӣ, ҳам дар дохили давлат ва ҳам байни давлатҳо, вазъиятро сифатан тағйир дод ва имрӯз сухан дар бораи ташаккули ҷомеаи иттилоотии ҷаҳонӣ

1 Новый мир [Текст]. - 2001. № 5. - С. 148.

2 Кувшинников, А.Б. О чем не писали газеты [Текст] / А.Б. Кувшинников. - М.: 1990. - С. 62 - 63.

тавасути шабакаҳои интернетӣ ба миён омадааст. Афзоиши суръат ва миқдори иттилоот, ҳамчунин фаъолияти давлатҳоро мураккаб намуд.

Бо тақозои замон талабот ба ВАО афзуда боиси рушди минбаъдаи онҳо гардид.

Ҷавобгӯи талаботи замон будани ВАО бо он муайян карда мешавад, ки он:

- то кадом андоза вазифаи хешро ҳамчун воситаи муоширати ҷамъиятӣ бомуваффақият иҷро намуда метавонад;

- чунин муносибатҳои иттилоотиро ташаккул медиҳанд, ки барои ворид гардидан шахс, гурӯҳ ва дигар иштирокчиёни субъектҳои иҷтимоӣ ба равандҳои маърифатӣ, тарбиявӣ, ташкилӣ, рафторӣ ва ғайра шароити мусоид фароҳам созад.

Дар ҷаҳони муосир муошират бе тасвири пурра, зинда ва айнии воқеияти ҷорӣ, ки ВАО ба оммаи мардум пешкаш менамояд, ғайриимкон аст. Алоқаҳои иҷтимоӣ ва муошират бе инъикоси воқеии ҳаёт ва фаъолияти гурӯҳҳои мухталифи иҷтимоӣ дар маҷмӯи нашрияҳо, ки мазмуну мундариҷаи онҳо воқеиятро бо тамоми гуногунӣ ва мураккабии худ дар асоси далелҳо инъикос мекунанд, ғайриимкон аст.

Бе иттилооти мукамал, барои инсон коркарди муносибати дуруст ба рӯйдодҳо, муайян кардани самтҳои афзалиятноки фаъолият, масъалаҳои мубрами зиндагӣ, дарки падидаҳои мусбӣ ва манфӣ, муқовимат ба риёкорӣ, тақаллуб ва фиреб, иштироки фаъолна дар равандҳои ифода ва ташаккули афкори ҷамъиятӣ душвор аст. Зарурат ба шоффофият дар сиёсат, иқтисодиёт, илм ва дигар шаклҳои фаъолияти маънавӣ боиси масъулияти бузурги ВАО дар амалӣ намудани вазифаҳои коммуникатсионӣ, ки ба таъмини ҳамкориҳои гурӯҳҳои гуногунӣ иҷтимоӣ, пеш аз ҳама онҳое, ки дар низоми тақсимои меҳнат ташаккул ёфтаанд, гардидааст. Моҳиятан, ин масъулият барои он шаклҳои рафтори шахс, гурӯҳ, ташкилот мебошад, ки бояд дар ҷомеа мутобиқи шароити воқеии ҳаёти иштирокчиёни гуногунӣ иҷтимоӣ ташаккул ёбад.

Ҳамин тариқ, дар шароити имрӯза мақоми ВАО дар таҷассум ва инъикоси воқеияти ҳаёти ҷомеа муҳим буда, ба ташаккули афкори ҷамъиятӣ, мавқеъгириии муайяни одамон нисбат ба раванду падидаҳои гуногун мусоидат менамояд.

Барои пурра ошкор намудани моҳият ва хусусиятҳои ВАО таснифоти он мувофиқи мақсад аст. Зарур мешуморем, ки мафҳуми воситаҳои ахбори оммаро мавриди баррасӣ қарор диҳем.

Таснифоти оммаиэтирофгардидаи воситаҳои ахбори омма дар санадҳои меъёрӣ чунин арзёбӣ карда шудааст: воситаҳои ахбори омма - ВАО, ҳамчунин агентҳои иттилоотӣ, барномаҳои телевизиону радио, кинохроникаҳо, сабтҳо ва барномаҳои аудио ва аудиовизуалӣ мебошанд, ки дар як сол на камтар аз як маротиба тавассути эфир ё кабел паҳн мешаванд.¹ Яъне, воситаҳои ахбори омма, ба таври оммай ба ҷамъоварӣ ва паҳни иттилоот машғул буда, барномаҳои он дар як сол на кам аз ду маротиба бояд пешниҳод карда шаванд.

Мафҳуми «ВАО» дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ВАО ва дигар воситаҳои ахбори омма» чунин тасниф карда шудааст: ВАО - рӯзномаву ҳафтаномаҳо, маҷаллаҳо, солнома ва маҷмӯаву бюллетенҳое, ки номи доимӣ, рақами ҷорӣ дошта, дар вақту замони муайян (на камтар аз як маротиба дар як сол) ба таъби мерасанд.² Таснифотҳо нишон медиҳанд, ки ВАО қисми таркибии воситаҳои иртиботӣ ба ҳисоб рафта бо онҳо хусусиятҳои оммай низ доранд.

Хусусиятҳои фарқкунандаи ВАО дар ҷанбаҳои зерин зоҳир мегарданд:

- хислати оммай доранд, яъне доираи истеъмолгарон номаҳдуд буда, барои ҳама пешниҳод карда мешавад;
- дорои таҷҳизоти махсус барои паҳни иттилоот мебошанд;
- ҳамкориҳои шарикони иттилоотӣ ба таври бевосита дар фазо ва вақти муайян сурат мегирад;

1 Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: 2013. № 3, мод. 201.

2 Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: 2013. № 3, мод. 201.

— ҳамкориҳои шарикони иттилоотӣ яксамта буда аз маълумотдиҳанда (истеҳсолкунандаи маълумот) ба маълумотгиранда (истеъмолкунандаи маълумот) сурат мегирад ва ивазшавии нақши онҳо дар ин самт ғайриимкон аст;

— хислати ноустувори истеъмолкунандагони иттилоот ҷой дорад. Яъне мавқеи онҳо дар ҳолатҳои алоҳида дар натиҷаи таваҷҷуҳ ба мақола ё ягон хабари ҷудоғона ташаккул меёбад.¹

Ҳамин тариқ, хусусияти хоси ВАО оммавият, мавҷудияти алоқаҳои яктарафа, тағйирпазирии ҷолибияти ВАО ба ҳисоб меравад. Ба ақидаи мо, дар фаъолияти ВАО алоқаи ҷавобӣ низ ҷой дорад, ки дар мактуб ва пешниҳод ё эътирози як қатор хонандгон ба редаксияи нашриёт таҷассум мегардад.

Қайд намудан зарур аст, ки ВАО асосан ба се навъ ҷудо карда мешавад: рӯзнома, маҷалла, нашрияҳои илмӣ ва шабакаҳои иҷтимоӣ ки дар муддати муайян нашру паҳн шуда, хусусияти даврагиро доро мебошанд. Муҳлати даврагии ин ё он навъи ВАО аз мавҷудияти мавод ва он вазифаҳои, ки пайгирӣ карда мешаванд, вобаста аст. Дар ин самт метавон масъалаи маблағгузорию низ махсусан қайд намуд.

Хусусияти муҳимми ВАО миқдори нашрияҳои ба ҳисоб меравад, ки дар як ҳолат нашр мешаванд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки миқдори зиёди нашрияҳо ва шабакаҳо дар як давраи кӯтоҳ аз байн рафтанд, зеро мавҷудияти миқдори зиёди нашрияҳою шабакаҳо, ба даст овардани хонандагонро маҳдуд менамояд. Аз ин хотир, нишондиҳандаи миқдори нашрияҳо ва шабакаҳо ба тариқи воқеӣ вазъияти фаъолияти онро нишон дода наметавонад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки матбуоти давлатӣ дар ҳар сурат кӯшиш менамоянд, ки бо дастгирии давлат фаъолияти худро нисбатан самаранок намоянд. Албатта, чунин дастгирӣ аз ҷониби давлат ба адади нашр низ таъсири назаррас мерасонад.

¹ Андреев, С.С. Политически систем и политически организация общества [Текст] / С.С. Андреев //Социально-политические науки. - 1992. - № 1. - С. 54.

Матбуоти давлатӣ ва ҳизбӣ, ки ҷузъи ҷудонашавандаи ВАО мебошанд одатан хусусияти ғайритиҷоратӣ доранд. Дигар рӯзномаву маҷаллаҳои хусусӣ одатан манфиати тиҷоратӣ дошта, маводи нашршаванда танҳо ба хоҳири зиёд намудани хонандагон интихоб ва нашр мешаванд.

Қайд намудан зарур аст, ки се шакли асосии муносири ташкили ВАО мавҷуд аст: хусусӣ (тиҷоратӣ), давлатӣ ва ҷамъиятиву ҳуқуқӣ. Дар шакли тиҷоратӣ, ВАО дар моликияти хусусӣ қарор доранд ва аз ҳисоби даромади рақлама ва хайрияҳо маблағгузорӣ карда мешаванд. Барои онҳо рақобати ҷиддӣ барои даромади таблиғ ва истеъмолгарон хос аст. Камбудии шакли тиҷоратии ВАО – ин вобастагӣ аз таблиғгарон ва моликон аст, инчунин одатан манфиатҳои ҷамъиятӣ ва меъёрҳои ахлоқӣ дар ҷараёни мубориза барои муваффақият аз назар дур мегардад.

Шакли давлатии ВАО ба давлат тааллуқ дорад ва аз ҷониби давлат назорат ва маблағгузорӣ карда мешавад. Бартарии ин шакли ВАО мустақилияти матбуот аз сармояи бузург, зеро назорати парламент ва ҳукумат қарор доштани он мебошад. Лекин, маблағгузориҳои давлатии матбуот метавонад сатҳи рақобатпазирии онҳоро паст намояд ва дар тобеъияти синфи доро ва маъмурияти идорӣ истифода карда шавад. Илова бар ин, матбуоти даврии давлатӣ ин бори иловагӣ барои бучаи давлат ба ҳисоб меравад.

Шакли ҷамъиятӣ-ҳуқуқии ВАО кӯшиш менамояд, ки аз вобастагии давлатӣ ва хусусӣ озод бошад. Ин шакли фаъолияти ВАО аз ҳисоби андозаи махсус, ки аз тарафи шахрвандон пардохт карда мешавад, худидоракунанда буда, мавқеи шахси ҳуқуқиро доро мебошад, гарчанде ба таври омма аз тарафи шӯроҳои ҷамъиятӣ, ки аз намояндагони гурӯҳҳо ва созмону ташкилотҳои муҳими ҷамъиятӣ иборат мебошанд. Матбуот дар доираи ин шакл дар моликияти хусусӣ қарор дорад.¹

¹ Кузин, С.В. Влияние средства массовой информации на политическую социализацию [Текст] / С.В. Кузин. - М.: 2008. – С. 23.

Ҳеҷ яке аз шаклҳои баррасигардидаи ташкили ВАО аз камбудихо оғӣ нестанд. Оммаан, роҳи беҳтарини кафолати мустақилияти матбуот аз таъсири иқтисодӣ ва давлатӣ, танҳо мутобиқати ин се шакл бо назардошти хусусиятҳои давлати алоҳида ба ҳисоб меравад.

ВАО новобаста аз шакли ташкилнамоӣ манфиати ҷомеа, гурӯҳҳои мухталифи иҷтимоӣ, шахсони алоҳидаро ифода менамояд. Фаъолияти онҳо натиҷаи муҳими ҷамъиятӣ-сиёсӣ дорад, зеро ҳислати иттилоот, ки ба хонандагон равона карда мешавад, муносибати онҳоро ба воқеият ва самти амалҳои иҷтимоӣ муайян менамояд. Аз ин хотир, аз рӯи эътирофи аксарияти муҳаққиқони соҳа, ВАО на танҳо иттилоот ва хабарро паҳн менамояд, балки ғоя, нуқтаи назар, таълимот, барномаи сиёсии муайянро ташвиқу тарғиб менамояд ва бо ин васила дар идоракунии иҷтимоӣ иштирок менамоянд. Бо роҳи ташаккули афкори ҷамъиятӣ, коркарди муқаррароти муайяни иҷтимоӣ, ташаккули боварӣ, ВАО инсонро ба амалҳои муайян водор менамоянд. Ҳамаи ин ба болоравии иштироки сиёсии ҷомеа ва ташаккули мавқеи шаҳрвандии он оварда мерасонад.¹

Дар давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд ҳар як шаҳрванд ҳуқуқ дорад оид ба тамоми ҳодисаву падидаҳои дохилӣ ва ҷаҳон маълумот дошта бошад. Дар аксарияти таҳқиқотҳо қайд карда мешавад ва аз амалияи мухталиф ва ғанӣ бармеояд, ки бе ошкорбаёнӣ демократия вучуд дошта наметавонад, бе демократия бошад, ошкорбаёни ҷой надорад.

Дар навбати худ ошкорбаёнӣ ва демократия бе ВАО-и озод ва мустақил номумкин аст. Воситаҳои ахбори омма, дар чунин ҳолат, чунин унсурҳои низоми демократӣ, ба монанди парламент, мақомоти иҷроияи ҳокимият, судҳои мустақил ба ҳисоб меравад. Дар ин радиф воситаҳои ахбори омма ҳамчун «ҳокимияти чорум» баррасӣ карда мешаванд. Ин гуфтори рамзӣ на танҳо аломати матбуоти даврро ҳамчун ҳокимият, балки хусусияти хос ва фарқкунандаи онро аз ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва

¹ Система средств массовой информации России [Текст] / Я. Засурский, М. Алексеева, Л. Болотова. - М.: Аспект-пресс, 2003. - С.173.

судӣ нишон медиҳад. Чунин хислати ҳокимияти ВАО, пеш аз ҳама, дар ноаёнӣи ҳокимияти он зоҳир мешавад. Он дорои мақомоти иҷроия, ҳуқуқӣ ва дигар мақомоти махсус нест. Воситаҳои ахбори омма наметавонанд амр диҳанд, ӯҳдадор намоянд, ҷазо диҳанд, ба ҷавобгарӣ кашанд. ВАО танҳо тариқи сухан, овоз, расм, ки иттилооти муайянро интиқол медиҳанд, хабар, доварӣ, баҳогузорӣ, тасдиқ ё маққуми падида, ҳодиса, рафтори шахсони алоҳида, гурӯҳи одамон, ҳизбҳо, созмонҳои ҷамъиятӣ, ҳукуматро амалӣ менамоянд.

Муаллифони гуногуни коммуникатсияи оммавӣ ба таври мухталиф нақши таъсири воситаҳои ахбори оммаро ба сиёсат ва сиёсатро ба воситаҳои ахбори омма баррасӣ менамоянд. Ақидае чой дорад, ки дар ояндаи наздик марҳилаи медиакратия – ҳокимияти воситаҳои ахбори омма оғоз мегардад, яъне истеъмолкунанда на танҳо иттилооти муҳимро ба даст меорад, балки бо дид ва қоидаҳои аз тарафи воситаҳои ахбори омма муқарраргардида иттилоотонида мешавад.¹

Воситаҳои ахбори омма дар шароити имрӯза ба ташаккули шуур ва рафтори одамон таъсир расонида, воситаи пурқуввати таъсиррасонӣ ба ниҳодҳои ҳокимият гардидаанд. Дар чунин ҳолат амалияи ҷамъиятӣ шаҳодат медиҳад, ки на танҳо воситаҳои ахбори электронӣ, балки нашрияҳои анъанавӣ ё худ ВАО дар ҷомеа талаботи худро дорад, ҳатто як қатор ВАО дар солҳои охир ба нақши бозингари иттилоотии фазои иҷтимоӣ сиёсӣ даъво менамоянд.

Ҳамин тариқ, ба рушди воситаҳои мухталифи электронии паҳни иттилоот нигоҳ накарда, дар шароити имрӯза аксарияти ниҳодҳои ВАО мавқеи худро аз даст надода, фаъолияти худро идома медиҳанд. Ба ақидаи мо, сабаби асосии чунин ҳолат аз он иборат аст, ки дар ВАО ин ё он ҳодисаи сиёсиву ҷамъиятӣ ба таври мушаххас таҷассум гардида, дар он мавқеи ҷонибҳои мухталиф нишон дода мешавад. Маҳз аз ҳамин хотир, ВАО хонандагонро ба худ ҷалб менамояд.

¹ Toffler, A. Powershift [Text] / A. Toffler. – London: 1990. - P. 199.

Дар ҷомеаи муосир, ки бештар ҷомеаи иттилоотӣ номида мешавад, нақши дониш, хабар, иттилоот васеъ гаштааст. Ин бо он асоснок мегардад, ки барои идораи раванду ҳодисаҳо дар бораи онҳо ҳар чӣ маълумоти бештар пайдо намудан корро осон ва самаранок мегардонад.¹

Донишҳо ва ахбороти гуногун ба одамон, асосан тавассути васоити ахбори омма дастрас мегарданд. Муддати зиёд аст, ки дар ташаккули афкори омма ва тафаккури ҷамъиятиву сиёсии одамон таъсири матбуот назаррас аст. Рӯзномаву маҷаллаҳо дар аксари маврид ҳамчун воҳиди мақомоти давлатӣ ё воҳиди ҳизбҳои сиёсӣ иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ташаккул меёбанд.

Онҳо хусусияти хос доранд, ки тафовути онҳоро аз шаклҳои дигари воситаҳои сиёсии коммуникатсионӣ ва воситаҳои ахбори омма аён менамоянд. Рӯзномаву маҷаллаҳо доимо иқрор мекунанд, ки чӣ гуна ҳадафҳои сиёсӣ доранд ва бо кадом роҳу воситаҳо онҳоро воқеӣ гардониданианд. Яъне, матбуот моҳиятан ҳар гуна бетарафии сиёсиро инкор менамояд. Таҳлили сарчашмаҳои илмӣ нишон медиҳад, ки дар саҳифаҳои худ ВАО маводҳоеро паҳн менамоян, ки ҳадафи муайян дошта, дар ҳаёти ҷамъиятиву сиёсии кишвари алоҳида, нерӯи муайяно дастгирӣ намуда, камбудиву хатогиҳои нерӯи дигарро ошкор месозад.

Вазифаҳои воситаҳои ахбори омма, аз он ҷумла ВАО гуногунанд. Дар ҳар як ҷомеаи муосир воситаҳои ахбори омма дар шаклҳои гуногун як қатор вазифаҳои муайяно иҷро менамоянд. Вазифаи иттилоотӣ яке аз вазифаҳои муҳими воситаҳои ахбори омма ба ҳисоб меравад. Он аз бадасторӣ ва паҳни иттилоот ва ахбор оид ба ҳодисаву падидаҳои нисбатан муҳим барои шаҳрвандон ва мақомоти ҳокимият иборат аст. Иттилооте, ки ба даст оварда мешавад, на танҳо бо таҷассуми беғаразона ва аксии ин ё он далел паҳн карда мешавад, балки бо шарҳу эзоҳ ва баҳогузориҳои шорех ҳамроҳӣ карда мешавад. Қайд намудан зарур аст, ки дар ВАО нисбат ба дигар ниҳодҳои воситаҳои ахбори омма, ин ё он ҳодиса ё падида ба таври амиқ, саҳеҳ ва

¹ Кузин, С.В. Влияние средства массовой информации на политическую социализацию [Текст] / С.В. Кузин. - М.: 2008. - С. 19.

пурра шарҳ дода мешавад. Дар телевизион ва радио бошад, паҳни иттилоот асосан хусусияти лаҳзагӣ дорад. Маҳз инъикоси амиқ, саҳеҳ ва пурраи ин ё он ҳодиса ё падида ҷолибияти институтҳои матбуоти даврро таъмин менамояд.

Вазифаи таълимӣ дар расонидани донишҳо ба шаҳрвадон, ки ба баҳогузори ва танзими иттилооти бадастомада аз воситаҳои ахбори омма ва дигар сарчашмаҳо мусоидат менамояд, зоҳир мегардад. ВАО инсонро дар давоми тамоми ҳаёти ӯ ҳамроҳӣ намуда, аз бисёр ҷиҳат дар қабули иттилооти сиёсӣ ва иҷтимоӣ таъсири назаррас мерасонад. Дар чунин ҳолат дар шакли донишҳои иҷтимоӣ ва сиёсӣ имконияти ташаккули сохторҳои бардуруғи шуур ба миён меояд, ки воқеиятро дар қабул намудан таҳриф менамояд.¹ Дар ҳолати паҳни иттилооти ғалат ва носаҳеҳ, нисбат ба ҳодисаву падидаҳои инкишофи ҷамъиятӣ тасаввуроти бардуруғ ташаккул ёфта, ба мавқеъ гирифтани одамон нисбати ин ё он ҳодиса ҳалал ворид менамояд.

Нақши таълимии воситаҳои ахбори омма ба вазифаи иҷтимоӣ намоиши шахс алоқаманд буда, моҳиятан аз он сарчашма мегирад. Лекин агар таълимоти сиёсӣ бадастории мунтазами донишҳо ва васеъ намудани имкониятҳои маърифатӣ ва баҳогузории шахсиятро пешниҳод намояд, пас иҷтимоинамоии сиёсӣ маънои азҳудкунии меъёрҳо, арзишҳо ва намунаҳои рафтори сиёсиро дорад. Маҳз вазифаи иҷтимоинамоии сиёсӣ имконият медиҳад, ки инсон ба воқеияти иҷтимоӣ мутобиқ гардад.

Вазифаи танқидиро дар низоми сиёсӣ на танҳо ВАО, балки муҳолифин, ниҳодҳои махсусгардонидашуда, ба монанди назорати прокурорӣ ва судӣ амалӣ менамоянд. Лекин, танқиди воситаҳои ахбори омма бо паҳноиву васеъгӣ ва ҳатто номаҳдудии объекти худ, ки аз президент, ҳукумат, суд ва самтҳои асосии сиёсати давлатӣ ва ҳуди воситаҳои ахбори омма иборат аст, фарқ менамояд. Танқид тариқи ниҳодҳои мутбуоти даврӣ

¹ Система средств массовой информации России [Текст] / Я. Засурский, М. Алексеева, Л. Болотова. - М.: Аспект-пресс, 2003. - С.162.

ба ҳал гардидан ё ҳадди аққал маҳдуд гардидани мушкилоти ҷойдошта мусоидат менамояд.

Вазифаи назоратӣ дар обрӯву эътибори афкори ҷмъиятӣ асос меёбад. Гарчанде воситаҳои ахбори омма, дар фарқият аз мақомоти назоратии давлатӣ ва хоҷагидорӣ наметавонанд нисбати гунаҳкор мучозоти маъмурӣ ё иқтисодӣ истифода намоянд, назорати онҳо одатан самараноктар ва нисбатан ҷиддӣ аст, зеро онҳо на танҳо баҳогузориҳои ҳуқуқӣ, балки баҳогузориҳои ахлоқии ин ё он воқеа ё шахсиятро пешниҳод менамоянд.¹

Нақши ниҳодҳои ВАО дар низоми сиёсӣ ва раванди сиёсӣ бузург аст. Низоми сиёсии ҷомеа аз зернизомҳои мухталиф -ниҳодӣ, меъёрӣ-танзимӣ ва иттилоотиву коммуникатсионӣ иборат аст, ки ҳар яке аз онҳо мақоми хоси худро доранд.

Дар доираи зернизомии ниҳодӣ муносибати ниҳодҳои иҷтимоӣ - мақомотҳои давлатӣ, ҳизбҳои сиёсӣ, гурӯҳи манфиатҳо, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ба роҳ монда мешавад, ки ниҳоди пешбарандаи он давлат ба ҳисоб меравад. Зернизомии меъёрӣ-танзимӣ тариқи маҷмӯи меъёрҳои мухталифи иҷтимоӣ, ки ба танзими ҳаёти сиёсӣ равона гардидаанд, зоҳир мегардад. Ин меъёрҳо қоидаҳои асосии рушд ва таҳкими раванди сиёсиро муайян менамоянд. Зернизомии иттилоотиву коммуникатсионӣ алоқаи байни ниҳодҳои низоми сиёсиро ба роҳ монда, хусусияти ҳамкориҳои байни давлат ва воситаҳои ахбори оммаро муайян менамояд. Унсурҳои ин зернизомии ниҳодҳои мухталифи воситаҳои ахбори омма, ба ҳисоб меравад.

Аҳамияти унсурҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ дар низоми сиёсии ҷомеа бузург аст, зеро баҳогузориҳои вазъияти иҷтимоӣ-сиёсӣ, муайян намудани хусусиятҳои асосии раванди сиёсӣ аз мавҷудияти ҳаҷми муайяни иттилоот вобаста аст.²

1 Андреев, С.С. Политически систем и политическая организация общества [Текст] / С.С. Андреев //Социально-политические науки. - 1992. - № 1. - С. 33.

2 Андреев, С.С. Политически систем и политическая организация общества [Текст] / С.С. Андреев //Социально-политические науки. - 1992. - № 1. - С. 23 -34.

Маҳз паҳн намудани иттилооти сиёсӣ боиси боло рафтани сатҳи иттилоотонии тамоми ниҳодҳои иҷтимоӣ ва оммаи мардум гардида, ба баҳогузори вазъияти мавҷуда, муайян намудани самти фаъолият мусоидат менамояд. Паҳн намудани иттилооти мухталиф самти асосии фаъолияти воситаҳои ахбори омма, аз он ҷумла, ВАО ба ҳисоб меравад.

Дар ин самт нақши коммуникатсияи сиёсӣ муҳим мегардад. Сиёсатшиноси америкоӣ Г.Лассуэл ба сифати яке аз вазифаҳои низоми сиёсӣ вазифаи коммуникатсияи сиёсиро ҷудо намудааст, ки ҳамчун раванди пешниҳоди иттилоот ва боварӣ муайян карда мешавад.¹

Дар фаҳми васеъ коммуникатсияи ин ивазнамоии иттилоот байни субъектҳои ҳаёти ҷомеа, инчунин байни давлат ва шахрвандон аст, ки дар сатҳи расмӣ ва ғайрирасмӣ амалӣ мегардад.² Илова бар ин, коммуникатсияи ҳамчун хусусияти функционалии яке аз унсурҳои низоми иҷтимоӣ ва сиёсии ҷомеа, зернизомии муҳими он, ки алоқаи байни ниҳодҳои низоми иҷтимоиро барқарар менамояд, баррасӣ карда мешавад. Аҳамияти ин зернизом бузург аст, зеро одамон амалҳо, аз он ҷумла амалҳои сиёсиро танҳо бо мавҷудияти ҳаҷми муайяни донишҳо ва иттилоот баҳогузори карда метавонанд.³

Аз нуқтаи назари фалсафӣ – иҷтимоӣ, пеш аз ҳама, он ҷанба муҳим аст, ки воситаи дарки ҷаҳонро тағйир дода, воситаҳои ахбори омма сиёсати ҷамъиятиро ба раванди матбуотӣ табдил дода, онро меҳвари сиёсати ҷамъиятӣ гардонид ва дар як ҳолат боиси тағйиротҳои мувофиқ дар раванди коммуникатсия гардид. Ин ба дигаргун шудани нақши коммуникатсия дар раванди сиёсӣ оварда расонид. Моҳияти ин дигаргунӣ дар он зоҳир мегардад, ки амали коммуникатсионии ҳокимият бо субъектҳои оммавӣ худ ба худ ба муайян намудани шакли муносибатҳои иҷтимоӣ ва сиёсӣ оғоз гузошт. Коммуникатсия унсуре бунёдкунандаи низоми ҷомеа гардид ва дар

1 Технология власти (философско-политический анализ) [Текст]. - М.: 1995. - С. 28.

2 Латынов, В.В. Политическая коммуникация [Текст] / В.В. Латынов // Политическая энциклопедия: В 2 т. Т. 2. / Науч. ред. Г.Ю. Семигин. - М.: 1999. - С. 234.

3 Основы политической науки [Текст] / По ред. В.П. Пугачев. - М.: 2002. - С. 145.

он мавқеи нави онтологиро касб намуд, хислати ёрирасонии худро аз даст дод.¹

Фаъолияти ниҳодҳои ВАО ба ҷамъоварӣ ва паҳн намудани иттилоот равона карда шудааст, ки барои ҷомеа ва давлат муҳим аст. Аз ин хотир, фаъолияти ниҳодҳои ВАО зери назорати мақомотҳои давлатӣ қарор доштанд. Давлат, ниҳодҳои матбуоти давлатиро ҳамчун заминаи пешбарии сиёсати давлатӣ мавриди истифода қарор дода буд.

Хислати чунин ҳамкорӣ унсури тағйирнопазири амали комили низоми сиёсии ҳар як давлат ба ҳисоб меравад. Қобилияти ҷомеа дар ҷавоб додан ба талоботҳои одамон, мутобиқ гардидани он ба шароити тағйирёбанда бо низоми иҷтимоӣ-сиёсӣ таъмин карда мешавад, ки ҳамчун маҷмӯи ниҳодҳои сиёсӣ, сохторҳои ҷамъиятӣ, инчунин ҳамкориҳои байни онҳо, ки дар он ҳокимияти сиёсӣ ва таъсиррасонии сиёсӣ амалӣ карда мешавад.²

Хислати амали низоми сиёсии ҷомеа маҳз аз ҳамкориву таъсири мутақобилаи ВАО ва ҳокимияти давлатӣ вобаста аст. Инчунин, ба ақидаи мо, инкишоф ва таҷдиди низоми сиёсии ҷомеа аз сатҳи фаъолияти институтҳои ВАО вобаста аст. Зеро низоми сиёсии ҷомеа манфиатҳои мухталифи гурӯҳҳои иҷтимоиро, ки бевосита ё тариқи созмону ташкилотҳо ва ҳаракатҳои худ ба ҳокимияти сиёсӣ таъсири мауҷиб мерасонанд, таҷассум менамояд. Ин манфиатҳо бо ёрии сохторҳои тариқи сиёсат идорашаванда, тариқи раванди сиёсӣ, яъне, бо роҳи қабул ва амалӣ намудани қарорҳои сиёсӣ амалӣ карда мешаванд.

Ҳамин тариқ, мавҷудияти мақсад ва усулҳо, сохтор ва иштирокчиёни мухталифи равандҳои сиёсӣ, инчунин дигар нишондиҳандаҳои ҳалли вазифаҳои мушаххас дар соҳаи ҳокимияти давлатӣ сохтори мураккаб ва бисёрсоҳавии ивазнамоии иттилоотиву коммуникатсиониро байни одамонро ба миён меорад. Дар асоси ҳар як раванди иттилооти сохтори муайяни коммуникатсионӣ ҷой дорад, ки таҳлили он имконият медиҳад ҷанбаҳои

1 Основы политическо науки [Текст] / По ред. В.П. Пугачев. - М.: 2002. - С. 129.

2 Политологический словарь. В 2- ч. Ч.2. [Текст]. - М.: 2001. - С.44.

усулӣ, ки хоси ҳар як низом ва раванди ивазнамоии иттилоот аст, чудо карда шавад.

Дар шароити имрӯза, маҳз дар асоси иҷро намудани вазифаи коммуникасия нақши ВАО ва оммаан воситаҳои ахбори омма, дар амал татбиқ намудани сиёсати давлат, низоми иҷтимоӣ-сиёсии ҷомеа муҳим гардида, диққати махсусро талаб менамояд.

ВАО унсури ҷудонопазири коммуникасия ба ҳисоб меравад. Дар ҷомеаи пососаноатӣ ҳокимияти дониш ва иттилоот дар идоракунии ҷомеа ҳалқунанда гардида, дар ин самт таъсири воситаҳои молиявӣ ва маҷбурнамоии давлатиро дуҷуминдараҷа менамояд. Барандаи бевосита, махсусан паҳнкунандаи дониш ва дигар иттилооти ВАО ба ҳисоб меравад. Воситаҳои ахбори омма муассисаҳои махсусро пешниҳод менамоянд, ки ба хотири бо ёрии воситаҳои махсуси техникӣ интиқоли озод, ҷамъиятии ахбори мухталиф ба одамон бунёд гардидаанд.

Оммаан, ВАО як навъи пешниҳоди маводу далелҳои мухталиф ба ҳисоб меравад, барои иҷроиши як қатор вазифаҳои муҳимми ҷамъиятиву сиёсӣ равона карда шудааст. Дар ин самт метавон чунин вазифаҳои ВАО, ба монанди ташаккули афкори омма, таъсири ғоявии мақомоти давлатӣ ё нерӯҳои муҳолиф, хизматрасонии иттилоотии фаъолияти иқтисодӣ дар соҳаи соҳибкории хусусӣ, ба роҳ мондани муносибати ҷавобӣ дар низоми и

д Ҳаёти иҷтимоӣ-сиёсиро таҷассум намуда, ВАО дар доираи мавзӯҳои мубрам, ки дар фазои иҷтимоӣ-сиёсии ҷомеа пайдо мешаванд, қору фаъолият менамоянд. Бахши ахборӣ бо фаъолияти ниҳодҳои давлатӣ, варвари давлат, ҳизбҳо ва сарварони онҳо, муносибатҳо байни субъектҳои киёсат, сиёсати байналхалқӣ, ҳодисаву воқеаҳои сиёсӣ дар кишвар ва хориҷ ҷлоқаманд аст.

Н

И

¹ Система средств массовой информации России [Текст] / Я. Засурский, М. Алексеева, Л. Болотова. - М.: Аспект-пресс, 2003. - С.168.

О

Равандҳои иҷтимоӣ ва сиёсии ҷомеаро мушоҳида намуда, ҳар як наشري мавқеи биниши ҳолат ва вазъияти мухталиф ва мушкилиро пайдо менамояд, масалан, таҳлили танқидӣ, ба таври мутаассил таҳқиқи проблемаҳои ҷомеа, гузариши низоми сиёсӣ, нақши сарвари сиёсӣ ва ғайраҳо. Амиқии коркарди мушкилиҳои сиёсӣ бевосита аз навъи фаъолияти наشري вобаста аст. Қайд намудан зарур аст, ки бахшҳои мавзӯии ба сиёсат ва иқтисодиёт бахшидашуда дар ВАО нисбат ба дигар бахшҳои мавзӯӣ ҳаҷми калонтар дошта, дар ошкор намудани ҳолати воқеии мавҷуда аҳамияти бузург доранд.¹

Таҳлили масъалагузорӣ дар ВАО хусусиятҳои онро ошкор менамояд. Ин, пеш аз ҳама, гуногунҷабхагии ҳуди мавзӯи сиёсат мебошад. Гуногунҷабхагӣ дар таҷассуми арсаҳои гуногуни раванди иҷтимоӣ ва сиёсӣ, ба монанди фаъолияти ниҳодҳои ҳокимият, ҳамкориҳои онҳо, муносибати байни гурӯҳҳои иҷтимоӣ, нерӯҳои сиёсӣ, нақши онҳо дар ташаккули самтгириҳои сиёсӣ, рақобати сиёсӣ ва ташаккули низоми ҳизбӣ ва ғайраҳо зоҳир мегардад.

Масъалагузориҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ дар ягон ҳолат бо масъалаи ҳукмронӣ маҳдуд нагардида, ҳамеша бо масъалаҳои рушди иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва дигар соҳаҳо алоқаманд аст. Дар ВАО сиёсат бо воситаи масъалаҳои иқтисодӣ, молиявӣ, тичоратӣ баррасӣ карда мешавад. Масъалагузориҳои сиёсӣ дар ВАО дар ду сатҳи фазои иттилоотии онҳо ҷойгир карда мешавад. Пешниҳоди тамоми силсилаи иттилооти сиёсӣ мувофиқи қоидаи сураи мегирад, ки барои ВАО ҳатмӣ аст - навигарӣ, шарҳу тафсир ва таҳлил ҷудо карда мешаванд.

Усули асосии ошкор намудани ҷараёни сиёсӣ - таҳлил ба ҳисоб меравад. Дар баробари маводҳои, ки дар онҳо рӯйдодҳои ҷорӣ зуд таҳлил карда мешаванд, мақолаҳои дорои хусусияти назариявӣ ҷоп карда мешаванд. Дар наشريҳои ин гуна муносибатҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, макроиқтисодӣ

¹ Кузин, С.В. Влияние средства массовой информации на политическую социализацию [Текст] / С.В. Кузин. - М.: 2008. - С. 26.

истифода мешаванд. Дар нашрияҳои мухталиф таҷрибаи ташкили муҳофизат ташаккул ёфтааст.

Воқеият ва мувозинат дар пешниҳоди маводҳо, ки барои ВАО хос аст, воқеияти бисёрҷанбаро ба вуҷуд меорад: ҳодисаҳо, ихтилофҳо, низоҳо, ки дар навбати худ боиси густариши ҳаёти муаллифони рӯзномаву маҷаллаҳо аз ҳисоби мутахассисони касбӣ ва намояндагони қувваҳои гуногуни сиёсӣ мешаванд.

Ҳамин тариқ, масъалаи таснифи матбуоти даврӣ ҳамчун ниҳоди баррасӣ намуда мо ба чунин хулосаҳо расидем:

ВАО аз оғози пайдоиши худ, вазифаҳои муҳимро иҷро намуда, дар шароити имрӯза низ ҳамчун яке аз ниҳодҳои муҳими ҷамъиятиву сиёсӣ баромад менамоянд. Дар ҳар даври замон, ки ВАО амал менамуд, масъалаҳои мухталифи ҷамъиятиву сиёсӣ ва роҳҳои минбаъдаи инкишофи кишвар дар с

а - мавҷудияти рӯзнома ва маҷаллаҳо дар фазои иттилоотии на танҳо иттилооти сиёсиро инъикос мекунанд, балки чараҳои мураккаби раванди сиёсиро таҳлил ва шарҳ медиҳанд ва тасаввуротро оид ба сиёсат бунёд менамоянд. Мавзӯи сиёсии ВАО, асосан маҳсули сиёсати воқеӣ ё раванди сиёсӣ аст;

б - барои ВАО дар ҳар даври замон паҳн намудани иттилоот иқтисодӣ ба ҳисоб мерафт. Дар асоси паҳн намудани иттилоот, ниҳодҳои ВАО имконияти таъсир расонидан ба шуури оммавию пайдо менамуданд ва бо чунин васила афкори оммаро ташаккул медиҳанд. Маҳз дар ҳамин марҳила, яъне дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ, зарурати ҳамкории ҳокимияти давлатӣ ва воситаҳои ахбори омма пайдо мешавад. Ба ин ҳамкории ҳам воситаҳои ахбори омма ва ҳам ҳокимияти давлатӣ манфиатдор шуморида мешаванд;

в

р

1 Система средств массовой информации России [Текст] / Я. Засурский, М. Алексеева, Л. Болотова. - М.: Аспект-пресс, 2003. - С.184.

д

и

- фаъолияти иттилоотӣ аз таъмини шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ бо иттилооти расмӣ ё ба таври оммавӣ эълонгардида оид ба фаъолияти сиёсати Ҷумҳурии Тоҷикистон, воқеа ва падидаҳое, ки дар дигар кишварҳо рух медиҳанд, инчунин мақсаднок берун аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон паҳн намудани иттилооти ҳамаҷониба дар бораи Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои шаҳрвандон, воситаҳои ахбори омма ва шаҳрвандон иборат мебошад;

- шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои озодона ва бемамоният ба даст овардани иттилоот тавассути ВАО, аз ҷумла паҳши мустақими телевизион, радио, матбуот ва низомҳои иттилоотӣ ҳуқуқ доранд;

- вазъи ҳуқуқӣ ва фаъолияти касбии хабарнигорони хориҷии дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аккредитатсияшуда ва дигар намояндагони воситаҳои ахбори оммаи хориҷӣ, инчунин фаъолияти иттилоотии намояндагони дипломатӣ, консулгарӣ ва дигар намояндагони расмӣ хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои ҳуқуқии байналхалқие, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф намудааст, танзим мегардад;

- таъсис ва фаъолияти ташкилотҳои муштарак дар соҳаи иттилоот бо иштироки шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва давлатҳои хориҷӣ тибқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои ҳуқуқии байналхалқие, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф намудааст, танзим мегардад.

§1.3. Хусусиятҳо ва шаклҳои раванди таҳия ва татбиқи технологияҳои тарғиботӣ дар ВАО

Муддатҳои тӯлонӣ барои тамоми ҷомеа сарчашмаи асосии иттилоот матбуот – рӯзномаву маҷаллаҳо хизмат менамуданд. Дар аввал, аксарияти рӯзномаву маҷаллаҳо ба сифати мақомоти нашриявии ин ё он ҳизби сиёсӣ пайдо шудаанд ё дар шаклҳои мухталиф ба раванди сиёсӣ ҷалб гардидаанд.¹ Ба ҳар сурат, рӯзномаҳо аз оғози пайдоиши худ пинҳон намекарданд, ки

¹ Имидж лидера. Политическое пособие для политиков [Текст]. - М.: Знание, 1994.

бетарафии сиёсиро пеша намекунанд. Пешниҳоди иттилооти иқтисодӣ ва сиёсӣ дар фаъолияти рӯзномаҳо дорои аҳамияти хос буд. Онҳо маводҳои шавқовару хурсандибахш ва ахбори маҳаллиро низ пешниҳод намуда, одамонро одат кунониданд, ки матбуоти даврро чун қисми таркибии ҷаҳон, ки ба ҳодисаву падидаҳои он баҳо меоданд, баррасӣ намоянд.

Дар амалӣ намудани ин ҳадаф ниҳодҳои ВАО дастовардҳои бузургро ба даст оварданд. Дар воқеъ, ниҳодҳои ВАО, дар шароити имрӯза, ба яке аз қисмҳои муҳими таркиби ҷомеа мубаддал гардидаанд. Самтгириву фаъолият ва тарзи рафтори аксарияти одамонро маҳз фаъолияти ниҳодҳои ВАО муайян мекунанд.

Дар шароити имрӯза, яке аз самтҳои асосии фаъолияти ниҳодҳои ВАО таҷассуми рақобати байни гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва нерӯҳои мухталифи сиёсӣ гардидааст. Оммаан, чунин таҷриба дербоз дар саҳифаҳои ВАО ба назар мерасид, аммо солҳои охир он хеле қувват гирифтааст. Дар даҳсолаҳои охир, дар саҳифаҳои ВАО бештар маводҳои нашр мешаванд, ки ки асосан, хусусияти таблиғотӣ доранд.

Ин вазъият бо рақобати гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва нерӯҳои сиёсӣ алоқаманд аст, ки кӯшиш менамоянд дар муборизаи худ аз воситаҳои мухталиф истифода баранд. Яке аз чунин воситаҳо маҳз ВАО ба ҳисоб меравад.

Дар вазъияти қувват гирифтани рақобат омили вақт аҳамияти афзояндаро касб менамояд. Аз ин хотир то оғози маъракаи интиҳоботӣ ба ниҳодҳои ВАО аз ҷониби тамоми довталабон ва номзадон диққати махсус равона карда мешавад. Сиёсатмадоре, ки қарор додааст дар интиҳобот ба ин ё он мансаби баланди интиҳобӣ иштирок намояд, кӯшиш менамояд ҳарчӣ барвақттар диққати ниҳодҳои матбуоти даврро ба худ ҷалб намояд ва бо ин васила тариқи онҳо худро ба ҷомеа ва доираҳои қарӣ муарифӣ намояд.

Тасодуфӣ нест, ки дар давраи ибтидоии интиҳобот роҳбарони маърақаҳои интиҳоботӣ алоқаи мустақимро байни муносибатҳои онҳо бо ВАО ва қобилияти ҷамъоварии маблағ мебинанд. Хоҳиши ба даст овардани тавачҷуҳи матбуот дар услуби ғайрирасмӣ ва ҳатто дӯстонаи муошират

байни довталабон ва рӯзноманигорон ба миён меояд: вохӯриҳои хусусӣ, сафарҳои муштарак, зиёфатҳо бо даъвати рӯзноманигорони бонуфуз васеъ амалӣ мешаванд.

Ин масъаларо баррасӣ намуда И.А. Федякин таъкид камуд, истифодаи ниҳодҳои ВАО дар рақобат ва мубориза хароҷоти зиёдро талаб менамуд. Аз ин хотир ақидае ҷой дошт, ки бо паҳн гардидани телевизион маҳдуд гардидани хароҷоти маъракаҳои интиҳоботӣ, болоравии иттилоотонӣ ва ҷаҳолнокии сиёсии интиҳобкунандагон ва қувват гирифтани назорати раванди сиёсӣ таъмин карда мешавад. Лекин, таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ин интизорӣҳо амалӣ нагардиданд. Баръакси ин ақида, давомнокӣ ва арзиши маъракаҳои интиҳоботӣ зиёд гардиданд. Таблиғоти пурарзиш қисми таркибии ҳар як маъракаи интиҳоботӣ ба мансабҳои баланди давлатӣ гардид.¹

Услуб ва усулҳои таблиғи тичоратӣ ба соҳаи сиёсат ба таври васеъ дохил гардид, маъракаҳои сиёсӣ дар ниҳодҳои ВАО рӯз ба рӯз бештар характери таблиғотиро касб намуд. Чунин рушди ҳодисаву воқеаҳоро ҳанӯз дар аввали солҳои 50-уми асри ХХ пешгӯӣ намуда, Н. Стаблер хушдор дода буд, ки «интиҳобот бо болоравии сатҳ ба баҳсҳо на миёни номзадҳо, балки байни ширкатҳои бузурги таблиғотӣ табдил хоҳад ёфт».²

Ҳамин тариқ, навъи нави ҷаҳолияти касбӣ - «тарғибот» ташаккул ёфт, ки асосан ба пешбарӣ ва паҳни иттилоот, образ, номзад, андеша, барномаҳои мухталиф машғул аст. Ҳангоми асоснок намудани аҳамияти тарғиботу ташвиқот, баъзан чунин ба назар мерасад, ки як қатор муаллифгон монандии байни таблиғи молу маҳсулот ва хизматрасониҳо дар тичорату иқтисод ва номзадҳо дар сиёсатро пешниҳод менамоянд.

Барои пурра дарк намудани моҳият ва хусусиятҳои мафҳуми «тарғибот» зарур аст, ки мафҳуми мазкур тасниф карда шавад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки то ба имрӯз таснифоти ягона ва ҳамаро қонёкунандаи

1 Федякин, И. А. Общественное сознание и массовая коммуникация в буржуазном обществе [Текст] / И.А. Федякин. - М.: 1988. - С. 173.

2 Имидж лидера. Политическое пособие для политиков [Текст]. - М.: Знание, 1994. - С. 45.

тарғибот, на классикӣ, на иқтисодӣ ва на иҷтимоӣ - фалсафӣ коркард нагардидааст. Як қатор муаллифон дар тарғибот чӣ қадаре, ки технология, то ҳамон андоза назарияи фалсафӣ, самтгириҳои ҷаҳонбинӣ, истифодаи усул ва воситаҳои тиҷоратиро мебинанд. Дар чунин ҳолат на оид ба замонасозии ташвиқоту тарғибот, балки оид ба машғул гардидан ба сиёсат ба монанди тиҷорат сухан меравад.¹

Таснифоти васеи тарғибот ба чунин классикон, ба монанди П.Друкер ва Ф.Котлер хос аст. П.Друкер чунин мешуморид, ки тарғибот ин навъи махсуси фаъолиятест, ки тамоми ҷанбаҳои онро фарогир аст. Ин тиҷорат аст, ки аз нуқтаи назари натиҷаи ниҳойӣ, яъне аз нуқтаи назари истеъмолкунанда, дида мешавад; тарғибот ин вазифаи фарқкунанда ва ягонаи тиҷорат ба ҳисоб меравад.²

Тарғибот сиёсӣ ин навъи технологияи сиёсӣ аст, ки низоми маҷмӯавии усул ва услубҳои таъсиррасонии мақсаднокро ба оммаиятҳои мухталифи иҷтимоӣ ва миллӣ пешниҳод менамояд.³

Мувофиқи таснифоти мавҷуда – тарғибот ин раванди банақшагирӣ ва амалӣ намудани ақида, пешниҳод ва амалӣ намудани ғояҳо, маҳсулот, хизматрасонӣ тариқи ивазнамои мебошад, ки мақсади одамони алоҳида ва созмону ташкилотҳоро қонеъ менамояд.⁴ Мувофиқи ақидаи назарияпардозии тарғибот Ҷ.О. Шонесси тарғиботи сиёсӣ бояд аксарияти равандҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ, ки ба маркетинги тиҷоратӣ ворид гардидаанд – таҳқиқот, реклама, менечменти молу маҳсулот нусхабардорӣ намояд.⁵

А.Мелников ва С.Сокол чунин мешуморанд, ки тарғибот дар кишварҳои рушдкардаи демократӣ солҳои 50-уми асри XX пайдо шудааст. Пайдоиши онро муаллифон бо номи Д.Эйзенхауэр алоқаманд менамоянд, ки

1 Ковлер, А.И. Основы политического маркетинга [Текст] / А.И. Ковлер. - М.: Издательств «Рудомино», 1993. - С. 524

2 Друкер, П. Эффективное управление: Экономические задачи оптимальные решения. - Пер. с англ. [Текст] / П. Друкер. - М.: Издательская группа НОРМ – ИНФА. М, 2002. - С. 432.

3 Политологический словарь [Текст] / По ред. проф. В.Ф. Халипова. - М.: Прогресс, 1995. - С. 81.

4 Гольдштейн, Г. Я., Катаев А. В. Маркетинг [Текст] / Г.Я. Гольдштейн, А.В. Катаев. - Таганрог: Изд-во ТРТУ, 1999. - С. 6.

5 Недяк, И.Л. Политический маркетинг: основы теории [Текст] / И.Л. Недяк. - М.: 2008. - С. 16.

якумин маротиба ба хизматрасонии агентии таблиғотӣ барои ташкили маъракаи пешазинтихоботӣ муроҷиат намудааст. Онҳо қайд менамоянд, ки усул ва услубҳои маркетинги бонкӣ ва тиҷоратӣ нисбати фурӯши молу маҳсулот дар «фурӯши» сиёсатмадорон қобили қабуланд, яъне имконияти интихоб гардидани онҳоро баланд менамояд. Муқоиса намудани сиёсатмадор бо молу маҳсулот – маҷози нав нест ва васеъ паҳн гардидааст: ханӯз соли 1969 дар Америка китоби Ч.Мак-Гиннес «Чӣ тавр президентро соли 1968 фурӯхтанд» чоп гардид, ки хонандагонро бо технологияи бо монанди таблиғоти молу маҳсулот сиёсатмадорро ба интихобкунандагон пешниҳод намудан шинос намудааст.¹

Ҳамин тариқ, ВАО ин як навъ фаъолиятест, ки дар доираи он пешниҳоди молу маҳсулот, ба монанди барномаҳои сиёсӣ, идеология, нуқтаи назар, сарвар, сиёсатмадор ба истеъмолкунандагон, яъне шаҳрвандон ба ҳисоб меравад. Дар доираи ин фаъолият асосан аз усул ва воситаҳои иқтисодӣ истифода менамоянд.

Тавре таъкид менамояд, тарғибот ҳамчун шакли технологияи сиёсӣ, маҷмӯи усулҳо ва услубҳои таъсиррасонии мақсаднок ба оммаиятҳо ва гуруҳҳои гуногӯни иҷтимоӣ бо мақади ба онҳо расонидани иттилооти барои гурӯҳҳои муайян муфид дар шаклҳои мусоид ва дастрас аз тариқи ниҳодҳои муассири воситаҳои ахбори омма, мебошад².

Ба ақидаи мо, ВАО ин як навъ таблиғи ташвиқи тарғибот аст, ки ба монанди бозори иқтисодӣ дорои молу маҳсулот, фурӯшанда ва харидор аст. Фурӯшандаи бозори сиёсӣ - давлат, ҳизбҳои сиёсӣ буда молу маҳсулот – барномаи давлатӣ, қонуну қарорҳо, ғоя, барномаи ҳизбӣ ва харидор – шаҳрвандон ба ҳисоб мераванд.

Дар шароити имрӯза ВАО ва шабакаҳои иҷтимоии интернетӣ яке аз воситаҳои асосии тарғиботу ташвиқот баромад менамояд. Чун тарғибот ин

1 Мельников, А.П. Политический маркетинг [Текст] / А.П. Мельников, С.Ф. Сокол. - Минск: НО ООО «БИП-С», 2003.

2 Маҳмадизода Н.Д. Зоҳиршавии ифротгароии динӣ сиёсӣ дар шароити инкишофи ҷомеаи тоҷик ва роҳҳои пешгирии он. Душанбе, 2022. 320 с.

воситаи асосии пешниҳоди нуқтаи назар, барномаҳои муъян, қонуни қарорҳои давлатӣ ва дигар маҳсулоти сиёсӣ мебошад, пас ВАО ва шабакаҳои иҷтимоӣ воситаи асосии паҳн намудани ин маҳсулоти сиёсӣ байни аҳоли ва дигар субъектҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ба ҳисоб меравад.

Яъне, воситаҳои ахбори омма ҳамчун воситаи асосии тарғиботу ташвиқот баромад менамоянд. Ҳанӯз дар оғози солҳои 60-ум сотсиологи канадагӣ М.Маклюэн бе муҳобот таъкид намуда буд, ки воситаҳои интиқоли иттилоот худ ба худ, нисбат ба иттилооти интиқолёбанда, муҳиманд.¹ Аз ин нуқтаи назар ҳар як низоми коммуникатсияи оммавӣ дорои хусусиятҳои хоси худ мебошад. Лекин тамоми воситаҳои ахбори оммаро қобилияти алоқаи бевосита бо ҷомеа, ки ниҳодҳои анъанавии алоқа, ба монанди мактаб, оила, ҳизбҳои сиёсӣ ва созмонҳоро як тараф монда, муттаҳид менамояд. Ба ақидаи мо, маҳз ин қобилият аз тарафи субъекти реклама, ки кӯшиш менамояд ҷомеаро розӣ кунонад то маҳсулоти ӯро харидорӣ кунанд, ё мансабдор, ҳизби сиёсӣ барои сафарбарнамоии дасигирии барномаи худ истифода мегардад.

Мақсадҳои амалии ҳаёти иҷтимоӣ-сиёсӣ ва махсусан аз тарафи ВАО истифодашаванда дар аввал мундариҷаи тарғибот ва сипас навъбандии онро муайян ва мушаххас менамоянд. Навъбандӣ дар навбати худ, амалияи ҷамъиятӣ ва ҳатто мавзӯи рӯзмараро пайгирӣ намуда, самтҳои асосии воридгардӣ ва паҳни тарғиботу ташвиқотро дар соҳаи воситаҳои ахбори омма муайян менамояд. Соҳаи воситаҳои ахбори омма бошад самти рушди матбуоти худ тарғиботро муайян менамояд.

Ба андешаи аксари коршиносон соҳаи ВАО ва амалияи иҷтимоӣ рушди якдигарро таъмин менамоянд. Рушди ВАО марҳилаи сифатан навро пешниҳод менамояд, институтҳои ВАО бошанд, баҳри пешбурди ҳаёти ҷамъиятӣ дар хизмати тарғиботу ташвиқот қарор дода мешаванд, яъне ҳамчун воситаи асосии таъсиррасонӣ ба шуури омма баромад менамоянд. Ба

¹ Ковлер, А.И. Избирательные технологии: российский и зарубежный опыт [Текст] / А.И. Ковлер. - М.: 1995. - С. 54.

ақидаи мо, ВАО ва шабакаҳои иҷтимоӣ дар инкишофи ҷанбаҳои мухталифи ҳаёти ҷомеа нақши муҳим дорад.

Корҳои тарғиботию ташвиқотӣ, ки тариқи воситаҳои ахбори омма ва шабакаҳои иҷтимоӣ татбиқ мегардад, аз рӯи усулӣ амалӣ гардидан ба ду навъи асосӣ ҷудо карда мешавад: шифоҳӣ ва визуалӣ. Табиист, ки ин навъҳо бо ҷудошавии пурра аз якдигар вучуд надоранд, баръакс, онҳо одатан дар синтез истифода мешаванд, лекин ду воситаи мустақили интиқоли иттилоот – суҳан ва расмро истифода менамоянд. Дар асоси мақсад метавон навъбандии зерини тарғиботро пешниҳод намуд. Дар доираи корҳои тарғиботию ташвиқотӣ: тарғиботи пеш аз интихоботӣ, тарғиботу ташвиқоти сохторҳои давлатӣ, тарғиботи ҳудуд, тарғиботи шахсиятҳо, тарғиботи ғояҳо ва ғайраҳо ҷудо карда мешаванд.

Ба он хотире, ки ғояи иҷтимоӣ ва сиёсӣ амалӣ гардад, зарур аст, ки он тарафдорони худро дошта бошад, ки онро дастгирӣ намоянд. Ҳар як шахси ғайриҷамъиятӣ бояд тарафдорони худро дошта бошад, ки муддати тулонӣ маҳз чунин як шахсро интизор буданд. Лекин барои ба даст овардани чунин маҷмаъа дар доираи васеи интихобкунандагон, харизма ё боварӣ ба он, ки самти пешниҳодгардида воқеан дуруст аст ва ҳатман барои ҷомеа кореро ба сомон мерасонад, нокифоя аст.

Ғояи фалсафӣ метавонад мушаххас, дорои нақшаи санчидашуда ва эҳтимолияти воқеии бошад, интизориҳои оммаи мардумро амалӣ намояд, лекин бидуни «ташвиқу таблиғот» –и ин «маҳсулот» амалӣ гардидани он ғайриимкон аст. Ба хотире, ки чунин ҳолат ба миён наояд, чунин мафҳум, ба монанди «тарғибот» мавҷуд аст, ки барои як навъ реклама намудани ҳар як ғояи созанда хизмат менамояд.

ВАО ва шабакаҳои иҷтимоӣ ин истифодаи бомуваффақияти корҳои тарғиботию ташвиқотии ба ҳама маъруф аст, ки кайҳо боз дар доираи муносибатҳои ҷамъиятӣ истифода шудааст ва дар шароити тағйирёбии муносибатҳои иҷтимоӣ сиёсӣ ба соҳаи иҷтимоӣ ва сиёсат интиқол дода шудааст. Бо кӯмаки он, дар ҳамаи мардум образи ҷамъиятӣ бунёди сиёсии

сохта мешавад ва инчунин як шиоре таҳия карда мешавад, ки бояд мардумро ба худ ҷалб намояд.

Дар шароити имрӯза чунин усулҳои фаъолият аз тарафи тамоми гуруҳҳои иҷтимоӣ, нерӯҳои сиёсӣ ва ҷамъиятӣ мавриди истифода қарор дода шудааст. Ба ақидаи мо, дар тамоми кишварҳо, муваффақияти сиёсатмадорони алоҳида, ҳизбҳои сиёсӣ аз дуруст ва саривақтӣ истифода намудани методҳои тарғиботию ташвиқотӣ вобаста аст.

Чунин нақши ВАО ва шабакаҳои иҷтимоӣ дар шароити муосир бо он алоқаманд аст, ки иштироки оммаи мардум дар ҳаёти иҷтимоӣ ба таври назаррас васеъ гардидааст. Дар асоси мушоҳидаҳо метавон қайд намуд, ки дар аксар кишварҳо ҳизбҳо ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ташкил мешаванд. ВАО ва шабакаҳои иҷтимоӣ ба рушди ҳар як гуруҳҳои иҷтимоӣ, иттиҳодияи сиёсӣ саҳми арзанда мегузорад. Зеро маҳз ВАО на танҳо имичи давлат, ҳукумат ва сиёсатмадорони алоҳида, балки имичи кишварҳо, созмону ташкилотҳои байналхалқӣ, блокҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои глобалиро ташаккул медиҳад.

ВАО ва шабакаҳои иҷтимоӣ воситаи асосии таҳлили воқеияти иҷтимоию сиёсӣ ва идоракунии он мафҳум ва муносибатҳои асосии ҳудро нигоҳ медорад. Ҳамин тариқ, дар раванди бурдани корҳои тарғиботию ташвиқотӣ шаҳрвандони қаторӣ, ки бевосита ба ҳаёти иҷтимоию сиёсӣ таъсир намерасонанд, истеъмолгарони маҳсулоти сиёсӣ, ҳизбҳои сиёсӣ, сарварони сиёсӣ ва мақомоти ҳокимияти давлатӣ - истеҳсолкунандагони ин маҳсулотҳои сиёсӣ шуморида мешаванд.

Ба мафҳумҳои ҳаёти сиёсӣ идеология ва барномаи ҳизбҳои сиёсӣ, имичӣ сарварони сиёсӣ, амалҳои бевоситаи иштирокчиёни мухталифи сиёсӣ ва созмону ташкилотҳо дохил мешаванд. Ин се унсур - маҳсулоти сиёсӣ, истеҳсолгарон ва истеъмолкунандагон дар маҷмӯъ бозори сиёсиро ташкил менамоянд, хусусият ва қонуниятҳои онро муайян менамоянд. Концепсияи марказии он чунин аст, ки мақсади ҳар як созмон – қонун намудани талаботи шаҳрвандон ба ҳисоб меравад. Ҳамин тариқ, дар маънои васеъ фаъолияти

хар як созмон ин раванди пешниҳод намудани арзишҳо ба ҳисоб меравад. Ин муқаррароти назариявӣ дар шакл ва сатҳҳои гуногун дар аксарияти таснифоти тарғибот таҷассум ёфтааст.

Ҳамин тариқ, маҳсулотҳои сиёсӣ, ба монанди идеология, барномаҳои хизбҳои сиёсӣ, имичи сарварони сиёсӣ маҳз тариқи ниҳодҳои ВАО байни мардум паҳн карда мешаванд, ҳамчун воситаи асосии тарғиботи бурдани ВАО ва шабакаҳои иҷтимоиро таъмин менамоянд.

То солҳои 50-уми асри XX, тарғибот (реклама), ки ҳамчун ба роҳ мондани илман ташкилшудаи низоми алоқаи истеҳсолот ва бозор, ки дар маркази он истеъмолкунанда чой дошт, фаҳмида мешуд, вучуд надошт. Мақсади асосии соҳибкор истеҳсоли маҳсулот ба ҳисоб мерафт, ки сипас бо роҳу воситаҳои мухталифи мавҷуда фурухта мешуд.

Бо рушди истеҳсолот, бо молу маҳсулот пурра гардидани бозор, шиддатнок гардидани рақобат, пайдо намудани харидор ва фурӯши маҳсулот бе таҳлили молу маҳсулот душвор ва дар баъзе ҳолатҳо ғайриимкон гардид. Аз ин хотир, ҳам амалгароён ва ҳам назарияпардозон ба хулосае омаданд, ки фаъолиятро на аз истеҳсолот, балки аз омӯзиши бозор – талаботи истеъмолгарон оғоз намудан зарур аст. Мантиқи муносибатҳои нав, ки корхона ва бозорро алоқаманд менамуд, аз тарафи классики омӯзиши тарғибот Ф. Котлер пешниҳод гардид.¹

Коршиносони соҳаи ВАО хислати оммаӣ доштани концепсияи худро дар аввал эътироф накарданд. Ҷаҳиши инқилобиро Ф. Котлер амалӣ намуд, концепсия ва роҳу воситаҳои тарғиботиро дар доираи таҳқиқотҳои бузурги иҷтимоӣ истифода намуда, аҳамияти онҳоро барои фаъолияти сохторҳои ғайритиҷоратӣ, аз он ҷумла сохторҳои сиёсӣ ва давлатӣ, гузаронидани маърақаҳои оммавӣ нишон дод.²

1 Котлер, Ф. Основы маркетинга. Пер. с англ. [Текст] / Ф. Котлер. - М.: Издательство «Рудомино», 1995. – С. 214.

2 Котлер, Ф. Основы маркетинга. Пер. с англ. [Текст] / Ф. Котлер. - М.: Издательство «Рудомино», 1995. – С. 300.

Таҳқиқоти тарғибот, истифодаи он дар амалия солҳои 50-уми асри XX оғоз гардидааст, лекин, ба ақидаи мо, падидаи тарғиботи иҷтимоию сиёсӣ, дар якҷоягӣ бо сиёсат, равандҳо ва муносибатҳои сиёсӣ пайдо гардида буд.

Таҳлили асари Н. Макиавелли «Подшоҳ» низ нишон медиҳад, ки дар он унсурҳои алоҳидаи тарғибот мушоҳида карда мешавад. Дар ин асар тақаллуб воситаи асосии бадасторӣ ва нигоҳ доштани назорати дигарон баррасӣ карда шудааст. Н.Макиавелли ба ҳоким, ки ба муваффақият кӯшиш менамояд, маслиҳат медиҳад, ки амалҳои худро бо қонунҳои зарурӣ ва рафтори тобеъон мувофиқа намояд. Нерӯ ва қувва ба ҷониби сарвар аст, ки психологияи одамонро ба инобат мегирад, хусусиятҳо ва тарзи мулоҳизаҳо, одатҳои ахлоқӣ, бартарӣ ва камбудии онҳоро медонад.¹

Ҳамин тариқ, тарғибот дар соҳаи тиҷорат худро тавсия дода, ба таври табиӣ ба бозори сиёсӣ ворид гардид. Оид ба мавҷудияти тарғибот доираҳои илмӣ ба пуррагӣ мувофиқанд. Лекин, бо сабаби он, ки заминаи истифодаи назария ва технологияҳои тарғиботӣ дар сиёсат маърақаҳои интихоботӣ ба ҳисоб меравад, тарғиботи сиёсӣ дар аксарияти ҳолатҳо технологияи интихоботӣ номида мешавад.² Қайд намудан зарур аст, ки тарғибот бо интихоботи ҳаёти сиёсӣ маҳдуд намегардад. Дар асоси ҳолатҳои объективӣ, пеш аз ҳама, ҳолати иқтисодӣ муносибатҳои бозоргонӣ дар соҳаи идоракунии давлатӣ мавқеи устуворро касб намудааст.

Самаранокии тарғибот диққати илмҳои ҷомеашиносиро ба худ ҷалб намуд. Дар солҳои 60-ум муҳаққиқони америкӣ Р.Глик ва Д.Нимм яке аз аввалинҳо шуда ба истилоҳоти тарғибот рӯй оварданд, лекин ба пуррагӣ имкониятҳои онро дар соҳаи таҳқиқотҳои ҷомеашиносӣ тасаввур намекарданд.³

Пас аз ворид шудани тарғибот ба соҳаи сиёсӣ, миқдори зиёди таҳқиқотҳо гузаронида шудаанд, ки ба ҷанбаҳои тарғиботу ташвиқоти

1 Макиавелли, Н. Государь [Текст] / Н. Макиавелли. - М.: ИП «Профиздат», 1992.

2 Малишевский, Н. Избирательные технологии в предвыборной борьбе: секрет успеха [Текст] / Н. Малишевский // Политический маркетинг. - 2004.

3 Классики маркетинга: Сборник работ, оказавшие наиболее влияния на маркетинг. Пер. англ. [Текст] / Сост. Б. М. Эннс и др. - СПб: Микма, 2001. - С. 342.

равандҳои иҷтимоӣ сиёсӣ бахшида шудаанд. Дар таҳқиқотҳои амалгароён таснифотҳои маҳдудгардидаи «технологӣ» ва электоралӣ мушоҳида карда мешавад.

Тарғибот ин маҷмӯи услубҳои техникӣ аст, ки барои баровардани номзоди мушаххас ба интихобкунандагони эҳтимолии номзад; барои машҳур намудани номзад ба миқдори зиёди интихобкунандагон; барои муайян намудани фарқияти байни номзад ва рақибони ӯ, ба даст овардани миқдори зиёди овозҳо дар ҷараёни овоздиҳӣ бо истифодаи маблағҳои камтарин истифода карда мешавад.¹

Илова ба концепсияҳои тарғиботи классикӣ, ба тарғиботу ташвиқоти сиёсӣ мафҳум, муносибат ва усулҳои назарияи интихоби мувафак, равшаносии иҷтимоӣ, сотсиология, коммуникатсия ворид гардиданд.

Дар давоми мавҷудияти тарғибот дар он ду муносибати муҳолиф ба ҳамкорӣ бо истеъмолкунандагон рақобат менамоянд. Қайд намудан зарур аст, ки «парадигмаи муносибат» дар илм ва амалияи иҷтимоӣ мавқеи пешбарандаро касб намудааст. Хусусиятҳои муҳими корҳои тарғиботиро метавон чунин арзёбӣ намуд:

- ташаккули боварӣ ва вафодории мизочон, аҳоли ва пайравон ба созмонҳои сиёсӣ, ки ба ҳамкорӣҳои дарозмуддат оварда мерасонад;

- ба истеъмолкунанда пешниҳод намудани нақши ғаёл дар раванди ҳамкорӣ: коммуникатсия аз рӯи усули «гуш кардан ва аз худ намудан» ва усули «гап зан ва фурӯш» бунёд карда мешавад;

- маҳсулот натиҷаи ҳамкорӣ ба ҳисоб меравад.²

Маҳз ин муносибат дар тарғибот афзалият пайдо намуда, муносибати пешбар гардидааст. Дар алоқамандӣ бо ин, гузариши сиёсӣ самаранок ҳисобида мешавад, агар натиҷаҳои он муносибати дарозмуддат ва муфиди байни иштирокчиёни ҳамкорӣ гардад. Дар шароити имрӯза таъмини боварӣ яке аз тамоюлҳои машҳурӣ тарғиботи сиёсӣ ба ҳисоб меравад.

1 Классики маркетинга: Сборник работ, оказавшие наиболее влияния на маркетинг. Пер. англ. [Текст] / Сост. Б. М. Энис и др. - СПб: Микма, 2001. - С. 342.

2 Недяк, И.Л. Политический маркетинг: основы теории [Текст] / И.Л. Недяк. - М.: 2008. - С. 31.

Яке аз сабабҳои асосии чунин вазъият дар болоравии нобоварӣ ба сиёсатмадорон, мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар ҷомеа, инчунин боло рафтани сатҳи бепарвоӣ, безъитиноии сиёсии шахрвандон, ки барои тамоми демократияи намоёндагии муосир хос аст, зоҳир мегардад.

Ба хоҳири дарки ҷанбаи масъалагузории тарғибот, тасаввурот оид ба муносибатҳои муосири таснифоти соҳаҳои ҳайёт ва сиёсат зарур аст. Муҳаққиқ Д. Колл тамоми соҳаҳои ҳаёт ва сиёсатро ба ду ҷанба ҷудо менамояд:

- мубориза барои дастрасӣ ба ҳокимият, ба даст овардани вазифаҳои ҳукумати дар идоракунии корҳои давлат;

- амалӣ намудани ҷорабиниҳо, ки аз тарафи ҳукумат, сатҳҳои мухталифи идоракунӣ андешида мешаванд, инчунин ҳар як амале, ки ба хоҳири муфид будан пиёда гардонида шудаанд.¹

Ҷанбаи якуми равандҳои ҳаёти сиёсӣ ва амалҳои сиёсиро, ки бо бархурди манфиатҳо, мубориза барои ҳокимият ва сабъу кӯшиши бадастории ризоият муайян карда мешавад, дарбар мегирад. Ҷанбаи дуюм тартиботи сиёсӣ, меъёрҳои асосӣ ва ниҳодҳои танзими муносибатҳои тарафайни иҷтимоиро пешниҳод менамояд. Баъдтар ҷомеашиносон ҷанбаҳои сиёсатро зиёд намуда, миқдори онро ба чор расониданд. Ба ҷанбаи сеюм идоракунии сиёсӣ, ки зери назорати ҷамъият қарор дорад ворид карда мешавад.

Ҳамин тариқ, бозори сиёсӣ ба бозори интихоботӣ, бозори ҳокимияти давлатӣ, бозори ғайринокии сиёсӣ ҷудо карда мешавад. Гузариш дар доираи ҳар як сатҳи бозори сиёсӣ ба таври муайян пешниҳод гардидаанд.

Бозори интихоботӣ: ҳизб/номзад ↔ интихобкунандагон (электорат); электорат (интихобкунандагон) ↔ воситаҳои ахбори омма; ҳизб / номзад ↔ воситаҳои ахбори омма; ҳизб / номзад ↔ сарпарастон. Таҳлили таркиб ва муносибати байни иштирокчиёни бозори интихобкунандагон нишон медиҳад, ки алоқа ва коммуникатсияи байни онҳо маҳз тариқи воситаҳои

1 Недяк, И.Л. Политический маркетинг: основы теории [Текст] / И.Л. Недяк. - М.: 2008. - С. 33.

ахбори омма, аз он ҷумла ВАО таъмин карда мешавад. Маҳз аз ҳамин хотир метавон қайд намуд, ки ВАО ҳамчун воситаи асосии тарғибот ба ҳисоб меравад.

Бозори ҳокимияти давлатӣ: ҳукумат (мақомоти иҷроияи ҳокимият) ↔ шаҳрвандон / интихобкунандагон; ҳукумат ↔ мақомоти қонунгузори ҳокимият; давлат ↔ мақомоти ҳокимияти давлатҳои дигар. Дар бозори ҳокимияти давлатӣ низ дар бахши муносибати байни ҳукумат ва шаҳрвандон ВАО ҳамчун воситаи асосии коммуникатсионӣ баромад менамоянд.¹

Бозори фаъолнокии иҷтимоию сиёсӣ: дар ин бозор гурӯҳи манфиатҳо (гурӯҳҳои ғайрирасмии ташаббускор, созмонҳои ҳимояи озодиҳои ҷамъиятӣ, созмонҳои лоббистӣ) ва фаълони сиёсӣ ба ҳамдигар, инчунин бо иштирокчиёни ду бозори дигар (бозори интихобкунандагон, бозори ҳокимияти давлатӣ): давлат, ҳизбҳо, номзадҳо, воситаҳои ахбори омма ҳамкорӣ менамоянд.

Муносибатҳои таҳқиқотии тамоми соҳаи бозори сиёсӣ: дар бозори интихобкунандагон, бозори ҳокимияти давлатӣ ва бозори фаълнокии сиёсӣ истифода кард мешавад. Дар доираи бозори интихобкунандагон таҳқиқотҳои сотсиологӣ ва иҷтимоӣ аз тарафи ҳизбҳои сиёсӣ ва номзадҳои мустақил дар тамоми марҳилаи раванди интихоботӣ гуҳаронида мешавад. Бахши зиёди таҳқиқотҳо аз тарафи ҳизбҳои сиёсӣ ва номзадҳои мустақил дар марҳилаи тайёрии маъракаи пешазинтихоботӣ бо мақсади баҳогузорию вазъият дар бозор гузаронида мешавад: ташаккули тасаввурот оид ба самтҳои асосии бозор, ҷанбаҳои пурқувват ва заифи рақибон, хусусиятҳо ва талаботҳои одамон, самтҳои муосири истифодаи воситаҳои коммуникатсионӣ ва ғайраҳо.

Бахши дигари таҳқиқотҳо дар чараёни маъракаи пешазинтихоботӣ бо мақсади ба даст овардани иттилооти фаврӣ оид ба самаранокии амалинамоии стратегияи корҳои тарғиботию ташвиқотӣ интихобгардида гузаронида мешавад: баланд бардоштани шӯҳратмандии ҳизб, самаранокии

1 Недяк, И.Л. Политический маркетинг: основы теории [Текст] / И.Л. Недяк. - М.: 2008. - С. 36.

воситаҳои тарғиботи истифодашаванда ва инчунин амалҳои мушаххаси ташвиқотӣ.¹

Дар рӯзи овоздиҳӣ шакли махсуси таҳқиқотӣ, бо номи пурсиш «дар даромад» ва «дар баромад» гузаронида мешавад, ки пешгӯии натиҷаи овоздиҳиро таъмин менамояд, аммо ин пинҳонаст. Дар марҳилаи охирин, вақте ки натиҷаи овоздиҳӣ аллакай эълон шудаанд, таҳлил ва баҳогузориҳои самаранокии маъракаи интихоботӣ амалӣ карда мешавад.

Гузаронидани таҳқиқотҳои сотсиологӣ дар бозори ҳокимияти давлатӣ бо зарурати оммавиғардонии ин ё он мансабдор ё сохтори давлатӣ, инчунин ташаббусҳои алоҳидаи давлатӣ ва стратегияи сиёсии давлатӣ алоқаманд аст. Вазифаи муҳими мақомоти ҳокимияти давлатӣ бунёди образи диққатҷалбкунандаи мамлакат барои хонандагони дохилӣ бо мақсади ташаккули шомилияти шаҳрвандии аҳоли ва яқдилии ҷомеа, инчунин барои хонандагони беруна бо мақсади бадастории мавқеи муфид дар соҳаи муносибатҳои байналхалқӣ ба ҳисоб меравад. Тамоми ҷанбаҳои зикргардида бидуни бадастории компромисс бо гурӯҳҳои мақсаднок, ки дарки талабот, нуқтаи назар, эътиқод, манфиатҳои худро пешниҳод менамоянд, ғайриимкон аст. Чунин даркнамоӣ аз бисёр ҷиҳат дар натиҷаи амалӣ намудани корҳои таҳқиқотӣ ба даст оварда мешавад.

Таҳқиқотҳо, ки мақсади таъмини яқдигарфаҳмӣ ва ҳамкориҳои муфиди давлат ва шаҳрвандонро фарогир аст, ба масъалаҳои зерин равона карда шудаанд:

- омӯзиши афкори ҷамъиятӣ оид ба масъалаҳои мухталифи иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ;
- омӯзиши муносибати шаҳрвандон бо мақомоти ҳокимияти давлатӣ; мансабдорон ва фаъолияти онҳо;
- таҳқиқи роҳҳои коммуникатсионӣ, ки аз тарафи гурӯҳҳои мухталифи шаҳрвандон истифода мегардад;

¹ Малишевский, Н. Избирательные технологии в предвыборной борьбе: секрет успеха [Текст] / Н. Малишевский // Политический маркетинг. - 2004. - С. 54.

- таҳқиқи сатҳи иттилоотонии шаҳрвадон оид ба масъалаҳои аҳамияти иҷтимоӣ, инчунин оид ба фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ. Чунин таҳқиқотҳо метавонанд хислати пешакӣ, ҷорӣ ё ниҳоиро дошта бошанд.

Қайд намудан зарур аст, ки як қатор навъҳои таҳқиқот дар бозори алтернативии фаъолнокии сиёсӣ бештар талаб карда мешаванд, ки масъалаҳои зеринро фарогир ҳастанд: таҳқиқи гурӯҳи манфиатҳо, афкори ҷамъиятӣ оид ба масъалаҳои аҳамиятнок, омӯзиши қаблии фаъолияти созмон ё ташкилот аз тарафи оммаи мардум ва ғайраҳо.

Инчунин усулҳои таҳқиқотии тарғиботӣ дар соҳаи муносибатҳои байналхалқӣ истифода карда мешаванд. Махсусан, таҳқиқотҳои пешакӣ дар доираи ташаккули имидж ва стратегияи мавқеъгирии давлат, сарвар ва ниҳодҳои он дар арсаи байналхалқӣ зарур аст. Илова бар ин, рақобати байни давлатҳо барои захираҳои мухталиф, ба монанди захираҳои иқтисодӣ, технологӣ, табиӣ, фарҳангӣ, инсонӣ ва ғайраҳо дар бозори глобалӣ талаботро ба чунин воситаҳои тарғиботӣ, ба монанди таҳлили рақобатро муайян менамояд.

Дар доираи корҳои тарғиботӣ воситаҳои ахбори омма мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор дода мешаванд. Таҳқиқотҳои омӯзиши воситаҳои ахбори омма, аз он ҷумла ВАО ошкор намудани ҷанбаҳои зеринро пешниҳод менамояд:

- истеъмолагарони ҳар як институти ВАО: ҳаҷми он, хусусиятҳои демографӣ, иҷтимоиву иқтисодӣ ва психологӣ;

- ВАО, ки барои гурӯҳҳои гуногуни интихобкунандагон бартарӣ доранд;

- арзиши воҳиди иттилоотӣ ва миқдори интихобкунандагони эҳтимолӣ, ки ба онҳо дар вақти муайян иттилоот расонида мешавад;

- мавқеъ ва шӯҳратмандии оммаӣ ва дохилии ҳар як институти воситаҳои ахбори омма.¹

¹ Недяк, И.Л. Политический маркетинг: основы теории [Текст] / И.Л. Недяк. - М.: 2008. - С. 37.

Чунин таҳлили воситаҳои ахбори омма имконият медиҳад, ки нақшаи матбуоти маъракаи пешазинтихоботӣ тартиб дода шавад: муайян намудани вақт ва миқдори нашри маводҳо дар институтҳои мухталифи матбуоти даврӣ, буҷа барои фаъолияти коммуникативӣ. Илова бар ин, дар қараёни омадагӣ ба маъракаи пешазинтихоботӣ тартиб додани феҳристи матбуотӣ тавсия дода мешавад, ки дар он воситаҳои ахбори омма ва рӯзноманигорони алоҳида аз рӯи эътибор ва боварии хонандагон ҷой карда мешаванд.

Яке аз масъалаҳои муҳими ВАО ҳамчун воситаи асосии тарғиботӣ масъалаи масъалагузорӣ мебошад. Мувофиқи ақидаи Ф.Л.Кук дар шароити имрӯза метавон оид ба сиёсатдории воситаҳои ахбори омма сухан ронд. Аломати ифодакунандаи воситаҳои ахбори омма ҳамчун ниҳоди иҷтимоӣ сиёсӣ на дар он аст, ки он ва рӯзноманигорон пешниҳод менамоянд, балки дар зиёд гардидани диққат аз ҷониби дигар ниҳодҳои иҷтимоӣ дар истеҳсоли ахбор ҳамчун қисми марказии фаъолияти худ мебошад.¹ Яъне, ба ақидаи муҳаққиқ бунёди ахбор ва таъсир расонидан ба масъалагузорӣ яке аз қисмҳои муҳими ҳамкориҳои иштирокчиёни сиёсӣ бо ҷомеа ба ҳисоб меравад.

Воситаҳои ахбори омма диққати ҷомеаро ба ҳодисаву воқеаҳои алоҳида, мавзӯҳо ва мушкилиҳои ҷойдошта ҷалб намуда, ба онҳо муҳимият медиҳанд. Ҳамин тариқ, онҳо ё дигар интирокчиён бо кумаки воситаҳои ахбори омма масъалагузориро амалӣ менамоянд. Дар соҳаи таҳқиқи масъалагузорӣ ақидаҳои М. Е. Маккомбз ва Д. Л. Шоу диққатҷалбкунанда ба ҳисоб мераванд. Онҳо аввалин маротиба мавҷудияти чунин падида, ба монанди масъалагузориро таъкид намудаанд. Аввалин маротиба ин масъала дар таҳлили интихоботи президенти Америка соли 1968, дар мавҷудияти таносуби байни номгӯи масъалаҳои аҳамияти иҷтимоидошта ва номгӯи масъалаҳо, ки интихобкунандагон муҳим мешуморанд, пайдо гардид.²

1 Пономарев, Н. Ф. Стратегии и технологии медиалегитимации власти: монография [Текст] / Н.Ф. Пономарев. - Пермь : ПГУ, 2010. - С. 98

2 McCombs, M. E. The agenda setting function of mass media [Text] / M. E. McCombs, D. L. Shaw // Public Opinion Quarterly. - 1972. Vol. 36. - P. 176–185.

Муҳакқикони Ғарбӣ Е. Родчерс ва Ч. Диринг се навъи масъалагузориро чудо намудаанд:

- масъалагузории ҷамъиятӣ – номгӯи масъала ва проблемаҳо, ки аз тарафи ҷомеа ба сифати нисбатан аҳамиятнок қабул карда шудааст;

- масъалагузории ВАО – мавзӯъ, падида, ҳодиса, ки нисбатан васеъ дар саҳифаҳои ВАО таҷассум мегарданд ва дар ҳамин лаҳза аз тарафи матбуот ҳамчун масъалаҳои аҳамиятдошта пешниҳод карда мешаванд;

- масъалагузории стратегӣ/сиёсӣ – рӯйдодҳои иттилоотӣ, ки аз тарафи иштирокчиёни мухталифи сиёсӣ тариқи ВАО ба сифати масъалаҳои нисбан аҳамиятдошта пешниҳод карда мешаванд.¹

Ҳамин тариқ, дар масъалагузорӣ ВАО фаъолона ширкат варзида, масъалаҳои нисбатан муҳимми мавҷударо муайян менамоянд. Сипас ин масъалаҳо тариқи истифодаи воситаҳои тарғибот мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор дода шуда, нисбати бартараф ё маҳдуд намудани он чораҳои зарурӣ андешида мешавад.

Хусусияти фарқкунандаи муносибати ҳокимият бо воситаҳои ахбори омма, иштироки бевоситаи ВАО дар маърақаҳои сершумори интиҳоботӣ, ки имрӯз қисми ҷудонопазири ҳаёти ҷомеа гардидааст, ба ҳисоб меравад. Дар чунин ҳолат, шомилияти ВАО ба раванди интиҳоботӣ, дар аксарияти ҳолатҳо, бо «чангҳои иттилоотӣ» байни гурӯҳҳои бузурги сиёсиву молиявӣ ҳамроҳӣ карда мешавад. Аз ин хотир, хусусияти муҳими солҳои охир пайдо гардидани сохторҳои пурқуввати иттилоотӣ - «империяҳои матбуотӣ» ба ҳисоб меравад.²

Дар баъзе кишварҳо, ВАО ба сарватмандон ё сиёсатмадорон тааллуқ доранд, ки аз фаъолияти онҳо воситаҳои муайяни молиявиро ба даст меоранд. Чунин ниҳодҳои ВАО аз воситаҳои мухталифи тарғиботи истифода

1 Rogers, E. M., Dearing J. W. Agenda-setting research: Where has it been! Where is it going? [Text] / E. M. Rogers, J. W. Dearing // Communication yearbook II / J. A. Anderson (ed.). - Newbury Park: Sage, 1988. - P. 555–594.

2 Вершинин, М. С. Политическая коммуникация в информационном обществе [Текст] / М.С. Вершинин. - СПб: Академический проект, 2001. - С. 230.

намуда, мувофиқи мақсад ба ҳодисаву падидаҳои мухталиф шарҳу эзоҳ ворид менамоянд.

Барои шаҳрвандони давлати демократӣ истифодаи ВАО барои тақаллуби сиёсӣ – идораи пӯшидаи шуури сиёсӣ ва рафтори одамон бо мақсади маҷбур намудани онҳо ба амал намудан бар зидди манфиатҳои худ, таҳдиду хатари зиёд дорад.¹ Чун қоида, тақаллуб, дар дурӯғ ва фиреб асос меёбад. Ин на дурӯғ ба хоҳири наҷот, балки амалҳои зархаридона мебошад. Бе муборизаи зарурӣ бо тақаллуб, он метавонад вазифаи асосии ВАО гардад ва усулҳои демократии расман эълонгардидаро ба нестӣ барад.

Дар сиёсат чандирии зиёдро талаб намуда, тақаллуб ҳамчун воситаи идоракунии иҷтимоӣ, барои субъекти худ нисбат ба воситаҳои зӯрварӣ ва иқтисодии ҳукмронӣ як қатор бартариҳо дорад. Тақаллуб барои идорашавандагон ноаён амалӣ мешавад, ҳарчотӣ зиёди моддиро, ки барои ришва ё тасаллии рақибони сиёсӣ зарур аст, талаб намекунад.² Албатта, ВАО ва оммаан тамоми ниҳодҳои воситаҳои ахбори омма воситаи асосии тақаллуби сиёсӣ ба ҳисоб мераванд, зеро дорои зазираҳои номаҳдуди имконияти таъсиррасонӣ ба шуури оммавино доранд.

Ин ақидаро сотсиологи машҳур М Паренти низ тасдиқ намуда, аз ҷумла чунин қайд намудааст, ки воситаҳои ахбори омма қисми зиёди иттилоот ва маълумоти нодурустро интихоб менамоянд, ки онҳоро мо барои баҳогузориҳои воқеияти иҷтимоӣ-сиёсӣ истифода менамоем. Муносибати мо ба масъала ё падида, ҳатто ҳуди муносибат ба он, ки масъала ё падида ҳисобида шавад, аз бисёр ҷиҳат аз онҳое, ки коммуникатсияро назорат менамоянд, муайян карда мешавад.³

Ҳамин тариқ, асоси тақаллуби сиёсӣ воқеияте ба ҳисоб меравад, ки аз тарафи воситаҳои ахбори омма бунёд карда мешавад ва метавонад мутаносибии тарҳи ҳақиқии оламро тағйир диҳад. Заминаи муҳими тақалубро метавон ҳамон делале донист, ки воситаҳои ахбори омма,

1 Цуладз А. Большая манипулятивная игра. М.: Алгоритм, 2000. - С. 319.

2 Цуладз А. Большая манипулятивная игра. М.: Алгоритм, 2000. - С. 300.

3 Парепти, М. Демократия для немногих [Текст] / М. Парепти. - М.: Смысл, 1990. - С. 47.

инҳисори иттилоотро дар даст дошта, афзалиятнокии ҳодисаву падидаҳоро муайян менамоянд.¹ Дар ҷаҳон миқдори зиёди ҳодисаву падидаҳо ҷой доранд, лекин танҳо ҳамон ҳодисаву падидаҳо мавриди баррасӣ қарор дода мешаванд, ки воситаҳои ахбори омма онро ба диққати истеъмолгарон мерасонанд.

Имкониятҳои бузурги таъсири фаъоли ВАО ба шуур ва рафтори шаҳрвандон дар нақши муҳими «ҳокимияти ҷорум» будани он дар ҷомеаи муосир шаҳодат медиҳад. Як қатор муҳаққиқони воситаҳои ахбори омма ҳатто оиди ояндаи марҳилаи «медиақратия» – ҳокимияти воситаҳои ахбори омма суҳан меронанд, ки на танҳо воқеиятро таҷассум ва тасниф менамоянд, балки онро дар асоси қоида ва ихтиёру салоҳияти худ бунёд менамоянд.

Муваффақияти сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ, мунтазамӣ ва рушди ислоҳоти иқтисодӣ, пешбурди қарордодҳо ва созишномаҳои тичоративу иқтисодӣ, самаранокии маърақаҳои интиҳоботӣ ва иттилоотӣ, аз самаранокии корҳои тарғиботию ташвиқотӣ дар давлати алоҳида вобаста аст. Моҳияти ҷамъиятии тарғибот дар он зоҳир мегардад, ки он ба иштирокчиёни равандҳои иҷтимоию сиёсӣ ва ивазнамоии иттилоотӣ фалсафаи муайяни рафтор, идеология, тарҳи идорақунӣ ва сафарбарнамоии ҷомеаро пешниҳод менамояд. Маҳз дар асоси чунин муносибат, тарғибот метавонад, ки ҳамчун омилӣ рушд ва самаранокӣ дар сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ баромад намояд.

Маркетинги сиёсӣ пешниҳоди тарҳи рафтор, идорақунӣ ва идеологияро на ба таври зӯрӣ, балки аз тариқи интиҳоби озод, ки ба ҳар як шаҳрванд пешниҳод шудааст, ба роҳ гузоштааст. Аз ин хотир, метавон қайд намуд, ки маркетинги сиёсӣ дар асоси принципҳои демократӣ амал менамояд.

Идорақунандагони корҳои тарғиботию ташвиқотӣ, аз оғоз маҷбур ҳастанд, ки ба манфиат ва муҳокимаҳои оммаи васеи мардум - ба монанди дигар амалҳои бозоргонӣ, самтгирӣ намоянд. Маҳз чунин биниши

1 Цуладзе, А. Большая манипулятивная игра [Текст] / А. Цуладзе. - М.: Алгоритм, 2000. - С. 198.

самаранокии амалҳо дар фазои иҷтимоӣ, аз нуқтаи назари тарғибот – тавозуни байни «талабот» ва «пешниҳодот» ба ҳисоб меравад. Аз ин хотир дар асоси тарғибот муносибати методологии омӯзиши барномарезии рафтори иҷтимоию сиёсии гурӯҳҳои калони иҷтимоӣ ҷой дорад.¹

Бе шубҳа, алокаи маъноӣ ва сабабиву натиҷавӣ байни воситаҳои ахбори омма ва тарғибот мавҷуд аст: тарғибот берун аз фазои иттилоотӣ ғайриимкон аст – иттилоот дар як ҳолат ҳам баранда ва ҳам мақсади он ба ҳисоб меравад. Ҳамин тариқ, бидуни воситаҳои ахбори омма, аз он ҷумла шабакаҳои, тарғибот вучуд надорад. Дар як ҳолат воситаҳои ахбори омма низ таъсири сиёсӣ ва самаранокии худро бо маҳрум гардидан аз қорҳои тарғиботӣ, аз даст медиҳад.

Воситаҳои ахбори омма ва шабакаҳои иҷтимоӣ дар шароити имрӯза, аз ҳарвақта дида, ба ташаккули шуур ва рафтори одамон таъсири бузург расонида, воситаи пурқуввати таъсиррасонӣ ба ниҳодҳои ҳокимият гардидааст.² Лекин бидуни тарғибот, воситаҳои ахбори омма аз гузориши мақсад, нишондиҳандаҳои баҳогузорию фаъолияти худ, сарчашмаҳои иловагии маблағгузорӣ маҳрум мешаванд. Мутобиқан, тарғибот на танҳо дорои арзиши мустақилӣ мебошад, балки аз болои воситаҳои ахбори омма ҳукмронӣ менамояд. Ин дар ҳолат, ки дар шароити имрӯза таснифоти ягона, оммаиэътирофгардидаи тарғибот вучуд надорад.³

Дар шароити имрӯза раванди инкишофи муттасили маданияти сиёсиро бе иштироки воситаҳои ахбори омма тасаввур кардан ғайриимкон аст. Тамоми олами мутамаддин воситаҳои гуногуни ахбори оммаро истифода мебарад. Инкор намудан ё истифода накардани воситаҳои ахбори омма дар шароити рушди инкишофи ҳаёти ҷамъиятӣ, махсусан дар раванди демократикунонии ҳаёти ҷамъиятӣ ва инкишофи ҷомеаи шахравандӣ, боиси дар қанор мондан ва ақибмонӣ мегардад.

1 Недак, И.Л. Политический маркетинг: основы теории [Текст] / И.Л. Недак. - М.: 2008.

2 Комаровский, В.С. Государственная служба и СМИ [Текст] / В.С. Комаровский. – Воронеж: Издательство ВГУ, 2003. - С. 42.

3 Морозова, Е.Г. Политический рынок и политический маркетинг: концепции, модели, технологии [Текст] / Е.Г. Морозова. - М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1999. – С. 8.

Тамоми гурӯҳҳои иҷтимоӣ кӯшиш менамоянд, ки воситаҳои ахбори оммаро зерин назорати худ дошта бошанд, зеро назорати онҳо метавонад ба шуури дастаҷамъии одамон таъсир расонад, шакли ва сатҳи зарурии маданияти сиёсӣ дар ҷомеа ташккул ёбад. Дар ин самт, маҳз шарҳу эзоҳоти ҳодисаву равандро, ки дар иттилоот нисбати онҳо паҳн карда мешавад, нақши калидиро иҷро менамоянд. Дар аксарияти ҳолатҳо чунин ҳодисаву падидаҳо бо таҳлили пурра ва ҳаматарафа аксаран тариқи ВАО пешниҳод карда мешаванд. Тариқи дигар воситаҳои ахбори омма, танҳо ба таври лаҳзагӣ нисбати ҳодисаву падидаҳо ахбори мушаххас паҳн карда мешавад.¹ Ҳамин тариқ, метавон қайд намуд, ки ВАО дар ташаккули маданияти сиёсии оммаи мардум нақши муҳим доранд.

Воситаҳои ахбори омма тарзи ҳаёти одамонро тағйир дода, дигаргуниҳои куллиро дар фаҳми онҳо таъмин намудаанд. Дар натиҷа одамон ба ҳодисаву падидаҳо ва равандро мухталифи ҳаёти ҷомеа бо диди дигар назар карда, кӯшиш менамоянд, ки мавқеи худро нисбати онҳо муайян намоянд.² Албатта, ин натиҷаи таъсири воситаҳои ахбори омма дар инкишофи маданияти оммавии мардум мебошад.

Дар ҷомеаи муосир, ки бештар ҷомеаи иттилоотӣ номида мешавад, нақши дониш ва ахборот барҷаста гаштааст. Зеро барои идораи раванду ҳодисаҳо маълумоти бештар оиди онҳо фаъолиятро осон ва самаранок мегардонад. Ахбори дурусту саривақти оҳиста - оҳиста воситаҳои дигари идора, пеш аз ҳама маҷбурнамоӣ, истифодаи зуриро маҳдуд мегардонад, донишҳо ва ахбороти гуногун ба одамон, баррандагони идораи ҷомеа, асосан тавасути иттилоот дастрас мегарданд.

Фаврӣ ва серҳаракатӣ ба воситаҳои ахбори омма имконият медиҳад, ки ба ҳаёти рӯҳи ва сатҳи ҷаҳонбинии омма ба таври зарурӣ таъсир расонад. Онҳо метавонанд дар гуногунандешии ҷомеа ва дастгирӣ намудани ҷомеа дар мақсадҳои аниқ дар самтҳои гуногун таъсири назаррас расонанд. Ҳамин

1 Средства массовой информации и пропаганды [Текст]. М.: 1997. - С.98.

2 Интернет-СМИ. Теория и практика [Текст] / Под редакцией М.М. Лукиной. - Санкт-Петербург: Аспект Пресс, 2010. - С. 63.

тариқ, тарбияи сиёсӣ дар фаъолияти воситаҳои ахбори омма аслан дар ҳолати дигаргуншавӣ дар низоми муносибатҳои иҷтимоӣ ба амал меояд.

Маданияти оммавӣ дар шаклҳои мухталиф тариқи воситаҳои ахбори омма паҳн мешавад. Ба ақидаи Г. Лассуэл, фаъолияти воситаҳои ахбори омма барои фаҳмиш ва дарк наудани масъалаҳои иҷтимоӣ сиёсӣ равона карда шудааст. Вазифаи асосии воситаҳои ахбори омма ин оғаҳ намудани аҳоли бо мақсад ва самтҳои рушди иҷтимоӣ, сиёсат аз тарафи давлат ва дигар субъектҳо мебошад.

Воситаҳои ахбори омма дар паҳн намудани фарҳанги оммавӣ фаъолона иштирок менамоянд. Ба аҳоли иттилоот пешниҳод карда мешавад, ки ба ташаккули муқаррароти ҷаҳонбинӣ, тасаввурот оид ба ҷаҳон, инчунин меъёр, арзиш, тарҳҳои рафтор, ақидаҳо, эътиқодҳо ва кӯшишҳо равона карда шудаанд. Омӯзиши мундариҷаи маводҳо оид ба фарҳанг, ки воситаҳои ахбори омма пешниҳод менамоянд, нишон медиҳад, ки кадом кӯшишу ниятҳо шорехонро маҷбур менамояд, ки оид ба баъзе рӯйдодҳо хабар диҳанд ва дар бораи дигар ҳодисаву падидаҳо хомӯш бошанд, радио, телевизион дар фаъолияти ҳаррӯзаи худ ба кадом ғояҳо таъя менамоянд, то чӣ андоза мазмуну мундариҷаи маводҳои пешниҳодшаванда ба манфиати истеъмолгарон мувофиқ аст.

Дар аксарияти ҳолатҳо қайд карда мешавад, ки мавқеи нашрия танҳо дар мақолаҳои таҳрирӣ инъикос меёбад, иттилоот бошад, аз ифодаи ақидаи рӯзноманигор оид ба таҷассуми ҳодиса ё падида озод аст. Ин муносибат ба яке аз муқаррароти рӯзноманигорӣ, ки дар Америка аз тарафи ҷомеаи рӯзноманигорон муайян карда шудааст, мувофиқ аст. Мувофиқи ин муқаррарот иттилоот бояд аз таҷассуми ақида ё шаклҳои гуногуни лутфнамоӣ озод бошад.¹ Лекин, муҳаққиқи америкой Ч.Баш дар асоси

1 Schramm, W. Mass Communication [Text] / W. Schramm. - Urbana, 1960. - P.624.

таҳқиқотҳо ба чунин хулосае омад, ки ин муқаррароти мазкур аз тарафи аксарияти ВАО риоя карда намешавад.¹

Муаллифони гуногун қайд менамоянд, ки дар шароити имрӯза чунин як воситаи паҳни маводҳо истифода мешавад, ки истеъмолкунандагонро бо иттилоот ва фароғат таъмин намуда, иҷроиши як қатор вазифаҳоро талаб менамояд. Нишондиҳандаи фарқкунандаи қисми фароғатии барномаҳо ҷавоби эстетикӣ истеъмолгарон ба ҳисоб меравад. Лекин, рақобати ҷиддӣ, ки дар соҳаи иттилоотӣ ба миён омадааст, матбуоти даврӣро маҷбур намудааст, ки доираи мавзӯоти худро васеъ намояд. Дар натиҷа, чунин амал ба он оварда мерасонад, ки дар шабакаҳои миллӣ инъикоси ҳодисаву равандҳо бо таҳлилҳои тулонӣ, суҳбати шорехон бо хабарнигорон, ки дар ҷойи ҳодиса қарор доранд, ҳамроҳӣ карда мешаванд.

Инкишофи фаъолияти соҳибкорӣ бо он оварда расонид, ки мутахассисон вобастагии ниҳодҳои паҳни иттилоотро аз манфиатҳои он, ки дар истеъмолгарони оммавӣ зоҳир мегардад, дарк намудаанд. Чунин ҳолат, пеш аз ҳама, аз иттилоот оид ба ҳолатҳои фавқуллода, мочаро, нишон додани маҳсули фарҳанги оммавӣ вобаста аст. Аз ин хотир, ниҳодҳои паҳни иттилоот кӯшиш менамоянд, ки ба таври ҳамешагӣ иттилоотро оид ба ҳодисаву падидаҳои ғайримуқаррарӣ паҳн намоянд, то ки миқдори истеъмолгарони худро зиёд намоянд.

Лекин, ҷомеа, дар аксарияти ҳолатҳо, зуроварию дар саҳифаҳои воситаҳои ахбори омма ҳамчун сабаби зуроварӣ дар ҳаёт баррасӣ менамояд. Яъне, як гурӯҳи одамон зуроварию, ки дар саҳифаҳои воситаҳои ахбори омма таҷассум мегардад, қабул надоранд, гурӯҳи дигар бошад, онро ҳамчун заминаи амал намудани худ медонанд.

Дар алоқаманди бо ин ва дигар ҳолатҳо фарҳанги оммавӣ аз тарафи муаллифони алоҳида зерӣ танқид гирифта шудааст. Қайд намудан зарур аст, ки ба масъалаи фарҳанги оммавӣ ва маҳсули он аз қадим муаллифон диққат

¹ Danielson, W. Content Analysis in Communication Research [Text] / W. Danielson // Nafziger R. and White D. (eds.). Introduction to Mass Media Communication Research. – Michigan: 1966. - P.39.

дода буданд, назария ва консепсияҳои зиёд пешниҳод карда шудааст. Онро ҳамчун падидаи махсуси иҷтимоӣ баррасӣ менамоянд, ки дорои хусусият ва самтҳои инкишоф мебошад. Дар таҳқиқотҳо ҷомеаи оммавӣ мавқеи асосиро ишғол менамояд, ки дар натиҷаи раванди саноатикунонӣ пайдо шудааст.

Фарҳанги оммавӣ ҳамчун навъи муҳимми фарҳанг баррасӣ карда мешавад, ки шаклҳои анъанавии фарҳанги миллиро иваз намудааст. «Фарҳанги оммавӣ» ҳамчун инъикоси ниҳоии озод набудани маънавиёт, механизми иҷтимоии дуршавӣ ва зулм намудани шахсияти инсон баррасӣ карда мешавад. Афзоиши босуръати аҳоли дар шаҳрҳо ва ихтисосмандии маҳдуди касбӣ, ки «инсони оммавӣ»-ро ташаккул додааст, аз ҷиҳати маънавӣ тамаддуни муосирро заиф гардондааст ва ба ноустувориву шикасти фарҳанг ба таври оммай оварда мерасонад.¹

Таърихнигорон одатан раванди пайдо шудани фарҳанги оммавиرو ҳамчун падидаи мустақили иҷтимоӣ бо фаъолияти ВАО алоқаманд менамоянд. Мувофиқи ақидаи як қатор муҳаққиқон, пайдоиш ба инкишофи фарҳанги оммавӣ охири асри XIX ва оғози асри XX аст. Дар ин давра воситаҳои ахбор ва коммуникатсияи омма рушд намуданд, паҳни навъи саноатии истеҳсолот ва тақсими намунавии арзишҳои маънавӣ ба миён омад, демократикунонии фарҳанг инкишоф кард, сатҳи саводнокии оммаи мардум боло рафта, талаботҳо нисбат ба маънавиёт поён рафт, ки албатта ба ташаккул ва инкишофи фарҳанги оммавӣ мусоидат намуданд.

Бо гузашти даҳсолаҳо ҷомеа серталаб нагардид. Онро дастрасии маҳсули фарҳанги оммавии муосир ба худ ҷалб менамояд, ки тариқи воситаҳои ахбори омма ба даст оварда мешавад. Ба қатори воситаҳои анъанавии паҳн намудани маҳсули фарҳанги оммавӣ ба монанди филмҳо, барномаҳои телевизион ва радио, ВАО, инчунин низомҳои алоқаи мобилӣ ва интернет ворид гардиданд. Лекин ҷомеа дарк наменамояд, ки маҳсули фарҳанги оммавӣ дарозумр нест. Фарҳанги оммавӣ, ҳамчун падидаи истеъмолӣ, ба талаботи пайдошуда дар ҷомеа дарҳол ҷавоб мегӯяд. Дар

¹ Ортега Гассет Х. Дегуманизация общество. М., 1991.- С.163.

ҳолати маҳдуд ё аз байн рафтани талабот нисбат ба унсури алоҳидаи фарҳанги оммавӣ дар ҷомеа, маҳсулоти ВАО, ки онро қонеъ менамуд, низ аз байн меравад.

Воситаҳои ахбори омма миқдори муайяни иттилоотро паҳн намуда, ба ташаккули унсури алоҳидаи фарҳанги оммавӣ мусоидат менамояд. Дар чунин ҳолат, ВАО бо иттилоот шуури оммаи мардумро идора менамояд, ба шуури онҳо қолаб ва муқарраротеро ворид менамояд, ки тарзи муайяни ҷаҳон ва ҳаётро ба миён меорад. Натиҷаи коммуникатсия на ба даст овардани дониш аз тарафи омма мегардад, балки ба боло рафтани сатҳи иттилоотдорӣ оварда мерасонад.

Ҳамин тариқ, воситаҳои ахбори омма дар шароити имрӯза ба инкишофи фарҳанги оммавӣ мусоидат менамояд. Баҳри ҷалби миқдори зиёди истеъмолгарон ниҳодҳои воситаҳои ахбори омма аз воситаҳои мухталиф истифода менамоянд. Барномаҳоеро таҳия менамоянд, ки ба талаботи ҷомеа ҷавобгӯ буда, боиси босуръат паҳн гардидани унсури мухталифи фарҳанги оммавӣ мегарданд.

Дар шароити имрӯза, назарияи «номзади идеалӣ» мавҷуд аст, ки дар асоси он образҳои номзадҳои воқеӣ сохта мешаванд. Масалан, чунин номзад бояд хислатҳои дошта бошад, ки ба вазъи мушаххаси сиёсии кишвар мувофиқат кунанд. Ҳамин тариқ, дар давраҳои бӯҳронҳои иҷтимоӣ сиёсӣ имкониятҳои бештарро сиёсатмадорони «самимӣ» ва «ростқавл», ки қодиранд ба сӯҳбати «ошкоро» бо ҷомеа омода бошанд, ба даст меоранд. Мушовирон аз ин ва бисёр дигар хусусиятҳои оммаҷаҳонии «номзади идеалӣ» сар карда, тамоми воситаҳои таблиғотии мавҷудбударо барои нишон додани хислатҳои муфидтарини муштарии худ сафарбар мекунанд ва интизориҳои номусоид ё номатлуби интихобкунандагонро пинҳон мекунанд.

Пас аз бунёд намудани образи муайяни сиёсатмадор он тариқи ВАО байни мардум паҳн карда мешавад, яъне ВАО ҳамчун воситаи пешбарии маҳсулоти тарғиботӣ баромад менамояд.

Пурсишҳои афкори омма муҳимтарин воситаи татбиқи тарғибот дар равандҳои иҷтимоӣ сиёсӣ гардидаанд. Дар шароити демократияи парлумонӣ, ҳуқуқи овоздиҳии оммаӣ, гуногунии ҳизбҳо ва ташкилотҳои сиёсӣ ва афкори ҷамъиятӣ аҳамият ва таъсири бисолика пайдо кардааст. Гузашта аз ин, дар шароити низоми парлумонӣ дар шароити муосир ҳам арзиши барномаҳои давлатӣ ва ҳам шаъну эътибори сиёсатмадорон одатан бо маъруфияти онҳо муайян карда мешаванд.

Ҳамин тариқ, нақши васоити ахбори оммаро дар раванди таҳия ва татбиқи технологияҳои муосири сиёсӣ баррасӣ намуда метавон чунин хулоса намуд, ки:

- тарғибот имрӯз қисми ҷудонапазири ниҳоди ВАО ва ҳаёти иҷтимоӣ сиёсӣ гардидааст. Дар шароити ҷомеаи иттилоотӣ корҳои тарғиботӣ ташвиқотӣ аҳамият ва муҳиммияти бузургро касб намудааст;

- проблемаи асосии амалӣ гардидани тарғибот тариқи воситаҳои ахбори омма дар режимҳои сиёсии демократӣ мушкилӣ ва мураккабӣ дар ҳамкорӣ бо технологҳои сиёсии популистӣ ба ҳисоб меравад;

- дар ҳама ҳолат мутобиқат, объективият ва воқеияти мазмуну мундариҷа ва мақсади тарғибот таъмин карда шавад, то ки он ба рушди иҷтимоӣ мусоидат намуда, манфиатҳои ҷомеа, на манфиати гурӯҳҳои алоҳидаро таъмин намояд;

- ВАО дар шароити имрӯза, бештар ба ташаккули шуур ва рафтори одамон таъсири бузург расонида, воситаи пурқуввати таъсиррасонӣ ба ниҳодҳои ҳокимият гардидааст. Лекин бидуни тарғибот, ВАО аз гузориши мақсад, нишондиҳандаҳои баҳогузори фаъолияти худ, сарчашмаҳои иловагии маблағгузорӣ маҳрум мешаванд. Мутобиқан, тарғибот на танҳо дорои арзиши мустақилӣ мебошанд, балки аз болои ВАО ҳукмронӣ менамояд;

- бозори сиёсӣ дар шакли соддаи худ дар атрофи се унсури ташаккулёбандаи система: овоздиҳандагон, сиёсатмадорон ва механизмҳои гуногун, ки ҳамкориҳои интиҳобкунандагон ва сиёсатмадоронро таъмин

мекунанд, таркиб ёфтааст. Дар низоми ин воситаҳо ВАО нақши муҳим доранд. Аз ин рӯ, имрӯз, дар шароити интиҳобот, масъалаи муайян кардани мавқеъ ва имкониятҳои ВАО барои нақши нисбатан назаррас дар муайян кардани муносибати аҳолии кишвар аҳамияти чиддӣ пайдо мекунад;

- тасодуфӣ нест, ки бисёре аз ширкаткунандагони маъракаи пешазинтиҳоботӣ ба ВАО ҳамчун давои мӯъҷиза барои кафолати пирӯзӣ така мекунанд ва аз ҳар василаи тасаввурӣ ба воситаи итоаткори сиёсатмадорон табдил медиханд;

- мутаассифона, ниҳодҳои ВАО тавонистанд анъанаи наздик гардидани робитаҳо бо сиёсатмадорон ва атрофиёни онҳоро ба даст овардаанд. Сарфи назар аз он, ки рӯзноманигорон ва сиёсатмадорон дар як назари сатҳӣ дар муборизаи беохир ба рақибони табиӣ монанд мешаванд, дар асл онҳо ба ҳамдигар ниёз доранд. Сиёсатмадорон ба истеъмолкунандагон, журналистон ба тавлидкунандагони ахбори нав ниёз доранд. Сиёсатмадорон хуб медонанд, ки рӯзноманигорон ба ҳар гуна рӯйдодҳое, ки метавонанд мавриди тавачҷӯҳи оддӣ қарор гиранд, новобаста аз он, ки чӣ қадар ночиз бошанд ҳам, меоянд. Аз ин бармеояд, ки доираи фаъолияти мутахассисони корҳои идеологӣ ва тарғиботию ташвиқотӣ васеъ рушд мекунад;

- имкониятҳои манипулятивии ВАО бузург аст, онҳо метавонанд дар ҳама ҳолат бо ёрии услуб ва воситаҳои гуногун на танҳо дар таҷассуми ҳодисаву падидаҳои сиёсӣ иштирок менамоянд, балки фазои бадеиву рассомии худро бунёд карда, ки ба сифати вазъияти воқеии ҷаҳон пешниҳод намоянд.

БОБИ 2. ХУСУСИЯТҲО, ШАКЛҲО ВА УСУЛҲОИ ТАҶАССУМИ МАСЪАЛАҲОИ ИҶТИМОӢ - СИЁСӢ ДАР ВАО - И ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

§2.1. Таҷассуми масъалаҳои иҷтимоӣ – сиёсӣ дар ВАО - и Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ниҳодҳои ВАО дар ҳар даври замон ҳодисаву падидаҳои ҳаёти иҷтимоӣ-сиёсиро таҷассум намуда, афкори ҷамъиятиро ташаккул меоданд ва самтгириҳои сиёсии оммаи мардумро муайян менамуданд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ, аз давраи пайдоиш, ВАО тардиҷан ҳаёти иҷтимоӣ-сиёсиро таҷассум намуда, вазифаҳои худро иҷро менамуд. Ташаккул ва инкишофи ВАО дар шароити Ҷумҳурии Советии Сотсиалистии Тоҷикистон асосан, дар давраи Иттифоқи Советӣ оғоз гардидааст. Баҳри пешбурди сиёсати давлатӣ, таъсири идеологӣ ба оммаи мардум ҳукумати Иттифоқи Советӣ дар тамоми қаламравӣ кишвар, аз он ҷумла, дар Ҷумҳурии Советии Сотсиалистии Тоҷикистон ба рушди ВАО диққати махсус равона менамуд. Комитети марказӣ ва Ҳукумати Советии Сотсиалистии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди ВАО диққати махсус равона менамуд ва ин буд, ки як қатор заминаҳои ҳуқуқии фаъолияти ниҳодҳои ВАО дар Ҷумҳурии Советии Сотсиалистии Тоҷикистони қабул гардида буданд.

Бояд ёдовари шуд, ки аввалин рӯзномаи аввалин рӯзномаи давлатии Мухтори Тоҷикистон соли 1925 бо номи “Иди тоҷик” таъсис ёфта буд, ки имрӯз бо номи “Ҷумҳурият” нашр мешавад. Мо ифтихор дорем, ки утод Абулқосим Лоҳутӣ аз аввалин муҳаррирони рӯзномаи “Иди тоҷик” буд ва дар баробари эҷодиёти ниҳоят ғановатмандаш дар рушди матбуоти тоҷик низ хизматҳои шоёнро анҷом дод.

Дар давраҳои минбаъда низ аксари адибони маъруфи мо ва оммаан аҳли қалам ё фаъолияти худро аз воситаҳои ахбори омма оғоз кардаанд ё ба

онҳо ҳамкориҳои доимӣ дошта, бо ҳамин роҳ дар рушди матбуоти миллӣ саҳми намоён гузоштаанд.¹

Қарорҳои Комитети Марказии Ҳизби коммунистии Тоҷикистон «Дар бораи наشري рӯзнома дар тамоми ноҳияҳо» (аз соли 1965), «Дар бораи нақши матбуот, радио ва телевизион дар иҷрои қарорҳои съезди XXIII Ҳизби коммунистии Иттифоқи Советӣ» (аз соли 1968) аз ҷумлаи чунин заминаҳои ҳуқуқии қувват бахшидан ба фаъолияти институтҳои ВАО ба ҳисоб мерафтанд.

Дар анҷуманҳои ҳизбӣ оид ба тақмили нақши воситаҳои ахбори омма, аз он ҷумла матбуотӣ даврӣ дар рушди иқтисодӣ ва фарҳангӣ, зарурати ба инобат гирифтани мушкилиҳои назариявӣ, ташвиқи тарғиби васеи назарияи марксистӣ махсусан қайд карда мешуд².

Дар давраи советӣ, рӯзномаву маҷаллаҳо асосан давлатӣ буданд ва идеологияи давлатиро таҷассум менамуданд. Чунин таҷассуми фаъолияти мақомотҳои давлатӣ боис он гардид, ки афкори ҷамъиятии муайян ва барои ҳукумати давлат зарурӣ ташаккул ёбад. Дар ин давра, тамоми рӯзномаву маҷаллаҳо оид ба дастовардҳои Ҳизби коммунистии Иттифоқи Советӣ, бартариҳои лагери сотсиалистӣ дар мубориза бо сармоядорӣ, танқиди сиёсати дохилӣ ва хориҷии давлатҳои сармоядорӣ маводҳои мухталиф ҷоп гардида, афкори ҷамъиятии барои ҳукумати давлат заруриро ташаккул медоданд.

Агар ба сайри матбуоти тоҷик назар андозем, онро метавон ба се марҳила – давраи пеш аз инқилоб, давраи шӯравӣ ва замони истиқлолият ҷудо намуд.

Бояд гуфт, ки матбуот дар ҷумҳурии мо дар ин давраҳои таърихӣ, аз ҷумла дар замони шӯравӣ, ба таври назаррас рушд кардааст. Воситаҳои

¹ Суҳанронии Эмомалӣ Раҳмон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар маҷлиси тантанавӣ бахшида ба 100 – солагии матбуоти тоҷик, ш. Душанбе, 10 март соли 2012.

² Султанов, Ш.М. Развитие культуры, литературы и искусства и повышение их роли в коммунистическом воспитании трудящихся [Текст] / Ш.М. Султанов // Партийная организация Таджикистана в авангарде борьбы за осуществление решений XXV съезда КПСС. – Душанбе: 1985. – С.228.

ахбори омма махсусан дар самти инъикоси масъалаҳои вобаста ба бунёди иншооту сохтумонҳои азим, ташкили ҳаёти нав ва масоили адабиву фарҳангӣ нақши созанда ва пешоҳанг доштанд.

Давраи комилан нав ва аз лиҳози сохтор ва услуби кор ба таври чиддӣ фарқкунандаи фаъолияти воситаҳои ахбори оммаи мо маҳз дар замони истиқлоли давлатии Тоҷикистон оғоз гардид ва матбуот вобаста ба мавқеияти замон тақомули ташаккул ёфт.

Тибқи арзёбии коршиносони байналмилалӣ матбуоти кишвари мо имрӯз дар қиёс бо бисёр кишварҳо аз дидгоҳи озодии баён пешрафта мебошад. Ба таъбири дигар, матбуот ба мақсаду мароми халқ арзишу манфиатҳои миллӣ наздиктар шуд.

Имрӯз дар фаъолияти матботи мустақили Тоҷикистон, яъне дар фаъолияти онҳое, ки худашон рӯзномаю маҷалла, агентии иттилоотӣ, шабакаи телевизион ё радио таъсис дода кори онро мустақилона пеш мебаранд, унсурҳои мебинем, ки сазовори пайравӣ кардану омӯختан ҳастанд.

Муҳим нест, ки рӯзноманигорон дар кадом самт – матбуоти давлатӣ ё матбуоти мустақил фаъолият доранд. Ҳадафи асосии матбуоти ҳукуматӣ ва мустақил ҳамчун ду шохаи бо ҳам пайвастаи матбуоти Тоҷикистон иҷрои рисолати касбӣ, яъне хизмати содиқона ва софдилона ба манфиати халқу Ватан мебошад. Хотирнишон бояд сохт, ки дар солҳои соҳибистиқлолии кишварамон шумораи расонаҳои хабарии мустақил хеле афзудааст ва аз лиҳози миқдор ҳоло онҳо нисбат ба расонаҳои хабарии ҳукуматӣ ба маротиб зиёданд.

Масалан, дар Тоҷикистон соли 1991 ҳамагӣ 139 адад рӯзномаву маҷаллаҳо вуҷуд дошт, ки аз ин шумора фақат чор рӯзномаи хусусӣ буд. Ғайр аз ин ҳамагӣ як агентии иттилоотии давлатӣ фаъолият мекард. Имрӯз дар кишвари соҳибистиқлоли мо 446 рӯзномаву маҷалла ба таъби мерасонад, ки аз ин теъдод 270 – тоаш ҷамъиятиву хусусӣ мебошад. Аз даҳ агентӣ иттилоотӣ, ки бақайд гирифта шудааст, нӯҳ агентӣ ғайриҳукуматӣ аст.

Ҳоло дар мамлакат 44 шабакаи радиотелевизионӣ амал мекунад, ки аз ин миқдор 28 шабакаи радиову телевизион хусусӣ мебошад. Ин албатта хуб аст, зеро фаъолияти озоди воситаҳои ахбори омма яке аз нишонаҳои асосии рушди демократӣ ва шаҳрвандӣ мебошад. Ҳар яке аз ин расонаҳо ба таври худ фазои иттилоотии мамлакатро пур карда, дар инъикоси равандҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷомеа ҳиссаи хешро мегузоранд¹.

ВАО ҳамон фишанге ба ҳисоб мерафт, ки тариқи он ҳукумати шӯравӣ ба раванди рушди иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ва сиёсӣ фарҳангӣ таъсир мерасонид. Маҳз тариқи ВАО усулҳои бунёди ҷомеаи сотсиалистӣ, интиҳоб, ҷобачокунӣ ва тарбияи кадрҳо амалӣ карда мешуданд.

Дар фаъолияти худ, рӯзномаву маҷаллаҳо шаклҳо ва усулҳои мухталифи фаъолиятро пеша намуда буданд. Мусобиқаҳои гуногун байни рӯзноманигорон ба роҳ монда шуда буд. Рӯз ба рӯз миқдори рӯзномагирон зиёд гардида, рӯзноманигорони ҷамъиятӣ пайдо мешуданд. Заминаи моддиву техникаи рӯзнома ва маҷаллаҳо низ мустаҳкам гардид. Дар заминаи чунин пешравиҳо, илова бар рӯзномаву маҷаллаҳои марказӣ, ҳар як ноҳия рӯзномаи маҳалли худро дошт, ки ҳодисаву равандҳо ва масъалаҳои ҷойдоштаи маҳаллиро дар саҳифаҳои худ таҷассум менамуданд.

Шароити муҳими васеъ гардидани таъсири сиёсии ВАО ба равандҳои иҷтимоӣ сиёсӣ хусусияти оммавӣ доштани он ба ҳисоб меравад. Агар дар Тоҷикистон соли 1961, 85 рӯзномаву маҷалла бо таъдоди якдаъфинаи 597 ҳазор нусха чоп мегардид, пас ин нишондиҳанда дар соли 1985 то ба 136 рӯзномаву маҷалла бо таъдоди якдаъфинаи 1610 ҳазор нусха баробар шуд.² Ба ҳар ҳазор нафар аҳолии ҷумҳурӣ ҳазор нусха нашрияи ҷопӣ рост меомад, ё ҳар як оила ба 3 - 4 рӯзнома ва маҷалла обуна мешуданд.³

¹ Суханронии Эмомалӣ Раҳмон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар маҷлиси тантанавӣ бахшида ба 100 – солагии матбуоти тоҷик, ш. Душанбе, 10 март соли 2012.

² Народное хозяйство Таджикской ССР в 1962г. Стат.ежегодник. - С.363; Народное хозяйство Таджикской ССР в 1985г. Стат. ежегодник. – С. 245

³ Назарбеков, Б. Активные помощники Союзпечати [Текст] / Б. Назарбеков // Распространение печати. - 1984. – № 5. – С. 15

Нақши ВАО дар ҳаёти ҷамъиятиву сиёсии ҷумҳурӣ бо шаҳодати боло рафтани сатҳи саводнокии оммаи мардум, зиёд мегардид. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба монанди дигар ҷумҳуриҳои советӣ рӯзномаву маҷаллаҳои гуногун нашр мегардиданд. Илова бар ин, дар маҳалҳо низ рӯзномаҳои мухталиф нашр мегардиданд, ки асосан масъала ва ҳодисаву падидаҳои маҳаллиро таҷассум менамуданд.

Рӯзнома ва маҷаллаҳо ба масъалаҳои калидии рушди иҷтимоиву иқтисодӣ ва сиёсиву фарҳангӣ диққат дода, мусобиқаҳои сотсиалистӣ, таҷрибаи пешрафтаи истеҳсолиро таҷассум менамуданд. Ба таври зарурӣ масъалаҳои рушди саноатикунонӣ, истеҳсоли маҳсулоти хоҷагии қишлоқ аз тарафи рӯзномаву маҷаллаҳои марказӣ ва маҳаллӣ ба роҳ монда шуда буд.

Ҳамин тариқ, метавон қайд намуд, ки рӯзнома ва маҷаллаҳо бо ҷоп намудани маводҳои мухталиф оид ба самъалаҳои гуногуни рушди ҷомеа, ба шуур ва рафтори аҳоли таъсири ҷиддӣ расонида, онҳоро ба иҷроиши нақшаҳои хоҷагидорӣ сафарбар менамуданд. Дар саҳифаҳои рӯзномаву маҷаллаҳо ба таври мушаххас ҳодисаву падидаҳои мухталиф дар кишвар ва ҷаҳон ҷоп гардида, ин ҳодисаву падидаҳо, аз нуқтаи назари рушди сотсиализм баҳогузорӣ карда мешуданд.

Дигаргуниҳои ҷиддӣ дар тарзи ҳаёти ҷамъиятӣ дар солҳои «бозсозӣ» ба тағйироти аксарияти ниҳодҳои иҷтимоӣ, аз он ҷумла воситаҳои ахбори омма, ки дар оғози раванди бозсозӣ аҳамияти бузург доштанд, оварда расонид. Дар алоқаманди бо ин, омӯзиши нақши ВАО дар ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсии ҷумҳурӣ муҳим арзёбӣ карда мешавад. Аз ин хотир, дар таҳқиқоти мазкур таъсири ВАО ба ҷанбаҳои мухталифи ҳаёти ҷамъитӣ - сиёсӣ, аз он ҷумла, афкори ҷамъиятӣ, рафтори электоралӣ, ҳодисаву воқеаҳои сиёсӣ дар ҷумҳурӣ, фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ҳизбҳои сиёсӣ мавриди пайгирӣ қарор дода мешаванд.

Дар нимаи дуюми солҳои 80-ум низоми нашрияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз нашрияҳои марказӣ, вилоятӣ ва ноҳиявӣ иборат буд, ки муассиси онҳо сохторҳои ҳизбии шӯравӣ ба ҳисоб мерафтанд.

Маблағгузори ВАО аз ҳисоби бучаи давлатӣ ба роҳ монда шуда буд. Маҳз дар ҳамин давра, дар асоси сиёсати «бозсозӣ» дар низоми ВАО тағйиротҳои кулӣ ба миён омаданд, ки бо қабули Қонуни Иттифоқи Советӣ «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма» алоқаманд буд¹.

Фарқияти назарраси рӯзномаву маҷаллаҳо дар тафовути идеологӣ ва самтгирӣ ба ин ё он қишри иҷтимоӣ зоҳир мегардид. ВАО ба таври дақиқ хонандагони худро чун менамуд, ки на танҳо дар пешниҳоди иттилоот, восита, усулҳо, хусусиятҳои забонӣ, балки дар мазмуну мундариҷаи ин ё он ҳодисаву падида ифода карда мешуд.

Ҳамин тариқ, дар ин давра дар соҳаи танзими ҳуқуқӣ ва маъмурии фаъолияти ВАО тағйиротҳои ҷиддӣ ба миён омаданд. Дар давлати шӯравӣ ҳуқуқи инҳисории нашри рӯзнома ба мақомоти ҳизбии ҳокимият тааллуқ дошт, ки ҳаматарафа фаъолияти нашрияҳо аз интихоби кадрҳо то ба муайян намудани мавзӯи нашрияҳо танзим менамуд. Дар натиҷа, дар Иттифоқи Советӣ, аз он ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон миқдори зиёди рӯзнома ва маҷаллаҳои нав пайдо шуда, навбандии нашрияҳо васеъ гардид, рӯзномаҳои ғайридавлатӣ пайдо шуданд. Аксарияти нашрияҳои навро нашрияҳои тижоратӣ, рӯзномаҳои иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ташкил менамуданд.

Дар давраи гузариш аз низоми маъмуриву гурӯҳии идоракунии иқтисодиёт ба муносибатҳои бозоргонӣ, аз режими тоталитарӣ ба давлати ҳуқуқӣ, аз афзалияти идеологӣ ба арзишҳои оммаинсонӣ, зарурат пеш омад, ки ВАО ба вазъияти нави иҷтимоиву иқтисодӣ, сиёсӣ ва ҳуқуқӣ мутобиқ гарданд.

Мутобиқгардӣ ба вазъияти нав на танҳо барои рӯзноманигории тоҷик, балки барои рӯзноманигории тамоми ҷаҳон пасошӯравӣ дар маҷмӯъ хос буд. Муҳаққиқ О.В. Третьякова қайд намудааст, ки иштироки рӯзноманигорӣ дар раванди демократикунонии ҷомеа ҳадди аққал ду тараф дошт:

¹ Политическая энциклопедия: в 2 - х т. Т. 1. [Текст]. - М.: Мысль, 1999. -С.120.

- худи расонаҳо ҳамчун як ниҳоди иҷтимоӣ ва ҳамчун як бахши тиҷорати демократишавиро паси сар намуданд;

- рӯзноманигорон пешрафти демократикунонӣ дар ҷомеаро инъикос ва арзёбӣ карданд ва бо ин васила ба ин раванд таъсири назаррас расониданд. Матбуот дар марҳилаи аввали гузариши демократӣ нақши махсусан муҳим бозид: мисли пештара таҳти назорати мақомоти ҳизбӣ боқӣ монда, рӯзноманигорон тавонистанд воқеиятро инъикос кунанд, мавзӯҳои қаблан мамнӯро инъикос кунанд, мушкилоти ҷиддии иҷтимоиро ба миён гузоранд ва роҳҳои ҳалли онҳоро пешниҳод кунанд, дар раванди либерализатсияи ҷомеа фаъолон ширкат намоянд.¹

Раванди демократикунонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар нимаи дуюми солҳои 80-ум оғоз мегардад, ки дар он нақш ва мақоми ВАО бузург буд. Қадами аввалин дар демократикунонӣ дар Тоҷикистон бо пайдоиши ниҳодҳои нави сиёсӣ ва субъектҳои сиёсӣ алоқаманд аст. Қадами дуюмин дар рушди раванди демократикунонӣ гуногунандешии сиёсӣ гардид, ки бо фаъолияти ВАО алоқаманд аст.

Рӯзноманигор О.Панфилов қайд менамояд, ки дар ҷумҳурӣ пуршиддат гардидани ҳаёти сиёсӣ, махсусан пас аз қабул гардидани Қонун «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дар Ҷумҳурии Советии Сотсиалистии Тоҷикистон» соли 1989, бо бунёд гардидани аввалин ҳизбҳо ва ҳаракатҳои сиёсӣ, инчунин нашрияҳои ҳизбӣ алоқаманд аст.²

Лекин, бӯҳрони иҷтимоиву иқтисодӣ, болоравии арзиши қоғаз, хароҷоти паҳни ВАО, рақобати байни нашрияҳо дар шароити гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ, паст гардидани талабот ба рӯзномаву маҷаллаҳо боис гардид, ки дар оғози солҳои 90-ум аксарияти нашрияҳо ба корношоямӣ рӯ ба рӯ гардида, фаъолияти худро муваққатан ё пурра қатъ намуданд. Тирамоҳи соли 1991 пас аз кӯшиши номуваффақи табaddулоти давлатӣ,

1 Третьякова, О.В. Журналистика и правовая культура общества в контексте развития демократии: монография [Текст] / О.В. Третьякова. – Архангельск: Поморский гос. ун-т им. М.В. Ломоносова, 2011. – С.99.

2 Панфилов, О. Таджикистан: журналисты на гражданской войне (1992-1997) [Текст] / О. Панфилов. - М.: 2003. – С. 18.

тамоми рӯзномаву маҷаллаҳо, ки мақоми ҳизбӣ доштанд, аз нав аз қайди давлатӣ гузаштанд. Аз ин хотир, муассисони як қатор рӯзномаву маҷаллаҳо тағйир ёфтанд.

Дар рӯзномаву маҷаллаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар ин давра масъалаҳои нисбатан актуалӣ мавриди баррасӣ қарор дода мешуданд. Дар ин самт метавон чунин масъалаҳо, ба монанди фаъолияти мақомоти ҳизбӣ-давлатӣ, рушди равандҳои демократикунӣ, ошкорбаёнӣ, танқид, фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ҳизбҳо, маъракаҳои интиҳоботӣ, зоҳиргардидани фаъолгардии аҳолиро (митингҳо, намозҳо, корпортоҳо) махсусан таъкид намуд.

Дар ин давра таркиби хонандагони ВАО низ то андозае тағйир ёфт. Аз сабаби вазъияти иқтисодӣ дар оғози солҳои 90-ум миқдори хонандагони нашрияҳои марказӣ ва маҳаллӣ дар кишвар коҳиш меёбад. Дар шароити боло рафтани арзиши ВАО сарчашмаи асосии иттилоот барои аксарияти аҳоли радио ва телевизион мегардад.

Диққати асоси ба мазмуну мундариҷаи нашрияҳои ВАО равона карда шуд. Барои муайян намудани таъсири ВАО ба ҳаёти ҷамъиятиву сиёсии ҷумҳурӣ таъсири ВАО ба ташаккули афкори ҷамъиятӣ ва рафтори электоралии аҳоли мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор дода шуд. Таҳлили маҷмуавии нашрияҳои ВАО нишон дод, ки масъалаи ҳаёти ҷамъиятиву сиёсӣ дар воқеъ дар маркази диққати ВАО қарор дошт, ки наشري мунтазами маводҳо дар ин мавзӯ шаҳодати он аст.

Дар муайян намудани нақши ВАО дар ташаккули афкори омма ба масъалаи таркиби хонандагон, миқдори нусхаи нашрия, паҳни ВАО байни хонандагон, сатҳи таҷассуми масъалаҳои мубрами ҳаёти ҷамъиятиву сиёсӣ дар саҳифаҳои нашрияҳои алоҳида, роҳҳои ташаккули афкори иҷтимоӣ нисбати масъалаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ –сиёсӣ диққат дода шудааст. Маҳз ин омилҳо дар омӯзиши таъсири ВАО ба ташаккули афкори омма муайянкунанда ба ҳисоб мераванд.

Таҳлили миқдорӣ ва таҳлили мазмуну мундариҷаи маводҳои рӯзномаву маҷаллаҳо нишон медиҳад, ки аз тамоми нашрияҳо дар мавзӯи зикргардида ба ташаккули афкори ҷамъиятӣ ҳамон маводҳо таъсир мерасониданд, ки фаъолияти дастгоҳи ҳизбиву давлатӣ, бозсозӣ ва демократикунони ҳаёти ҷамъиятиро таҷассум менамуданд. Дар аксарияти ин маводҳо бозсозии фаъолияти кумитаҳои ҳизбӣ таҷассум карда шуда буданд. Масъалаҳои дигари ҷамъиятиву сиёсӣ, дар ин давра, дар саҳифаҳои ВАО таҷассум намегардиданд.

Аз тарафи кормандони нашрияҳо бо мақсади ташаккули афкори омма як қатор усулҳо мавриди истифода қарор дода шуда буданд. Яке аз усулҳои асосӣ – интихоби маводи ҷопшаванда ба ҳисоб меравад. Маводҳо, ки дар ҳар як шумораи рӯзномаҳо ҷойгир карда мешуданд, масалан оид ба бозсозии фаъолияти кумитаҳои ҳизбӣ, ба ташаккули афкори хонандагон, ки дигаргунӣҳо воқеан дар ҳама ҷо амалӣ гардида истодааст, таъсир мерасониданд.

Ҳар як нашрия дар пешниҳоди мавод кӯшиш менамуд аз тамоми гуногунҷабҳагии жанрҳои рӯзномавӣ: иттилоот, мусоҳиба, ҳисобот, мақола, очерк ва ғайраҳо истифода намояд. Дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ дар саҳифаҳои ВАО маводҳои таҳлилий: мақолаҳои масъалагӯзорӣ ва пешбар аҳамияти махсус доштанд. Дар ин давра, рӯзномаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор мақолаҳои дорои аҳамияти ҷамъиятиро аз рӯзномаҳои марказӣ бознашр менамуданд.

Воситаи дигари ташаккули афкори ҷамъиятӣ наشري пурсишҳои сотсиологӣ, ақидаи хонандагон нисбати масъалаҳои мухталиф ба ҳисоб мерафт. Таҳлили нашрияҳо имконият медиҳад, ки мавзӯҳои асосии пурсишҳо муайян карда шавад. Дар ин самт муносибат ба бозсозӣ, мақомоти ҳокимият, сарварони сиёсӣ, ҳодисаву воқеаҳои гуногуни сиёсӣ ва проблемаҳои дигари маҳаллӣ мавзӯҳои асосӣ ба ҳисоб мерафтанд. Ҳамин тариқ, метавон қайд намуд, ки пурсишҳо дар як ҳолат таҳқиқи афкори ҷамъиятӣ ва ҳам воситаи ташаккули он ба ҳисоб меравад.

Дар ташаккули афкори чамъиятӣ мактуби хонандагон, ки дар саҳифаи рӯзнома нашр карда мешавад, аҳамияти бузург дорад. Моҳе чандин маротиба масъалаҳои асосии аз тарафи хонандагон пешниҳодшуда нашр гардида, шарҳу эзоҳ дода мешавад. Мақсади асосии чунин нашрияҳо аз он иборат аст, ки хонандагонро бо дигар нуқтаи назар ба ин ё он проблема шинос намоянд. Бо чунин восита, рӯзнома ё маҷалла таъсири худро ба хонандагон нигоҳ дошта, назароти дигарро рад менамояд.

Илова бар ин омӯзиши маводҳо, ки дар саҳифаҳои ВАО нашр гардидаанд, имконият медиҳад, ки як қатор ҳолатҳои муайян карда шавад, ки таъсири онҳо дар ташаккули афкори чамъиятӣ маҳдуд намояд. Дар рӯзномаву маҷаллаҳо маводҳои нашр мешаванд, ки дар он баррасии рӯякии падидаҳои мураккаб, чудо намудани далелҳои «зарурӣ» ва ба инобат нагирифтани чанбаҳои «номатлуб» мушоҳида карда мешавад. Дар инъикос намудани як қатор проблемаҳо, масалан ташаккули иттиҳодияҳои чамъиятӣ ва ҳаракату ҳизбҳои сиёсӣ системанокии баён ба назар намерасад.

Ба таври оммай, ВАО дар кишвар кӯшиш менамуданд, ки афкор ва кайфияти муайяно баъни хонандагон ташаккул диҳанд, ғояҳои навро ворид намоянд, ба ҷойи аввал чанбаҳои нави ҳалли масъаларо пешниҳод намоянд. Лекин, масъалае пайдо менамояд, ки то ҷӣ андоза нашрияҳои ВАО дар ҷумҳурӣ амалнок буданд. Персишҳо ва мактуби хонандагон, ки дар саҳифаҳои ВАО нашр гардидаанд, нишон медиҳад, ки дар ҷомеа баҳогузорӣ ва мулоҳизаҳои муҳолиф оид ба фаъолияти воситаҳои ахбори омма мушоҳида карда мешуданд.

Аксарияти муаллифони мактуб ба рӯзномаҳо, ки дар ин давра дар саҳифаҳои ВАО ҷоп гардиданд, қайд менамоянд, ки рӯзномаҳо аз рӯи мазмуну мундариҷа шавқовартар шуда, диққати хонандагонро дар асоси ибрази назароти гуногун нисбат ба ин ё он масъала ҷалб менамоянд. Дар камбудии бошад, бештар миқдори маҳдуди иттилоот аз минтақаҳои гуногуни ҷумҳурӣ, иттилооти зиёди расмӣ номбар карда шудаанд.

Нашрияҳои ҷамъиятиву сиёсӣ дар ин давра на танҳо ҳодисаву воқеаҳои ҷамъиятиву сиёсиро таҷассум менамудаанд, балки бевосита ба ба ташаккули афкори омма таъсир мерасонидаанд. Нашрияҳои ВАО дар ин марҳила дорои тамоми воситаҳои зарурӣ буданд, ки дар қатори онҳо метавон чанбаҳои зеринро ворид намуд: интихоби маводҳо ва жанрҳои мухталифи баёни маводҳои муталиф; нашри мактуби хонандагон, натиҷаи пурсишҳои сотсиологӣ ва ғайраҳо.

Новобаста аз муҳимияти таъсири ошкорбаёнӣ ба ҳаёти иҷтимоӣ-сиёсӣ, он дар Тоҷикистон дар доираи маҳдуд рушд менамуд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон якҷанд рӯзномаҳои хусусӣ пайдо шуданд, ки бо миқдори кам нашр мешуданд. Дар баъзе ҳолатҳо берун аз ҳудуди кишвар нашр шуда, ҳатто то ба пойтахти ҷумҳурӣ намерасиданд. Дар ин давра аз барои нашри маводҳои «номатлуб» муҳаррирони чандин рӯзномаҳо зери фишор қарор дода шуданд.

Ҳатто солҳои 90-ум ошкорбаёнӣ дар матбуоти даврии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври маҳдуд таҷассум карда мешуд. Матбуоти давлатӣ чун пештара дар бозори ВАО ҳукмронӣ менамуд. Дар ҳолате, ки дар телевизиони марказӣ баҳсу мунозираҳои доманадори Анҷумани намояндагони халқ дар Масква намоиш дода мешуд, масъалаҳои маҳаллӣ дар сатҳи паст дар саҳифаи ВАО таҷассум меёфтанд. Илова бар ин, дар фарқият аз дигар ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ, матбуоти даврии тоҷик тартиботи муқарраршударо нигоҳ медошт, асосан «каҷравӣҳои» алоҳида, на тамоми сохтори шӯравиро танқид менамуд.

Пас аз давраи бозсозӣ, дар қаламрави давлати шӯравӣ нашрияҳои ғайридавлатӣ пайдо шуданд, ки воқеияти ҷамъиятиву сиёсии кишварро таҷассум менамуданд. Андешаи навсозии низоми ҳокимият ва демократикунонии ҷомеа мавзӯҳои буданд, ки дар саҳифаи рӯзномаву маҷаллаҳо мавриди баррасӣ қарор дода мешуданд.

Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар асоси сиёсати бозсозӣ шавқу рағбат ба фарҳанги миллӣ ва дин пайдо шуда, болоравии худшиносии

миллӣ мушоҳида карда мешуд. Дар саҳифаи рӯзномаву маҷаллаҳо маводҳои танқидӣ нисбати мавҷудияти низоми яккасолоӣ, ғайрисамаранокии низоми я

к Барои ин давра кӯшиши матбуот ва зиёиёни пешбари Ҷумҳурии Тоҷикистон бо озодии суҳан хос аст. Боло рафтани нақши матбуот дар ҷомеа мушоҳида мегардад, ки дар натиҷа, якумин нашрияҳои ғайридавлатӣ ба монанди «Адолат» ва «Ҷароғи рӯз» нашр гардиданд.

з Дар ҷумҳури як қатор ҳизбҳо ва ҳаракатҳои ҷамъиятиву сиёсӣ бунёд ёрда шуданд, ки ғайридавлата ба раванди демократикунонии ҷомеа ҳамроҳ гардиданд. Таҳлилҳо нишон медиҳад, ки тамоми ҳизбу ҳаракатҳо дар кишвар дорои нашрияи худ буданд, ки дар саҳифаҳои он масъалаҳои мавҷудаи ҷамъиятиву сиёсиро ғайридавлата баррасӣ менамуданд. Рӯзномаҳои нисбатан машҳур дар ин давра «Растохез», «Суҳан», «Наҷот» ва «Сомон» ба ҳисоб мерафтанд.

к Дар оғози давраи гузариш, яъне ибтидои солҳои 90- уми асри гузашта матбуоти мо чун тамоми ҷомеаи мо чун тамоми ҷомеаи мо марҳилаҳои мушқилоро аз сар гузаронид. Замоне буд, ки на маблағ, на қоғаз ва на дастгоҳҳои муносири ҷопӣ доштем. Ҳатто як қисми журналистон мо аз Ватан берун рафтанд.

и Бо вучуди ҳамаи ин матбуоти мо ба хоҳири муттаҳид кардани тамоми қувваҳои солими ҷомеа, пешрафти Тоҷикистони соҳибистиклол, расидан ба ваҳдати миллӣ, баргардонидани гурезаҳо, ба вучуд овардани асосҳои ҷомеаи демократӣ, инкишоф додани иқтисодиёти кишвар ва баъд бардоштани эътибори байналмилалӣ давлати тозаистиклоли мо ғайридавлата муассир нишон дод.

с Матбуоти тоҷик, сарфи назар аз шакли моликият, дар даврони истиклол тадриҷан рушду такомул ёфта, имрӯз ба Тоҷикистон ва мардуми он доғдилона ва содиқона хизмат менамояд.

и

Ќ Бабаханов, М. Из истории периодической печати Туркестана [Текст] / М. Бабаханов. – Душанбе: 1987. – С.14.

т

Дар замони соҳибистиклолӣ дар мамлакати мо барои пешрафт ва фаъолияти озодонаи воситаҳои ахбори омма тамоми заминаҳои ҳуқуқӣ фароҳам оварда шудаанд ва пайваста такмил дода мешавад. Ҳоло фаъолияти воситаҳои ахбори омма тавассути қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “ Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма”, “Дар бораи телевизион ва радиошунавонӣ”, “Дар бораи таъбу нашр”, “Дар бораи иттилоотонӣ”, “Дар бораи ҳуқуқи дастрасӣ ба иттилоот”, “Дар бораи ҳифзи иттилоот”, “Дар б

о Дар ташаққули афкори нави ҷамъиятӣ рӯзномаву маҷаллаҳо нақши муҳим доштанд. Аксарияти ҷавонон, бо мутолеа намудани рӯзномаву маҷаллаҳо, муносибати худро ба низоми мавҷудаи шӯравӣ тағйир медоданд. Дар натиҷа, ҳизбу ҳаракатҳои гуногун дар Тоҷикистон дар байни аҳоли тарафдорони худро пайдо менамуданд. Мақсади асосии нашрияҳои ғайридавлатӣ маҳз аз ташаққули афкори нави ҷамъиятӣ ва ҷалб намудани аҳоли, махсусан ҷавонон ба доираи фаъолияти худ ба ҳисоб мерафт.

к Метавон қайд намуд, ки ин мақсад аз тарафи нашрияҳои ғайридавлатӣ ло андозае иҷро гардид. Воқеаҳои февралии соли 1990 аз тарафи нашрияҳо ҳар хел баҳогузори карда мешуд. Илова бар ин нисбати тамоми раванду қодисаҳои кишвар нигоҳ ва дидҳои мухталиф ҷой доштанд, ки дар саҳифаи рӯзномаву маҷаллаҳо нашр мегардиданд. Дар ин давра, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гуногунандешии сиёсӣ дар фаъолияти нашрияҳо мушоҳида карда мешуд. Ҳамин тариқ, ВАО дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 90-ум, вазифаҳои аввалиндараҷаи худро иҷро намуда, ҳамчун ниҳоди ҷамъиятиву сиёсӣ баромад намуданд, дар раванди демократикунонии ҷомеа фаъолона ширкат мекарданд.

д Дар маҷмӯъ, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон метавон се марҳилаи гузариши демократиро ҷудо намуд, ки дар ҳар яке аз ин марҳилаҳо нақши ВАО бузург аст.

¹ Суханронии Эмомалӣ Раҳмон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар маҷлиси тантанавӣ бахшида ба 100-солагии матбуоти тоҷик, ш. Душанбе, 10 март соли 2021.

Давраи аввал, либераликунонии афкори иҷтимоӣ аст, ки аз пайдоиши аввалин ҳизбҳо ва ҳаракатҳои сисӣ, нашрияҳои расмӣ онҳо то ба даст овардани истиқлолоияти давлатиро фаро мегирад;

Марҳилаи дуюм, демократикунонии арсаи иттилоотӣ аст, ки то ба имзо расидани “Созишномаи оммаии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ” идома ёфтааст. Зиёиёни тоҷик, дар гирдиҳамоиҳо Ҷаълона ширкат намуда, дар ҷомеа қувваҳои таҳрибкунандаро низ бедор намуданд, зеро роҳҳои нави рушди низоми сиёсии ҷомеаро пешниҳод менамуданд. Дар алоқамандӣ бо ин, дар шароити имрӯза, аксарияти муҳаққиқон зиёиёнро дар ҷунбиши солҳои 90-уми кишвар гунаҳкор менамоянд, ки озодӣ ба анархия, озодии суҳан ба яроқи мудҳиш дар дасти шахсони ноӯҳдабаро мубаддал гардид. Дар натиҷа маҳдудгардии усулҳои демократии амалӣ намудани баҳсҳои сиёсӣ ба миён омада, ба ҷойи аввал усулҳои зӯриву зӯрварӣ тариқи истифодаи ярок

б

а

р

о

м Давраи сеюм, пас аз анҷоми ҷанги шаҳрвандӣ оғоз мегардад.

Муҳаққиқи тоҷик С.Шарипов қайд менамояд, ки зухуроти самтҳои демократикунонии ҷомеа аз лаҳзаи ба имзо расидани “Созишномаи оммаии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ”, ки бо он дастовардҳои воқеии

Ҳ

д Матбуоти тоҷик, дар ҳар як марҳила демократикунонӣ ба рушди

ҷомеаи шаҳрвандӣ мусоидат намуда, боиси баланд гардидани нақши инсон

Қадами муҳим дар ин марҳила қабули Конститутсияи нави Ҷумҳурии

ба сифати яке аз иштирокчиёни асосии равандҳои сиёсӣ гардидааст.

Тоҷикистони соҳибистиқлол 6 ноябри соли 1994 буд. Ин марҳилаи муҳим дар

рушди демократия, таъсиси ниҳодҳои демократӣ ва таҷассуми усули

И

Т Шарипов, С.И. Демократизация политических процессов в современном Таджикистане [Текст]: док. дисс. на соис. ученой степени д.п.н. / С.И. Шарипов. - Душанбе: 2001. - С.64.

Ҷ Абдуллоев, И.Р. Из истории реформирования политической системы в Таджикистане [Текст] / И.Р. Абдуллоев // Вестник ТГУПБП. - 2013. №3 (55).

Қ Шарипов С.И. Демократизация политических процессов в современном Таджикистане: дисс. на соискание уч. ст. докт. полит. наук. - Душанбе., 2001.- С.260.

С

Н

И

М

Хусусияти муҳими воситаҳои ахбори омма, махсусан ВАО дар он зоҳир мегардад, ки онҳо пеш аз ҷумҳури мустақилиро ба даст оварданд.¹

Ҳамин тариқ, дар асоси равандҳои демократикунонӣ, ки бо рушди ВАО алоқаманд аст, метавон марҳилаҳои алоҳидаи рушди матбуоти тоҷикро ҷудо намуд:

аз охири солҳои 80-ум то оғози ҷанги шаҳрвандӣ, ки дар саҳифаҳои ВАО асосан роҳи минбаъдаи рушд, масъалаҳои мавҷудаи иҷтимоиву иқтисодӣ, гунаҳкор намудани якдигар дар рақобати нерӯҳои сиёсӣ, таҷассум мегардиданд;

- рушди матбуот дар давраи ҷанги шаҳрвандӣ, ки асосан ба таҷассуми раванди гуфтушунидҳо, таҳлил ва баррасии масъалаҳои мавҷуда, ташаккул ва инкишофи ниҳодҳои муҳими демократӣ машғул буд;

- рушди матбуот пас аз ба имзо расидани “Созишномаи оммаии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ”.

Ба ақидаи аксарияти муҳаққиқон, иштироки ВАО дар демократикунонии ҷомеа аз соли 1989, вақте ки дар саҳифаҳои ВАО талабот оид ба додани мақоми давлатӣ ба забони тоҷикӣ таҷассум мегардад, оғоз гардидааст.

Рӯзноманигор О.Панфилов чунин мешуморад, ки аввалин рӯзномаи давраи «бозсозӣ» рӯзномаи «Растохез» ба ҳисоб меравад, ки дар аввал ба таври пинҳонӣ дар Вилнюс нашр мегардид ва бо роҳҳои мухталиф ба Тоҷикистон оварда мешуд. Лекин Д.Мискулский чунин мешуморад, ки ҳанӯз соли 1983 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон маҷаллаи пинҳонии «Ҳидоят» ба таври

и Муҳаққиқон қайд менамоянд, ки ташаккули арзишҳои демократӣ дар ҷумҳури бо пайдоиши нашрияҳои мустақил ва давлатӣ, яъне нашрияҳои миллӣ дар оғози солҳои 90-ум оғоз мегардад. Дар сарчашмаҳои ватанӣ

1 Шарифзода, К. Тенденции развития журналистики в современном Таджикистане [Текст] / К. Шарифзода // Сб. статей по вопросам журналистского образования. - Душанбе: Азия-принт, 2008. - С.69.

2 Третьякова, О.В. Журналистика и правовая культура общества в контексте развития демократии: монография [Текст] / О.В. Третьякова. – Архангельск: Поморский гос. ун-т им. М.В. Ломоносова, 2011. – С. 87.

солҳои 1989-1992 давраи рушди матбуоти миллӣ дар кишвар доништа мешавад. Таъсиси рӯзномаҳои ҳизбӣ ва хусусӣ, ки дар раванди демократикунонӣ иштирок намудаанд, пас аз қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма» дар соли 1990 имконпазир гардид. Тибқи моддаи дуюми ин қонун, «матбуот ва дигар васоити ахбори оммаи Ҷумҳурии Тоҷикистон озоданд. Ҳар як шаҳрванди ҷумҳурӣ ҳуқуқ дорад озодона эътиқод ва ақидаи худро баён кунад, онҳоро дар ҳама гуна шакл дар матбуот ва дигар васоити ахбори омма паҳн кунад.

С
е Ҳамин тариқ, демократикунонӣ ва ошкорбаёнӣ барои рӯзноманигорон имкониятҳои навро дар инъикоси масъалаҳои иҷтимоӣ ва сиёсӣ фароҳам овард. Ҷанбаи манфии ин раванд дар он аст, ки рӯзноманигорон ҳангоми инъикоси мушкилоти тафаккури нави сиёсӣ ва иқтисодӣ ба мушкилот дучор гармаданд. Аммо, бо вучуди ин, мавзӯҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дар ваҳифаҳои рӯзномаҳо барои пайдоиши жанрҳои нав, дидгоҳҳо дар омӯзиши таърихи муосир ва мафҳуми «журналистикаи сиёсӣ» замина гузоштанд. Ба таври мисол, метавонем рӯзномаи «Паёми Душанбе» –ро қайд намоем.

в Аввалин шумораи рӯзнома 1 январи соли 1990, вақте вазъи сиёсии кишвар ноустувор буд, ба таъъ расид. 14-15 феввали соли 1990 дар Душанбе сирдиҳамой баргузор шуд. Вазъияти сиёсӣ шиддатнок гардид. Дар ин вақт, рӯйдодҳо пайваста дар саҳифаҳои рӯзномаи «Паёми Душанбе» инъикос мешуданд. Рӯзноманигорон ба ҳар як сокини кишвар, ба ҳар касе, ки ин тарзаминро дӯст медорад, фарҳанги бойи онро эҳтиром мекунад, бо даъвати мақолаҳои рӯзнома қайд карда шудааст: «Сулҳ ва тартиботро ҳифз кунед. Зиддиятҳо метавонанд боиси талафоти калон шаванд. Танҳо ваҳдат метавонад кишвари моро аз як офати бузург начот диҳад».²

х

б

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: 2013, №3, мод. 201; с. 2016, №5, мод. 365. (Қонуни ҶТ аз 14.05.2016 № 1314, аз 24.02.2017 № 1407).

² Паёми Душанбе [Матн]. - 1991, 1 января.

и

Маводҳои рӯзномаи «Паёми Душанбе»-ро» дар дар ин давра таҳлил карда, метавон қайд намуд, ки рӯзнома нақши миёнаравро байни ҳукуматдорон ва мардум бозидааст. Ба ибораи дигар, он на танҳо шунавандагони худро бо иттилооти муҳим таъмин мекард, балки ҳуди ӯ иштирокчии рӯйдодҳои сиёсии кишвар гардид. Аз мавқеи назарияи рӯхноманигории сиёсӣ, рӯзнома ба фаълони сиёсӣ «аз сабаби он, ки ҳукмронии рӯзномаро ҳамчун вазифаи оқилона пазируфтаанд ва рафтори

у Бо барқарор шудани соҳти конститусионӣ дар кишвар, роҳбарияти дави кишвар ба нашрияҳои даврӣ фишор овард, ки он боиси қатъ гардидани як қатор рӯзномаву маҷаллаҳо гардид. Лекин, як қатор нашрияҳои мустақили оппозиционӣ фаъолияти худро дар хориҷи кишвар ба роҳ монда, ба фазои иттилоотӣ Тоҷикистон таъсир расониданро идома доданд.

м Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҷанги шаҳрвандӣ ва бӯҳрони иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба вазъияти молиявии матбуоти даври таъсири манфӣ расонид, ки дар натиҷа як қатор нашрияҳо фаъолияти худро қатъ намуданд.

ф Қайд намудан зарур аст, ки дар давраи гуфтушунидҳо байни тарафҳои муҳолиф вазифаи асосии ВАО аз таҷассуми ҷараёни ин раванд иборат буд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки матбуоти давлатӣ ва оппозиционӣ дар ин ҷанг нақши бузург доштанд. Ҳамин тариқ, матбуот ҷараёни гуфтушуниди байни тоҷиконро фаълоне таҷассум намуд.

и Пас аз ба имзо расидани Созишномаи оммаии истиқрори сулҳ ва ғизоияти миллӣ, матбуоти тоҷик бештар маводҳоеро ба таъбир мерасонид, ки ба мавзӯи мустақкам намудани муттаҳидӣ ва ягонагии ҷомеа бахшида шуда буданд. Дар кишвар самти болоравии миқдори нашрияҳо мушоҳида мегардид. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки миқдори нашрияҳои даврӣ соли

з

и

Панфилов, О. Таджикистан: журналисты на гражданской войне (1992-1997) [Текст] / О. Панфилов. - М.: 2003. - С.49.

а

ҳ

2004 то ба сесад номгӯ расидааст, ки аз солҳои 90-ум қариб ду баробар зиёд аст.

Илова бар ин, номгӯи мавзӯҳои манъгардида то андозае маҳдуд гардид, ки барои таҷассуми ҳодисаву падидаҳои ҳаёти ҷамъиятиву сиёсии кишвар то андозае имконият фароҳам овард. Дар шароити имрӯза, дар ВАО мавзӯҳои мухталифи дохилӣ ва хориҷӣ нашр мешаванд. Яке аз масъалаҳои асосӣ, ки имрӯз дар нашрияҳои даврӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст, масъалаи муҳоҷирати меҳнатӣ ба ҳисоб меравад.

ВАО чун дигар кишварҳо, дар Тоҷикистон низ ба ду гурӯҳ ҷудо карда мешавад: матбуоти давлатӣ ва матбуоти ғайридавлатӣ. Нашрияҳои давлатӣ асосан мавқеи ҳукумати давлатро таҷассум намуда, афкори оммаро нисбат ба ҳукумат ташаккул медиҳанд. Ин гурӯҳи нашрияҳо, илова ба даромадҳо аз ғайридавлати худ, аз тарафи давлат дастгирӣ карда мешаванд.

Нашрияҳои ғайридавлатӣ танҳо аз ҳисоби даромади худ ғайридавлатро ба роҳ мегузоранд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки даромади ин нашрияҳо тамоми хароҷотро рӯйпуш намекунад, аз ин хотир, аксарияти нашрияҳои ғайридавлатӣ ғайридавлати худро қатъ намудаанд.

Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, новобаста аз инкишофи дигар воситаҳои ахбори омма, ба монанди радио, телевизион, шабакаи интернет, рӯзномаву маҷаллаҳо имрӯз низ дар таҷассуми ҳодисаву падидаҳои мухталиф саҳми арзанда доранд.

Ҳамин тариқ, қайд намудан зарур аст, ки ВАО ҳамчун ниҳоди ҷамъиятиву сиёсӣ баромад намуда, дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ, таъмини гуногунандешии сиёсӣ, таҷассуми масъалаҳои мухталифи иҷтимоиву сиёсии кишвар нақши бузург дорад.

Роҳбарони созмону ташкилотҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ, бо истифода аз ВАО. Дар саҳифаҳои рӯзномаҳои худ «Адолат» ва «Растохез» ноӯҳдабароии мақомоти давлатии ҳамон вақтро таҷассум менамуданд.

Дар алоқамандӣ бо ин як қатор рӯзномаҳои ҷумҳуриявӣ, ки дар ҳаёти ҷамъиятиву сиёсии кишвар нақши пешбаранда доранд, тасниф намоем.

Қабл аз ҳама дар онҳо самтгирии ҳизбӣ мушоҳида карда мешавад. Саҳифаи якум ҳамеша ба фаъолияти ҳизб, муваффақиятҳои он, ташвиқу тарғиби ҳокимият бахшида мешавад. Дар рӯзнома тарғибот қариб ба назар намерасад, тамоми саҳифаҳо танҳо барои муборизаи идеологӣ истифода карда шудааст. Тамоми услубҳои иттилоотӣ – мақолаҳои таҳлилий, ривоятҳои сиёсӣ, мазҳакаҳои истифода мегарданд.

Рӯзномаҳои номбаршуда ба пуррагӣ манифати элитаҳои чамъиятӣ-сиёсиро таҷассум намуда, вазъияти айнии муборизаи пешазинтихобитиро дар чараёни тамоми раванди интихоботӣ ифода намудаанд.

Пас аз ҷанги шахрвандӣ вазъият дар ҷумҳурӣ аз нуқтаи назари озодии матбуот беҳтар гардид, созмону ташкилотҳои байналхалқӣ Ҷумҳурии Тоҷикистонро кишвари нисбатан бомуваффақият дар минтақа баррасӣ менамуданд.

Дар чараёни раванди демократикунонӣ ва гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ дар ҷумҳури микдори зиёди ҳизбҳо ва ҳаракатҳои сиёсӣ пайдо шуданд, ки дорои оӣиннома ва барномаҳои фаъолият буданд. Ин созмону ҳаракатҳои нав барои демократикунонии фарҳанг ва арзишҳои миллӣ, ҳимояи манфиатҳои миллӣ, эҳёи арзишҳои таърихӣ, урфу одат, забон, барқарор намудани ҳақиқати таърихӣ баромад менамуданд.

Онҳо барои пешбарӣ намудани ғояҳои барномавии худ, ҷалби ҳарчи бештари одамон ба доираи фаъолияти худ, таъсир расонидан ба шуур ва рафтори одамон мақомоти нашриявии худро созмон доданд.

Маълум аст, ки ВАО омили пурқуввати таъсиррасонӣ ба шуур ва рафтори оммаи васеи мардум, ба вазъияти чамъиятиву сиёсӣ ба ҳисоб меравад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки қабули Қонун «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма», ба пайдоиши рӯзномаву маҷаллаҳои нав мусоидат намудааст. Дар қонуни мазкур, имконияти таъсис ва рушди шабакаҳои васеи воситаҳои ахбори омма, нақш ва масъулияти онҳо дар назди ҷомеа махсусан қайд карда шудааст. «Матбуот ва дигар институтҳои воситаҳои ахбори омма дар ҷумҳурӣ озоданд. Ҳар як шахрванд ҳуқуқ дорад

озодона ақида ва эътиқоди худро баён намояд, онҳоро дар шаклҳои гуногун дар матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма паҳн намояд сензураи воситаҳои ахбори омма манъ аст».¹

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ин ҳуҷҷат аз тарафи ҷомеа ва нерӯҳои мухталифи сиёсӣ чамбӯиятӣ хуб пазируфта шуд ва дар фаъолияти минбаъдаи онҳо нақши бориз бозидааст. Илова бар ин, ҳуҷҷати мазкур дар пайдо гардидани нашрияҳои нав дар ҷумҳурӣ нақши муҳим бозидааст.

Лекин қайд намудан зарур аст, ки то қабули қонуни мазкур дар ҷумҳурӣ се рӯзномаи машҳури оппозитсияи сиёсӣ «Растохез», «Адолат», «Минбари ислом» аллакай чоп мегардиданд. Баъди қабули қонун рӯзномаи «Наҷот» мақомоти Ҳизби назҳати ислом, ки аввал дар Маскав чоп мешуд, рӯзномаҳои хусусии «Ҷоми ҷам», «Ҷароғи рӯз», «Минбари озоди ҷавонон» ва дигар рӯзномаҳо аз қайди давлатӣ гузашта ба фаъолият оғоз намуданд.

Таҳлили саҳифаҳои ин рӯзномаҳо нишон медиҳад, ки мавзӯоти асосии онҳо худшиносии миллӣ, адолати иҷтимоӣ, далелҳои айнӣ оид ба иқтисодиёт, ҷомеа, ҳаёти сиёсӣ ва фарҳангии ҷумҳурӣ ба ҳисоб мерафт. Қайд намудан зарур аст, ки ин рӯзномаҳо дар саҳифаҳои худ фаъолияти мақомоти давлатӣ, мансабдорони алоҳидаро зер танқид қарор дода, ноӯҳдабароии ҳукуматро дар ҳар як шумораи худ таъкид менамуданд.

Дар ин давра дар ҷумҳурӣ мушкилоти зиёди иҷтимоӣ-иқтисодӣ ҷой доштанд, ки дар натиҷа ташвиқоту тарғиботи иртиҷоӣ тариқи рӯзномаву маҷаллаҳо оғоз гардид. Албатта, чунин амал ба он оварда расонид, ки дар ҷомеа ақидаҳои мухталиф пайдо гардидид, ба заиф гардидани дастгоҳи давлатӣ ва инкишофи миллатгароиву маҳалгароӣ оварда расонид.

Дар чунин ҳолат аксарияти ҳизбҳо ва ҳаракатҳои сиёсӣ бо истифода аз мақомоти нашриявии худ дар мубориза бо ҳукумат ва роҳбарияти кишвар, ба таври ошкоро оммаи мардумро ба сарнагун намудани ҳокимияти қонунӣ даъват менамуданд.

¹ Имрӯзу фардои матбуоти тоҷик (Современность и будущее таджикской печати) [Матн]. – Душанбе: 1998. – С.26

Ин нерӯҳо ҳамчун мухолифини ҳукумати муттаҳид гардида, дар ходисаву воқеаҳои солҳои 90-ум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолона ширкат меварзиданд. Ин буд, ки бо истифода аз рӯзномаву маҷаллаҳои худ, тавонистанд, ки ба шуур ва рафтори оммаи мардум таъсир расонида, ҷонибдорони худро дар ҷомеа бештар намоянд. Қайд намудан зарур аст, ки маҳз дар ҳамин давраи ҳассос фаъолияти матбуотӣ даврӣ ба равандҳои сиёсии ҷомеа тоҷик ба таври саҳеҳ мушоҳида карда мешуд.

Дар ин давра фаъолияти матбуоти даврии давлатӣ низ фаъол гардида буд, ки мавқеи ҷимояи сохти конституциониро ишғол намуда, тарафдори ба эътидол омадани вазъияти иҷтимоиву сиёсӣ дар ҷумҳурӣ баромад менамуданд. Дар ин самт, метавон фаъолияти чунин рӯзномаҳо, ба монанди «Ҷумҳурият», «Садои мардум», «Вечерний Душанбе», «Паёми Душанбе» ва «Голос Таджикистана», рӯзномаҳои маҳаллӣ «Ҳақиқати Ленинобод», «Ҳақиқати Хатлон», «Навиди Вахш» –ро махсусан қайд намуд.

Яке аз аввалин рӯзномаҳои мухолифин «Растохез» ба ҳисоб мерафт. Шиори ин рӯзнома «Худро шинос» ба ҳисоб мерафт. Маводҳои асосӣ, ки дар саҳифаҳои ин рӯзнома ҷоп мегардиданд, характери зиддиҳукуматӣ дошта, албатта, ба вазъияти ҷамъиятиву сиёсии кишвар таъсир мерасонид.

Рӯзномаи дигари мухолифин – рӯзномаи «Адолат» ба ҳисоб мерафт, ки мақомоти нашриявии Ҳизби демократии Тоҷикистон буд. Дар шумораи якуми ин рӯзнома, ки соли 1990 ҷоп гардида буд, ки шиори он «пиндори нек, рафтори нек» ба ҳисоб меравад. Лекин, аз аввалин шумораҳо маводи тӯҳматангезро ҷоп намуда, ҳукумати қонунӣ, роҳбарони алоҳидаи ҷумҳуриро таҳқир мекард ва ошкоро ба сарнагун намудани ҳукумати қонунӣ даъват менамуд. Дар давраи ҷанги шаҳрвандӣ, рӯзнома ба ҷои даъват ба сулҳ ва ризоят хонандагонро ба мушкил намудани вазъият дар шаҳр равона менамуд. Ин рӯзномаҳо ҳукумат ва парлумонро дар фишороварӣ ба озодии матбуот ва шаҳрвандон айбдор мекарданд.

Рӯзномаи дигар -»Чароғи рӯз» низ чунин мавқеъро ишӯол намуда буд. Нашрияҳои он ба шиддатнок гардидани вазъият равона гардида, ба зиддияти миллӣ даъват менамуданд, боиси рушд намудани маҳалгарой мегардиданд.

Ҳамин тариқ, таҳлили маводҳои нашрии рӯзнома ва маҷаллаҳои навтаъсис дар ҷумҳурӣ нишон медиҳад, ки фаъолияти онҳо сабаби асосии ташкили гирдҳаоии оммавӣ дар майдони «Шаҳидон» ва «Озодӣ» гардидааст. Бо нашри маводҳои иғваангез ин рӯзномаҳо тавонистанд, ки ба раванди сиёсии Тоҷикистон таъсири амиқ расонида, ҷумҳариро ба вартаи ҷанги шаҳравандӣ кашиданд.

Рӯзномаҳо бо забони тоҷикӣ нашр мешуданд ва дар назди соҳти иҷтимоӣ ва давлатии ҷумҳурӣ талабҳои муайян пешкаш мекарданд. Дар нашрияҳои худ рӯзноманигорон мардумро ба ваҳдати миллӣ ва бунёди ҷомеаи шаҳравандӣ даъват менамуданд. Маводҳои рӯзномаҳо ба хонандагони васеъ пешниҳод мегардиданд. Тавре ки пас аз қабули Қонуни матбуот дар соли 1990 қайд карда шуд, рӯзноманигорон тавонистанд рӯзномаҳо ва маҷаллаҳои навро ба қайд гиранд, ки «мактаби ибтидоӣ» -и маъмултарин рӯзноманигорон гардид. Ба ин рӯзномаи «Садои мардум», ки мақомоти Шӯрои Олии ҷумҳурӣ буд, мисол шуда метавонад. Аввалин шумораи он 1 январи соли 1991 таҳти шиори «Ҳама Ҳокимият ба Шӯроҳо!» нашр гардид. Сармуҳаррир М. Шерализода дар шумораи аввал қайд кард, ки «рӯзнома» минбари мардум ва барои мардум аст ва дар саҳифаҳои он ҷой барои дудилагӣ байни чапу рост, иғво ва тӯҳмат, бадбинӣ, интиқом, таҳриф кардани ҳақиқат вучуд нахоҳад дошт.¹

Рӯзноманигорон дар мақолаҳои худ даъват кардаанд, ки ба шиддат гирифтани ошӯб роҳ надиханд, ки метавонад боиси ҷанг шавад. Тибқи гуфтаи профессор И.К. Усмонов, «дар вақти ҳодисаҳои солҳои 1991-1992, “Садои мардум” ягона рӯзнома дар ҷумҳурӣ буд, ки ба давлат ва ҳукумати

1 Садои мардум [Матн]. - 1991, 1 января.

конунӣ содиқ монд. Ва ба шарофати ин рӯзнома хонандагон аз ҳодисаҳои рухдода огоҳ буданд».¹

Ҳамин тариқ, 10 апрели соли 1992 рӯзномаҳо талаби роҳбарони муассисаҳо ва хоҷагиҳои минтақаи Ҳисорро нашр карданд. Онҳо ба иштирокчиёни митингҳо муроҷиат карда, онҳо хоҳиш карданд, ки «аз номи тамоми мардуми ҷумҳурӣ суҳан нагӯед, зеро аксарияти аҳолии деҳот ҳукумати конуниро дастгирӣ мекунанд ... Мо талаб дорем, ки тазоҳуркунандагон нисбат ба ҷумҳурӣ, ки иқтисодиёт хароб шудааст ва сатҳи зиндагии мардум паст шудааст, муносибати оқилона ва солим нишон диҳанд, зеро ҳар як амали номуносиб боиси оқибатҳои хатарнок мегардад».²

Ҳамин тариқ, дар раванди демократикунонии Тоҷикистони пасошӯравӣ матбуот нақшҳои зеринро иҷро карданд:

- аз аввали солҳои 90-ум, матбуоти тоҷик арзишҳои миллиро таълиф мекунад. Бо шарофати матбуот, забони тоҷикӣ дар байни забонҳои кишварҳои пасошӯравӣ яке аз аввалинҳо шуда мақоми забони расмиро гирифт;

- матбуот дар ташаккули афкори ҷамъият нақши назаррас дошт;

- пас аз созишномаи сулҳ, матбуот ҳамчун воситаи муҳокима ва табодули иттилоот хизмат кард;

- матбуот нақши миёнаравро байни мақомот ва мардум бозӣ мекард; қарорҳои муҳими давлатӣ дар асоси далелҳои дар ВАО инъикосшуда қабул карда мешуданд;

- диққати матбуот ба вазифаи паҳн кардани фарҳанг равона гардида буд.

Қайд намудан зарур аст, ки матбуоти мустақил низ дар раванди демократикунонии ҷумҳурӣ нақши муҳим дошт. Дар саҳифаҳои ин рӯзномаҳо метавон маводҳои дурахшони сиёсиро пайдо кард. Маводҳои

1 Усмонов, И. Таърихи матбуоти тоҷик [Матн] / И. Усмонов, Д. Давронов. - Душанбе: Маориф, 1977. - С. 151.

2 Имрӯзу фардои матбуоти тоҷик (Современность и будущее таджикской печати) [Матн]. - Душанбе: 1998.

дорои хусусияти фарҳангию сиёсӣ ба ташаккули мафкураи мардум таъсири калон расонданд.

Имрӯз дар кишвар ду гурӯҳи матбуотӣ фаъолият доранд: матбуоти давлатӣ ва матбуоти ғайридавлатӣ (хусусӣ). Маъруфттарин рӯзномаҳои мустақили кишвар Фараж, Азия-плюс, Миллат, Самак, Чархи Гардун, Оила ва ғайраҳо. Ба рӯзномаҳои маъруфи ҳукумати «Ҷумҳурият, «Садои мардум», «Народная газета», «Минбари халқ» ва ғайраҳо дохил мешаванд. Тибқи маълумоти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2021, дар кишвар 400 расона, аз ҷумла 268 рӯзнома, 136 маҷалла ва ҳашт оҷонсии иттилоотӣ ба қайд гирифта шудаанд.

Қайд намудан зарур аст, ки дар шароити имрӯза, мавзӯҳои асосии ВАО дар шароити Тоҷикистон аз мустаҳкам намудани пояҳои давлату давлатдорӣ, маҳдуд намудани гардиши маводи муҳаддир, масъалаи терроризм ва экстремизм, фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар кишвар, таъмини амнияти кишвар ва минтақа, рушди сиёсати хориҷии Тоҷикистон, нақш ва мақоми Тоҷикистон дар арсаи байналхалқӣ ва амсоли инҳо ба ҳисоб меравад.

Яке аз масъалаҳои муҳим, ки ба таври доимӣ дар тамоми рӯзномаҳои кишвар таҷассум мегардад, масъалаи амнияти давлатӣ ва минтақавӣ мебошад. Қайд намудан зарур аст, ки солҳои охир нерӯҳои мухталифи анъанавӣ ва нерӯҳои нави муосир, ки фаъолияти онҳо бо ифротгарӣ ва амалҳои террористӣ алоқаманд аст, дорои нашриҳои худ мебошанд. Дар ин нашриҳо ҳодисаву падидаҳо аз нигоҳи дигар баррасӣ гардида, дар аксарияти ҳолатҳо маълумоти нодуруст ё нуқтаи назаре, ки танҳо манфиат ва талаботи чунин қувваҳои сиёсиро таҷассум менамоянд, нашр мегарданд.

Аз тарафи дигар, таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар фаъолияти чунин нашриҳо таъсири омилҳои беруна бузург аст. Қайд намудан зарур аст, ки маблағгузориҳои фаъолияти ин нашриҳоро асосан, аз тарафи созмону ташкилотҳои хориҷӣ амалӣ карда мешавад. Дар чунин ҳолат, мақсади асосии чунин нашриҳо, тафриқаандозӣ ва муташанниҷ намудани вазъияти сиёсӣ иҷтимоии кишвари алоҳида ба ҳисоб меравад.

Ҳамин тариқ, сатҳи таҷассуми ҳодисаву падидаҳои ҳаёти сиёсиро дар матбуоти даврии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ намуда, метавон чунин хулоса намуд:

- ВАО яке аз омилҳои муҳими ташаккули фазои ягонаи иттилоотӣ боқӣ мемонад, ки ба аъзоёни ҷомеа, гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ имконияти муошират ва ҳамкориро таъмин менамояд, ки баъд онҳо тавонанд ба навъҳои гуногуни фаъолияти иҷтимоӣ рӯй оранд;

- раванди бегона шудан аз матбуоти даврии - рӯзномаву маҷаллаҳои аз тарафи як қисми аҳоли дар даҳсолаи охир то андозае кам гардидааст, аммо он ба сатҳи ҳамкориҳои иттилоотӣ дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ таъсири манфии худро мерасонад, ба ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ - муҳимтарин ҷузъи тамаддуни муосир ҳалал мерасонад;

- дар натиҷаи «ҳолигиҳои коммуникатсионӣ» як қисми назарраси аҳоли аз арзишҳои маънавии оммаимилӣ, ки дар раванди дигаргуниҳои иҷтимоӣ ба вуҷуд омадаанд, бегона шудаанд. Онҳо аз имкони пурра истифода бурдани рӯзнома ва маҷаллаҳои кишвар ҳамчун манбаҳои иттилооти ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ, ҳамчун минбари афкори ҷамъиятии тамоми ҷомеа, ҳамчун омили ташкил ва худтанзимкунии ҷомеа барои ҳалли мушкилоти миллӣ маҳрум гардидаанд;

- дар матбуоти тоҷик шумораи онҳое, ки мехоҳанд маълумотро дар асоси зиёд шудани номгӯи рӯзномаҳо ва маҷаллаҳо ба даст оранд, ба таври назаррас афзоиш меёбанд. Аммо инҳо аксар вақт нашрияҳо мебошанд, ки шумораи чопи хурд доранд ва даврияти кам доранд. Онҳоро сарпарастон, таблиғкунандагон, намояндагони элитаи иқтисодӣ ва сиёсӣ, ки мехоҳанд манбаи иттилоотии худро дошта бошанд, дастгирӣ мекунанд;

- нашрияҳои фаъолтарин дар соҳаи фаъолияти соҳибкорӣ, истеҳсоли молҳо ва хизматрасониҳо (алоқаи тичорӣ, алоқаи таблиғотӣ) мушоҳида карда мешавад;

- ВАО ҳамон фишанге ба ҳисоб мерафт, ки тариқи он ҳукумати шӯравӣ ба раванди рушди иҷтимоиву иқтисодӣ ва сиёсиву фарҳангӣ таъсир

мерасонид. Маҳз тариқи ВАО принципҳои бунёди ҷомеаи сотсиалистӣ, интиҳоб, ҷобачокунӣ ва тарбияи кадрҳо амалӣ карда мешуданд. Дар фаъолияти худ, рӯзномаву маҷаллаҳо шаклҳо ва методҳои мухталифи фаъолиятро пеша намуда буданд. Мусобиқаҳои гуногун байни рӯзноманигорон ба роҳ монда шуда буд;

- нақши ВАО дар ҳаёти ҷамъитиву сиёсии ҷумҳурӣ бо шаҳодати боло рафти сатҳи саводнокии оммаи мардум, зиёд мегардид. Дар Ҷумҳурии Советии Сотсиалистии Тоҷикистон низ ба монанди дигар ҷумҳуриҳои Иттифоқи Советӣ рӯзномаву маҷаллаҳои навъҳои гуногун нашр мегардиданд. Илова бар ин, дар маҳалҳо низ рӯзномаҳои мухталиф нашр мегардиданд, ки асосан проблема ва ҳодисаву падидаҳои маҳаллиро таҷассум менамуданд;

- рӯзнома ва маҷаллаҳо ба проблемаҳои калидии рушди иҷтимоиву иқтисодӣ ва сиёсиву фарҳангӣ диққат дода, мусобиқаҳои сотсиалистӣ, таҷрибаи пешрафтаи истеҳсолиро таҷассум менамуданд. Матбуот дар марҳилаи аввали гузариши демократӣ нақши махсусан муҳим бозид: мисли пештара таҳти назорати мақомоти ҳизбӣ боқӣ монда, рӯзноманигорон тавонистанд воқеиятро инъикос кунанд, мавзӯҳои қаблан мамнӯро инъикос кунанд, мушкилоти ҷиддии иҷтимоиро ба миён гузоранд ва роҳҳои ҳалли онҳоро пешниҳод кунанд, дар раванди либерализатсияи ҷомеа фаъолона ширкат намоёнд;

- бӯҳрони иҷтимоиву иқтисодӣ, болоравии арзиши қоғаз, хароҷоти паҳни ВАО, рақобати байни нашрияҳо дар шароити гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ, паст гардидани талабот ба рӯзномаву маҷаллаҳо боис гардид, ки дар оғози солҳои 90-ум аксарияти нашрияҳо ба корношоямӣ рӯ ба рӯ гардида, фаъолияти худро муваққатан ё пурра қатъ намуданд. омилҳои асосӣ, ки аз бисёр ҷиҳат сатҳи таъсири матбуоти даврӣро ба хонандагон муайян менамоёнд, баррасӣ намуда, ба чунин хулосае омадем, ки нашрияҳои ҷамъитиву сиёсӣ дар ин давра на танҳо ҳодисаву воқеаҳои ҷамъитиву сиёсиро таҷассум намудаанд, балки бевосита ба ба ташаккули

афкори омма таъсир расонидаанд. Нашрияҳои ВАО дар ин марҳила дорои тамоми воситаҳои зарурӣ буданд, ки дар қатори онҳо метавон чанбаҳои зеринро ворид намуд: интихоби маводҳо ва жанрҳои мухталифи баёни маводҳои муталиф; наشري мактуби хонандагон, натиҷаи пурсишҳои сотсиологӣ ва ғайраҳо;

- дар ташакукули афкори нави ҷамъиятӣ рӯзномаву маҷаллаҳо нақши муҳим доштанд. Аксарияти ҷавонон, бо мутоила намудани рӯзномаву маҷаллаҳо, муносибати худро ба режими мавҷудаи шӯравӣ тағйир медоданд. Дар натиҷа, ҳизбу ҳаракатҳои гуногун дар Тоҷикистон дар байни аҳоли тарафдорони худро пайдо менамуданд. Таҳлилҳо нишон медиҳад, ки мақсади асосии нашрияҳои ғайридавлатӣ маҳз аз ташакукули афкори нави ҷамъиятӣ ва ҷалб намудани аҳоли, махсусан ҷавонон ба доираи фаъолияти худ ба ҳисоб мерафт;

- таҳлили маводҳои наشري рӯзнома ва маҷаллаҳои навтаъсис дар ҷумҳурӣ нишон медиҳад, ки фаъолияти онҳо сабаби асосии ташкили митингҳои оммавӣ дар майдони «Шаҳидон» ва «Озодӣ» гардидааст. Бо наشري маводҳои иғваангез ин рӯзномаҳо тавонистанд, ки ба раванди сиёсии Тоҷикистон таъсири амиқ расонида, ҷумҳариро ба вартаи ҷанги шаҳрвандӣ кашиданд.

2.2. ВАО ҳамчун воситаи инъикоси масъалаҳои иҷтимоӣ – сиёсӣ дар ҷомеаи тоҷикистонӣ

Бархурдҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ яке аз шаклҳои фаъолияти гурӯҳҳои иҷтимоӣ ба ҳисоб рафта дар ҳама даври замон диққати махсуси олимон ва коршиносонро ба худ ҷалб менамуд. Муборизаи сиёсӣ одатан бо мафҳуми мубориза барои ҳокимият алоқаман буда қонунмандиҳои хоси худро дорад. Барои фаҳмиши дурусти муборизаи сиёсӣ, зарур аст, ки чанбаҳои мухталифи таснифоти муборизаи сиёсӣ муайян карда шавад.

Дар фалсафаи иҷтимоӣ ва фалсафаи сиёсат мафҳуми мубориза, бархурд ва таззод ба таври гуногун тасниф карда мешавад. Ба таври оммаӣ, мубориза ё таззод падидаи мураккаби ҷамъиятӣ-сиёсӣ буда бо мақсади ба даст овардани ҳокимият аз тарафи гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ ва сиёсӣ (синфҳо) ва ҳимояи манфиатҳои муайяни иҷтимоӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳарбӣ ва ғайра амалӣ карда мешавад.

Дар шароити муосир ду шакли мақсадгузори муборизаи мавҷуд аст. Шакли якум – ба даст овардани ҳокимият ва барқарор намудани сохтори нави иҷтимоиву иқтисодӣ; шакли дуюм – бартараф намудани гурӯҳи муайяни сиёсӣ аз ҳокимият бе тағйир додани сохтори иҷтимоиву иқтисодии давлат.¹ Ин шаклҳо бо истифода аз роҳу воситаҳои гуногун амалӣ намуда мешаванд.²

Шаклҳои мубориза ин воситаҳои муташаккили амалӣ намудани мақсади муборизаи сиёсӣ ба ҳисоб меравад. Дар шароити муосир асосан ду шакли мубориза – озоишта ва ғайриозоишта ҷудо карда мешавад.³

Раванди муборизаи иҷтимоию сиёсиро шароитҳои зерини айнӣ, сабабҳо, омилҳо, вазъияти мушаххаси иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ муайян менамоянд: паст гардидани сатҳи зиндагии оммаи мардум, аз даст додани мавқеи иҷтимоӣ, таҳдиди бекорӣ, ислоҳоти номуваффақ, паст гардидани кафолати амнияти шаҳрвандон, муҳолифат байни сатҳ ва шохаҳои гуногуни ҳокимият ва ғайраҳо.

Хусусияти равандҳои иҷтимоию сиёсӣ дар алоқамандии он бо мубориза барои ба даст овардани бартариҳои молиявӣ, иқтисодӣ, ҳуқуқ ва захираву сарчашмаҳо ба ҳисоб меравад. Мубориза бо пешниҳод намудани талаботҳои мухталифи иқтисодӣ, баланд намудани сатҳи зиндагии оммаи мардум, бартараф ё маҳдуд намудани сатҳи бекорӣ, баланд намудани музди

1 Гомеров, И.Н. Политическая деятельность: психолого-политологический анализ [Текст] / И.Н. Гомеров. – Новосибирск: 2010. – С.37.

2 Ирхин, Ю.В. Политология [Текст] / Ю.В. Ирхин. - М.: Экзамен, 2007.

3 Барышева, А.Д. Политология [Текст] / А.Д. Барышева. - М.: Экзамен, 2009. – С. 164.

меҳнат, аз нав тақсим намудани моликият бо ултиматум ба мақомоти иҷроия ва қонунгузорию ҳокимият ва идоракунии ҳамроҳӣ карда мешавад.

Мубориза метавонад легитимӣ, яъне мувофиқи меъёрҳои қонун амалӣ гардад, ва ғайрилегитимӣ, берун аз меъёрҳои этикии дар низоми сиёсии мушаххас тасдиқшуда ва аз тарафи оммаи мардум эътирофшуда, сурат гирад. Равандҳои иҷтимоию сиёсӣ дар ду шакли асосӣ – амаливу сиёсӣ ва сиёсиву идеологӣ амалӣ мегардад. Ин ду шакл аз хислати муносибати тарафайни иштирокчиёни раванди сиёсӣ, вазъияти сиёсии дохилӣ ва хориҷӣ, хислати режими сиёсии мавҷуда вобаста мебошанд.

Шаклҳои мубориза ба мақсад ва вазифаҳои он тобеъ мебошанд. Мубориза ҳам тариқи воситаҳои осоишта, ба монанди иштирок дар маърақаҳои интихоботӣ, намоишҳо, митингҳо, корпартоиҳо, фаъолият дар мақомоти худидоракунии маҳаллӣ, бархурди ҳизбҳои гуногун, ҷомеа, ҳаракатҳо, сарварони сиёсӣ ва ғайра, ҳам тариқи истифодаи воситаҳои зӯрӣ, ба монанди табaddулотӣ давлатӣ, ҷанги шаҳрвандӣ ва ғайраҳо амалӣ карда мешавад.

Субъектҳо ва шаклҳои мубориза дар ҳар як ҷомеа бо меъёрҳои ҳуқуқӣ, ба назардошти манънамоиҳои конституционӣ танзим карда мешавад. Вайрон намудани ин меъёрҳои қонун ба ҷавобгарӣ оварда мерасонад. Осоишта ва дар шакли тамаддунӣ зоҳир гардидани мубориза аз шуур ва маданияти сиёсии ҷомеа, омодагии субъектҳои муносибатҳои иҷтимоию сиёсӣ дар мувофиқ намудани манфиатҳои оммаӣ ва гурӯҳӣ, амал намудан дар доираи талаботи қонун вобаста аст. Натиҷаи мубориза якранг нест: он метавонад тарафҳои мухолифро ба ризоият, созиш, ҳамкорӣ ё баръакс ба ташдиди мухолифат оварда расонад.

Мочароҳҳои тӯлонӣ эҳтимолияти танзими муносибатҳои байни субъектҳои онро коҳиш дода ба натиҷаҳои ҷиддии манфӣ оварда мерасонад.¹

¹ Кузьмин, Д.С. Особенности внешнеполитического курса России в условиях становления новой парадигмы международных отношений [Текст]: док. дисс. на соис. ученой степени д.п.н. / Д.С. Кузьмин. – М.: РАГС, 2005. – С. 156.

Чунин ҳолат низоми ҳукмронро заиф гардонида, муттаҳидшавии дохилии низоми сиёсиро халалдор менамояд.

Соҳаи мубориза инчунин муносибати байни миллатҳо ва давлатҳоро дар самти зиидияту мубориза барои захираҳо, соҳаи таъсиррасонӣ, амнияти кишварҳо ва миллатҳо фарогир аст. Дар ин самт субъектҳои мухталифи муборизаи сиёсӣ бархурд менамоянд.

Шакли парламенти мубориза дар ҷомеаи муосир яке аз шаклҳои муҳими муборизаи сиёсӣ барои ҳокимият мебошад, ки ҳалли осоиштаи мочароҳои пуршиддати иҷтимоиро дар асоси иброи хоҳиши оммаи мардум пешниҳод менамояд. Ин чорабинии хуб андешидашудаи неруи сиёсии ҳукмрон барои нигоҳ доштани эътимоди интихобкунандагон ба ҳисоб меравад.

Иловаи назаррас ба самти парламенти муборизаи сиёсӣ чорабиниҳои ҷамъиятӣ ба ҳисоб мераванд, ки аз ҷониби ҳукуматдорон бо мақсади ягона – паст намудани шиддатнокии иҷтимоӣ ва бартараф намудани вазъияти инқилобӣ амалӣ карда мешавад. Дар ин самт технологияҳои иттилоотӣ низ мавриди истифода қарор дода мешаванд.

Инқилоби иҷтимоӣ ҳамчун зарурати ногузирӣ рушди диалектикий ҷомеа дар ихтиёри муборизаи сиёсӣ то он замоне, ки моликияти хусусӣ ба воситаҳои истеҳсолот аз байн намеравад ва гузариш ба демократияи халқӣ амалӣ намешавад, боқи мемонад. Лекин дар шароити ҷаҳонишавӣ самти инқилобӣ метавонад шакли имконпазири субъектҳои мубориза барои бадастории мақсадҳо бошад. Чунин самти мубориза, то он даме, ки ҳислати зӯрваронаи муборизаи сиёсӣ нигоҳ дошта мешавад, метавонад ҷой дошта бошад.

Ҳамин тариқ, шаклҳои мубориза дар ҷаҳони муосир гуногун аст, ки аз маҷмӯи восита ва услубҳои рақобати сиёсӣ, ки ба мақсадҳо тобеъ карда шуда, ба бадастории мавқеи ҳукмрон дар ин ё он ниҳоди ҳокимият, ё ҳадди аққал халал расонидани ба рақиб равона гардидааст, вобаста аст.

Яке аз хусусиятҳои хоси мубориза сафарбарнамоии тарафдорон тариқи ақидаҳо, шиорҳо ва даъватҳои диққатҷалбкунанда мебошад. Онҳо дар аксарияти ҳолатҳо аз муҳолифати ғояҳо, пешниҳоди муқаррароти арзишӣ аз тарафи созмону ташкилотҳои сиёсӣ, сарварони чунин созмонҳо дар воситаҳои ахбори омма оғоз мегардад.

Дар шароити имрӯза ВАО яке аз воситаҳои асосии мубориза буда, дар ин самт нақши муайянро иҷро менамоянд. Дар мубориза нерӯҳои гуногуни сиёсӣ аз фаъолияти воситаҳои ахбори омма васеъ истифода менамоянд. Дар баррасии таъсири ВАО ба рафтори электоралӣ, нақш ва мақоми ниҳодҳои ВАО дар илмҳои ҷомеашиносӣ усули таҳлили мундариҷавӣ истифода карда мешавад.¹

Дар нимаи дуюми солҳои 80-уми асри XX дар Иттифоқи Советӣ давраи тағироти босуръати ҳаёти ҷамъиятӣ оғоз ёфт, ки бо раванди «бозсозӣ» алоқаманд буданд. То ин вақт, кишвар дар арафаи бӯҳрон дар иқтисодиёт, соҳаи иҷтимоӣ қарор дошт, самаранокии истеҳсолоти ҷамъиятӣ коҳиш ёфт, бинобар ин дар асл зарур буд, ки тамоми соҳаҳои ҷомеаро навсозӣ намуд. Аксарияти муаллифон қайд мекунанд, ки вазъи душвори Иттифоқи Советӣ сабаби бозсозӣ ва тағйирот дар сиёсати дохилӣ ва хориҷии давлат мебошад. Роҳбарияти кишвар баъдтар эътироф кард, ки дар ҷаҳорҷӯби «бозсозӣ» танҳо такмил додани ҷомеаи муқарраршуда ва ислоҳи сотсиализм ба нақша гирифта шуда буд.²

Тамоми рӯзномаву маҷаллаҳо раванди бозсозиро таҷассум намуда, барқарор намудани арзишҳои миллиро пешниҳод менамуданд. Рӯзномаву маҷаллаҳо ба муборизаи шадиди миллий ворид гаштанд. Таҳлили маводҳои ин давра нишон медиҳанд, ки дар давлати шӯравӣ масъалаҳои гуногуни милливу этникӣ мавҷуд буданд, ки бо оғози бозсозӣ аз нав қувват гирифтанд.

1 Методологические основы изучения региональной печати [Текст]. - М.: Изд-во МГУ, 1993. - С.97 с.

2 См.: Каримов, О. Политическое состояние Таджикистана в 90-е годы XX и в начале XXI в. [Текст] / О. Каримов. - Худжанд. - С. 7.

Низоми мавҷуда тадричан мавқеи худро аз даст дода, заиф гардид, ки ин ба ҳаракати халқҳои кишвари шӯравӣ ба сӯйи озодӣ ва истиқлолият мусоидат намуд. Майл надоштани марказ барои аз даст додани қудрат ва мавқеъ дар ҷомеа ва даъвои сиёсатмадорони миллӣ ба қудрати номаҳдуд раванди ба расмият даровардани истиқлолияти миллиро мушкил кард.

Дар ин давра изҳорот дар бораи ошкорбаёнӣ ва мубориза бо бюрократия, бознигарии муносибатҳои байналмилалӣ, таблиғи ғояи ислоҳот тадричан пайдо мешаванд, мубориза шиддат мегирад ва аз ин рӯ дигаргуниҳои ҷиддӣ дар соҳаи ҳокимияти давлатӣ оғоз меёбанд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки тамоми ин масъалаҳо дар саҳифаҳои рӯзномаҳо ва маҷаллаҳои кишвар таҷассум мегардиданд, гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва нерӯҳои сиёсӣ бо наشري чунин маводҳо мавқеи худро нисбати дигаргуниҳо муайян менамуданд, одамонро ба мубориза ва мавқеъгирӣ нисбат ба ин масъалаҳо даъват менамуданд.

Таҳлили ҳаёти ҷамъиятию сиёсии Тоҷикистон дар ташаккули раванди демократии сиёсӣ нишон медиҳад, ки сиёсати навсозӣ дар назди ҷомеа вазифаҳои мураккаб ва пурмӯҳтаво мегузорад, ки татбиқи онҳо ба ислоҳоти куллии системаи сиёсии кишвар вобаста аст. Бояд таъкид кард, ки ташаккул ва рушди ташкилотҳои ҷамъиятӣ дар Тоҷикистон яке аз хусусиятҳои хоси давраи муосирва шартӣ зарурии ислоҳоти низоми иҷтимоию сиёсии кишвар мебошад.¹

Солҳои 90-ум дар Тоҷикистон бо оғоз гардидани раванди демораративунонӣ, нерӯҳои мухталиф ба саҳнаи сиёсӣ ворид гардиданд, ки баҳри ба даст овардани ҳокимият, азнавтақсимкунии воситаҳои ҳокимият мубориза мебуданд. Ин нерӯҳои сиёсӣ, баҳри самаранок гардидани муборизаи худ нашрияҳои алоҳидаи худро таъсис дода буданд.

Маҳз дар ҳамин давра, дар Тоҷикистон рӯзномаҳои «Растохез», «Адолат», «Минбари ислом», «Ҷоми ҷам», «Ҷароғи рӯз», «Минбари озоди

¹ Алиев, З.М.- Общественные организация в политические системы союзной Республики (По материалам Таджикской ССР) [Текст]: автореф. дисс. на соис. ученой степени / З.М. Алиев. - М.: 1990. - С.16.

чавонон» пайдо шуданд, ки дар саҳифаҳои худ масъалаҳои мухталифи давлату давлатдорӣ, иҷтимоиву иқтисодӣ, барқарор намудани арзишҳои миллӣ, худшиносии миллӣ, адолати иҷтимоӣ, далелҳои объективӣ оид ба иқтисодиёт, ҷомеа, ҳаёти сиёсӣ ва фарҳангии ҷумҳурӣ таҷассум менамуданд.

Мақсади асосии нашри чунин маводҳо, агар аз як тараф таҷассуми воқеият бошад, аз тарафи дигар аз байн бурдани нуфузи ҳукумати амалкунанда дар байни мардум буд. Аз ин хотир, ҳатто дар саҳифаи чунин рӯзномаҳо танқиди фаъолияти мақомоти давлатӣ, мансабдорони алоҳида, ноӯҳдабароии ҳукумат ҷой дода мешуд.

Нерӯҳои ташаккулёфта муттаҳид гардида, рӯз ба рӯз муборизаи ҳудро пуршиддат менамуданд, рӯзномаву маҷаллаҳои ҳудро васеъ истифода мекарданд. Ин буд, ки тариқи нашрияҳои ҳуд тавонистанд, ки ба шуур ва рафтори оммаи мардум таъсир расонида, ҷонибдорони ҳудро дар ҷомеа бештар намоянд. Маҳз дар ҳамин давраи ҳассос фаъолияти матбуотӣ даврӣ ба равандҳои иҷтимоию сиёсии ҷомеаи тоҷик ҳамчун воситаи муборизаи сиёсӣ ба таври саҳеҳ мушоҳида карда мешуд.

Дар ҷавоб ба нашрияҳои хусусии муҳолифин, матбуоти даврии давлатӣ низ фаъол гардида буданд, мавқеи ҷимояи сохти конституциониро ишғол намуда, тарафдори ба эътидол омадани вазъияти иҷтимоиву сиёсӣ дар ҷумҳурӣ баромад менамуданд. Чунин рӯзномаҳо, ба монанди «Ҷумҳурият», «Садои мардум», «Вечерний Душанбе», «Паёми Душанбе» ва «Голос Таджикистана», рӯзномаҳои маҳаллӣ «Ҳақиқати Ленинобод», «Ҳақиқати Хатлон», «Навиди Вахш» дар ин давра фаъол буданд, ки мавқеи ҳукуматро ҳаматарафа ҳифз намуда, бар зидди ҳама гуна шаклҳои зиддияту муҳолифатҳо баромад намуда, ҷомеаро ба оромӣ даъват менамуданд.

Маҳз таҷассуми ҳодисаву падидаҳо дар саҳифаҳои ВАО, нашр намудани маводҳои мухталифи танқидӣ, ҷӣ аз тарафи матбуоти даврии давлатӣ ва ҷӣ матбуоти даврии хусусӣ ба ҳодисаҳои февралӣ соли 1990 оварда расонид. Яъне, истифодаи ниҳодҳои ВАО боиси тезутунд гардидани муборизаи байни ҳукумат ва нерӯҳои муҳолифин гардид.

Моҳи феввали соли 1990 дар кишвар гирдҳамиҳои оммавии эътирозӣ алайҳи ҳукуматдорон баргузор шуданд, ки дар он тибқи ҳисобҳои гуногун аз 10 то 30 ҳазор нафар ширкат варзиданд. Маҳз дар ҳамин нишаст аввал шиорҳои дорои хусусияти миллӣ пайдо шуданд.¹ Ҳамин тавр, ҳодисаҳои феввали соли 1990 дар Душанбе ҳислати сиёсӣ доштанд. Ин амали эътирозӣ боиси ғоҷиҳои хунин шуд.

Аксар муаллифони ватанӣ чунин мешуморанд, ки даъво ба гурезагон-арманиҳо танҳо як баҳонаи дурӯғин барои вайрон намудани оромӣ буд. Ҳадафҳои ин чорабинӣ аз он иборат буд, ки чӣ гуна қудратро фалаҷ кунанд, чомеаро ба вартаи бесарусомонӣ андозанд. Ҳадафҳои стратегӣ тағир додани низоми давлатӣ ва эълони давлати исломии Тоҷикистон ба ҳисоб мерафт². Рӯйдодҳои февралӣ ба ҳалли мушкилоти мавҷуда оварда нарасониданд, балки муқаддимаи даргириҳои мусаллаҳонаи оянда дар кишвар шуданд. Дар ин чорабиниҳо унсурҳои ҷиноятӣ низ ширкат ширкат доштанд.

Албатта, нашрияҳои муҳолифин дар ин ҳодиса мавқеи муҳим доштанд. Таҳлили рӯзномаҳои ин давра нишон медиҳанд, ки ҳар тараф мувофиқи манфиат ва ҳадафҳои худ воқеаҳои феввалиро дар саҳифаҳои рӯзномаҳои худ нашр намуда, тарафи муқобилро гунаҳкор меҳисобид. Чунин нашрияҳо ба тезутунд шудани муборизаи сиёсии тарафҳо ва вазъияти сиёсӣ оварда расониданд.

Ҳамин тариқ, дар солҳои 90-ум дар ҷумҳурӣ муҳолифатҳои иҷтимоӣ дар шаклҳои гуногун авҷ гирифтанд. Бояд гуфт, ки қабули Қонунҳо «Дар бораи забон» аз соли 1989, «Дар бораи соҳибхотирӣ давлатии Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон» аз соли 1990, «Дар бораи озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ» аз соли 1990, «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дар ҶШС Тоҷикистон» аз соли 1990 ва ғайра боиси авҷ гирифтани равандҳои сиёсисозии ҳаёти ҷамъиятӣ дар Тоҷикистон гардиданд. Маҳз дар ин марҳила адабиёти динӣ дар Тоҷикистон интишор ва аз нав нашр карда

1 Февральские события в Душанбе [Текст] // Коммунист Таджикистана // Чумхурият. - 1990. Февраль

2 Каримов, О. Политическое состояние Таджикистана в 90-е годы XX и в начале XXI в. [Текст] / О. Каримов. – Худжанд, 2012. – С.44.

шуд. Ин омил боиси болоравии нақши ислом дар ҳаёти ҷамъиятӣ, ба ҷаъолияти нисбатан ошкоро шуруъ намудани ҳизбу ҳаракатҳои динӣ гардид. Илова бар ин раванди қонунигардонии иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ оғоз ёфт, ҳизбҳо ва ҳаракатҳои, ки қаблан пинҳонӣ амал мекарданд, аз нав таъсис ёфта тарафдорони худро дар доираи барномаҳои гуногуни ислоҳоти ҳаёти ҷамъиятӣ муттаҳид карданд. Бояд қайд кард, ки аксари ташкилотҳои сершумори ҷамъиятии навбунёд асосан манфиатҳои минтақаеро ҳимоя мекарданд, ки аксари аъзоёни он бошандагони ин минтақаро ташкил меоданд.

Дар натиҷаи пайдоиши иттиҳодияҳо ва ҷунбишҳои нави ҷамъиятӣ, ошкорбаёнӣ ва баъзе дигар арзишҳои либералӣ дар Тоҷикистон тақвият ёфта, ҳизби ҳокими коммунистӣ инҳисори қудрат ва нуфузи хешро дар ҷомеа аз даст дод. Қувваҳои нави сиёсӣ ба ҷустуҷӯи сабабҳои бадном кардани ҳама чизи пешина шуруъ карданд. Ба андешаи мо, яке аз сабабҳои ноқомии ҳизби ҳоким аз он иборат буд, ки он аз ҳамкорӣ бо нерӯҳои пешқадами ислоҳотҳо даст кашид. Дар натиҷа, бисёр одамони ислоҳталаби имкони наздик шудан ба ҳаракати исломиро ҷустанд.

Ҳамин тариқ, дар Тоҷикистон бинобар нотавонии ҳукумати ҳамонобақта дар ҳалли мушкилоти мавҷудаи иҷтимоию иқтисодӣ, нерӯҳои гуногуни сиёсӣ мубориза барои ҳокимиятро тариқи наشريҳои худ қувват бахшиданд. Вазъ дар кишвар ҳар рӯз бадтар мешуд. Ҳукумат аз ҳамкорӣ бо нерӯҳои сиёсии қонунан мавҷуда дар ҳалли мушкилоти сершумор даст мекашид.

Яке аз равандҳои муҳими иҷтимоию сиёсӣ, ки дар ин давра амалӣ гардид ва дар саҳифаҳои ВАО васеъ таҷассум гардид, интиҳоботи президентии соли 1991 мебошад. Тибқи гузориши расмӣ, аз 86% интиҳобкунандагоне, ки дар интиҳобот ширкат кардаанд, 57% ба тарафдории Р.Набиев, 30% ба Д. Худоназаров ва боқимонда ба тарафдории шаш номзади дигар овоз додаанд. Аммо, муҳолифин ба Комиссияи марказии интиҳобот ҳуҷҷатҳоро дар бораи далелҳои сершумори тақаллуб дар

интихобот пешниҳод карданд, бекор кардани натиҷаҳои он ва овоздиҳии такрориро талаб карданд. Қайд карда мешуд, ки Р.Набиев 15% овозхоро ғайриқонунӣ гирифтааст.¹

Таҳлили рӯзномаҳои кишвар низ нишон медиҳанд, ки дар саҳифаҳои онҳо оид ба тақаллуб аз ҷониби ҳукумат маводҳо ҷоп гардида, эътироф накардани натиҷаи интихобот эълон карда шудааст. Рӯзномаҳои давлатӣ бошанд, оид ба ғолибият маводҳо ҷоп намуда, ояндаи шукуфони Тоҷикистонро баррасӣ менамуданд.

Интихобот нишон дод, ки хизбҳои демократӣ ва исломӣ дар байни аҳоли дастгирӣ надоранд, зеро номзад аз муҳолифини муттаҳид ҳамагӣ 30% овозхоро ба даст овардааст. Интихобот то андозае мардумро аз ҳам ҷудо кард. Нерӯҳои муҳолифин натиҷаҳои интихоботро эътироф накарданд ва бо ҳар роҳ кӯшиш мекарданд, ки қудратро ба даст оранд ва ё ҳадди аққал сохторҳои алоҳидаи қудратро таҳти назорат гиранд. Пас аз интихобот, дар ҷомеа тавозуни нерӯҳои сиёсӣ муқаррар карда шуд, аммо сиёсати сохти коммунистӣ барои қонунан хотима додан ба амали ғайриконститутсионии нерӯҳои муҳолифин ин оромиро барбод дод. Муҳолифин, ки расман сабӣ дошт бо мақомот дар доираи интиқоди созандаи сиёсӣ ҳамкорӣ кунад, тадричан ба ҷораҳои шадид гузашт.²

Ҳамин тариқ, таҳлили маводҳои нашри рӯзнома ва маҷаллаҳои навтаъсис дар ҷумҳурӣ нишон медиҳад, ки фаъолияти онҳо сабаби асосии ташкили гирдҷамоиҳои оммавӣ дар майдонҳои «Шаҳидон» ва «Озодӣ» гардидааст. Бо нашри маводҳои иғваангез ин рӯзномаҳо тавонистанд, ки ба равандҳои сиёсии Тоҷикистон таъсири амиқ расонида, ҷумҳуриро ба вартаи ҷанги шаҳрвадӣ кашанд.

Бояд қайд кард, ки хусусияти хоси ҳар гуна мочаро мавҷудияти воситаи фишори дохилӣ мебошад. Дар Тоҷикистон ҷунин воситаро метавон вазъи ноороми кишвар номид, ки ҷонибҳоро ба ҳалли осоиштаи низоъ водор

1 Коммерсант [Текст]. - 1991.

2 Каримов, О. Политическое состояние Таджикистана в 90-е годы XX и в начале XXI в. [Текст] / О. Каримов. – Худжанд, 2012. – С.60.

сохт. Низоъ дар Тоҷикистон на танҳо ҳамчун зуҳуроти зӯроварӣ, балки ҳамчун хоҳиши сулҳ ба ҳисоб меравад. Мардуми тоҷик, ки дар мочаро қарор дошт, аз хунрезӣ хаста шуда, танҳо оромиро орзӯ мекард. Омили дигари фишоровар, ба ақидаи мо, элита ба ҳисоб меравад, зеро вақте кишвар дар бӯҳрони амиқ рӯ ба рӯ гардид, ҷустуҷӯи роҳҳои баромад аз чунин вазъият вазифаи аввалиндараҷаи элита ба ҳисоб меравад, дар акси ҳол чунин муҳолифат ба маҳрум гардидан аз ҳокимият оварда мерасонад.¹

Аз тарафи дигар, соҳаҳои мухталифи иқтисодиёти ҷумҳурӣ ба пуррагӣ фалаҷ гардида буданд, дар сатҳи ҷаҳони обрӯву эътибори ҷумҳурӣ халадор гардида буд. Мақомоти давлатӣ ба пуррагӣ фалаҷ гардида буданд, аз ин хотир, роҳи ягона дар чунин вазъият танҳо даъвати Шӯрои Олии Тоҷикистон буд. Дар ин давра, як қатор нашрияҳои ВАО, ки фаъолияти худро қатъ накарда буданд, вазъияти ба миёномадаро баррасӣ ва таҷассум менамуданд.

Танҳо пас аз Иҷлосияи шонздаҳуми Шӯрои Олӣ дар шаҳри Хучанд, ҳукумати конституционӣ барқарор гардида бартараф намудани оқибатҳои ҷанг ба роҳ монда шуд. Таҳлили рӯзномаҳо нишон медиҳад, ки дар давраи барқарор намудани оқибатҳои ҷанг, онҳо қорҳои иҷрошударо ба таври мушаххас таҷассум менамоянд.

Рӯзномаҳои ғайридавлатӣ, пас аз оғози давраи муқовимати мусаллаҳона фаъолияти худро ё қатъ намуданд ё фаъолияти худро дар хориҷ ба роҳ монда, ҳодисаҳои кишварро таҷассум менамуданд. Қайд намудан зарур аст, ки ҳизбу ҳаракатҳо, ки дар хориҷ фаъолият менамуданд, тариқи нашрияҳои худ муборизаи худро идома медоданд.

Таҳлили ҳодисаву падидаҳои солҳои 90-ум дар Тоҷикистон ва фаъолияти нашрияҳои ғайридавлатӣ, ки воситаи асосии муборизаи нерӯҳои муҳолифин ба ҳисоб мерафтанд, нишон дод, ки то чӣ андоза ВАО дар ташаккули афкори омма нақши муҳим мебозад. Ба ақидаи мо, маҳз маводҳои

1 Мадамиджанова, З. Роль политической элиты в межтаджикском конфликте [Текст] / З. Мадамиджанова // материалы 4-ой международной научно-практической конференции. Проблемы устойчивого демократического развития Таджикистана. - Душанбе: 1998. - С. 31-35.

мухталифи нашрияҳои ВАО, боиси пайдо гардидани зиддияту мухолифатҳо дар чомеа гардид, ки оқибат ба ҷанги шаҳрвандӣ оварда расонид.

Давраи дигари фаъол гардидани ВАО дар доираи муборизаи сиёсӣ интихоботи соли 1994 ба ҳисоб меравад. Дар интихобот танҳо ду нафар номзад иштирок намуданд. Иштироки нерӯҳои мухолифин ба интихобот иҷозат дода нашуд. Аз ин хотир, мухолифини муттаҳида дар раванди интихобот иштирок накард.

Ҳамин тариқ, таҳқиқи тамоми давраҳои интихобот дар кишвар нишон дод, ки ниҳодҳои ВАО ҳамеша бо нашр намудани маводҳои мухталиф, муборизаи сиёсии номзадонро тезутунд менамоянд.

Аксарияти рӯзномаҳои амалкунанда дар маърақаҳои интихоботии ҷумҳурӣ фаъолона ширкат варзидаанд. Давра ба давра, маърақаҳои интихоботӣ дар саҳифаҳои ВАО аз рӯи миқдори нашрияҳо, мазмуну мундариҷа ва гуногунии мавзӯҳои баён ва давомнокии гузариш аз якдигар фарқ менамоянд, ки ба интихоби аҳоли таъсири назаррас расонидаанд. Ақида, мулоҳиза, баҳогузорию муайянро паҳн ва ба шуури одамон мастаҳкам намуда, ВАО тавонистанд ба ташаккули интихоби сиёсии одамон таъсири назаррас расонанд. Муҳлати ками маърақаҳои пешазинтихоботӣ ва нашрияҳои ангуштшумор наметавонистанд ба баҳогузорию шахсияти номзад тағйироти ҷиддиро ворид намоянд.

Таъсири ВАО ба хонандагон инчунин ҷой доштани фазои ягонаи иттилоотиро дар раванди маъракаи интихоботӣ рад менамояд, зеро рӯзномаҳо ба хонандагони худ ба номзадҳои гуногун овоз доданро ташвиқу тарғиб менамуданд. Таҳлили нашрияҳои пешазинтихоботӣ ва натиҷаи интихоботҳо ва раёйпурсиҳо имконият медиҳад, чунин хулоса намуд, ки дар фаъолияти ВАО тамоми се тарҳи таъсири воситаҳои ахбори омма ба шуури сиёсии одамон – баландтарин, пасттарин ва таъсири ҷавобӣ ҷой дорад.

Дар баҳогузорию таъсири ВАО ба ҷараёни маърақаҳои интихоботӣ ба инобат гирифтани воситаҳои ахбори оммаи электронӣ низ муҳим аст. Лекин, таъсири ВАО ба шуури одамон дар самти интихоби ин ё он номзад бештар

ва амиқтар аст. Зеро, маҳз дар ВАО оид ба номзад ва барномаи пешазинтихоботии ӯ ба таври муфассал маълумоти зарурӣ пешниҳоди хонандагон карда мешавад. Дар баррасии ВАО ҳамчун воситаи муборизаи сиёсӣ, мо ба се тарҳи таъсири воситаҳои ахбори омма ба шуури сиёсӣ: тарҳи баландтарин, тарҳи пастарин, таъсири ҷавобӣ такя намудем.¹

Таъсири ВАО дар давраи гузаронидани маърақаҳои интихоботӣ самаранок мегардад, чунки нақши бевосита дар ташаккули шуури ҷамъиятӣ ба нашрияҳои оммавӣ тааллуқ дорад. Нашрияҳои оммавӣ бо теъдоди зиёд нашр гардида, иттилооти заруриро пешниҳод менамоянд, метавонанд ҳаррӯза ё ҳафтаина бошанд. Нашрияҳои ҳаррӯза бештар ба ҳодисаву воқеаҳо диққат медиҳанд, нашрияҳои ҳафтаина бошанд, ҳодисаву падидаҳои нисбатан тӯлониро ба инобат мегиранд. Чунин ақидае паҳн гардидааст, ки нашрияҳои расмӣ нашрияҳои босифат, яъне нашрияҳои таъсиргузор ба ҳисоб мераванд.²

Нашрияҳои сифатӣ чунин нашрияҳое ба ҳисоб мераванд, ки муносибати кориро ба иттилоот зоҳир менамоянд, ба элитаи маҳаллӣ, иқтисодӣ, бюрократӣ, зехнӣ равона гардида, одатан ба миқдори на он қадар зиёд нашр мешаванд. Чунин рӯзномаҳо дар асоси таблиғ ва дигар лоиҳаҳои ба ин монанд маблағи муайян ба даст меоранд, метавонанд афкори оммаро таҷассум ё ташаккул диҳанд.

Навъи дигари рӯзномаҳо – рӯзномаи таблиғотӣ ба ҳисоб меравад, ки дорои самарани хуби корӣ мебошанд. Таъсири онҳо ба ҳаёти сиёсӣ дар сатҳи паст қарор дорад, зеро дар саҳифаҳои чунин рӯзномаҳо хабарнигорӣ ба назар намерасад.

Сарчашмаи муҳими омӯзиши муборизаи ҷамъиятӣ, муносибатҳои иҷтимоӣ, ғоявӣ-сиёсӣ дар давраҳои муайяни таърихӣ ВАО ба ҳисоб меравад. Дар ВАО ҳодисаву падидаҳои ҷамъиятиву сиёсӣ ба таври солномавӣ таҷассум гардида, мақолаву гузоришҳои проблемавӣ нашр мегарданд.

1 Задорин, И. СМИ и массовое политическое сознание: взаимовлияние и взаимосвязь [Текст] / И. Задорин // Российское общество: становление демократических ценностей. - М.: Наука, 1999. - С. 175–197.

2 Мирошниченко, А.А. Выборы: от замысла до победы [Текст] / А.А. Мирошниченко. - М.: 2003. – С. 54.

Нерӯҳои мухталифи иҷтимоӣ-сиёсӣ ҷорабиниҳои ташвиқотиву тарғиботи худро тариқи ВАО ба роҳ монда, афкори оммаро мувофиқи мақсад ва манфиатҳои худ ислоҳ менамуданд.

ВАО дар сахнаи муборизаи ҷамъиятиву сиёсӣ нақши бузург дорад. Дар давраҳои мухталифи таърихӣ дар саҳифаҳои рӯзномаҳои даврӣ зиддияту мухолифатҳои шадиди ғоявӣ ва ҷаҳонбинӣ мушоҳида карда мешавад. Дар натиҷаи рушди босуръати ВАО, роҳбарӣ ба афкори омма ба дасти он гузашт.¹

Дар шароити Тоҷикистон объекти омӯзиши маводҳои нашргардида ҷараёни маърақаҳои интиҳоботӣ ва раёйпурсиҳо дар кишвар гардиданд. Пас аз бадастории соҳибистиклолӣ, дар кишвар интиҳоботи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (1994, 1999, 2006, 2013, 2020), интиҳобот ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (1995, 2000, 2005, 2010, 2015, 2020), раёйпурсии оммаиҳалқӣ оид ба қабули Конститсия (1994) ва ворид намудани тағйироту иловаҳо ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (1999, 2003, 2016) баргузор гардиданд.

Ҳамин тариқ, нақши матбуоти даврӣро ҳамчун воситаи муборизаи нерӯҳои гуногуни сиёсӣ баррасӣ намуда ба чунин хулосаҳо расидем:

- дар илми муосир мубориза аз мавқеи мактаб гуногун ба таври мухталиф тасниф карда мешавад. Муносибати якуми илмӣ муборизаи сиёсиро дар заминаи усули қонуният (легитимӣ будан), яъне, мутобиқати он ба меъёрҳои ҳуқуқӣ, ки дар давлати алоҳида амал менамоянд, тасниф менамояд. Зеро моҳияти муборизаи сиёсӣ дар он зоҳир мегардад, ки ҳокимияти нави давлатӣ, қонуну қоидаҳои нав дар доираи меъёрҳои амалкунанда ташаккул меёбанд. Муносибати дуюм дар фарқияти муборизаи сиёсӣ аз рӯи самтгирӣ ва шаклҳои бадастории натиҷаҳои ниҳой аз тарафи субъектҳои муборизаи сиёсӣ зоҳир мегардад. Ин муносибатҳо бо мақсади муборизаи сиёсӣ ва субъектҳо, ки дар он ширкат меварзанд, муайян карда мешавад;

¹ Хвостов, В.М. Общественное мнение и политические партии [Текст] / В.М. Хвостов. - М.: 1996. – С. 34.

- шаклҳои мубориза ба мақсад ва вазифаҳои он тобеъ мебошанд. Муборизаи сиёсӣ ҳам тариқи воситаҳои осоишта, ба монанди иштирок дар маъракаҳои интихоботӣ, намоишҳо, гирдҳаоино, корпартоино, фаъолият дар мақомоти худидоракунии маҳаллӣ, бархурди ҳизбҳои гуногун, ҷомеа, ҳаракатҳо, сарварони сиёсӣ ва ғайраҳо; ҳам тариқи истифодаи воситаҳои зӯриву зӯроварӣ, ба монанди табаддулоти давлатӣ, ҷанги шахрвандӣ ва ғайраҳо амалӣ карда мешавад. Субъектҳо ва шаклҳои муборизаи сиёсӣ дар ҳар як ҷомеа бо меъёрҳои ҳуқуқӣ, ба назардошти манънамоиҳои конституционӣ танзим карда мешавад. Вайрон намудани ин меъёрҳои қонун ба ҷавобгарӣ оварда мерасонад;

- яке аз хусусиятҳои хоси мубориза сафарбарнамоии тарафдорон тариқи ғояҳо, шиорҳо ва даъватҳои диққатҷалбкунанда мебошад. Онҳо дар аксарияти ҳолатҳо аз муҳолифати ғояҳо, аз пешниҳоди муқаррароти арзишии алтернативӣ аз тарафи созмону ташкилотҳои сиёсӣ, аз тарафи сарварони чунин созмонҳо дар воситаҳои ахбори омма оғоз мегардад;

- воситаҳои ахбори омма, аз он ҷумла, ВАО ҳамчун воситаи муборизаи иҷтимоию сиёсӣ баромад менамояд. Дар мубориза нерӯҳои гуногуни сиёсӣ аз фаъолияти воситаҳои ахбори омма васеъ истифода менамоянд;

- аксарияти ВАО, дар давраҳои интихоботӣ ба таври мунтазам маводҳоро оид ба номзадҳо ҷоп намудаанд. Аз ин хотир, ақида, мулоҳиза, баҳогузори муайянро паҳн ва ба шуури одамон мастаҳкам намуда, ВАО тавонистанд ба ташаккули интихоби сиёсии одамон таъсири назаррас расонанд. Муҳлати ками маъракаҳои пешазинтихоботӣ ва нашрияҳои ангуштшумор наметавонистанд ба баҳогузори шахсияти номзад тағйироти ҷиддиро ворид намоянд;

- таъсири ВАО ба хонандагон инчунин ҷой доштани фазои ягонаи иттилоотиро дар раванди маъракаи интихоботӣ рад менамояд, зеро рӯзномаҳо ба хонандагони худ ба номзадҳои гуногун овоз доданро ташвиқу тарғиб менамуданд;

- таъсири ВАО дар давраи гузаронидани маъракаҳои интихоботӣ самаранок мегардад. Нақши бевосита дар ташаккули шуури ҷамъиятӣ ба нашрияҳои оммавӣ тааллуқ дорад. Нашрияҳои оммавӣ бо теъдоди зиёд нашр гардида, иттилооти заруриро пешниҳод менамоянд, метавонанд ҳаррӯза ё ҳафтаина бошанд. Қайд намудан зарур аст, ки нашрияҳои ҳаррӯза бештар ба ҳодисаву воқеаҳо диққат медиҳанд, нашрияҳои ҳафтаина бошанд, ҳодисаву падидаҳои нисбатан тӯлониро ба инобат мегиранд;

- рӯзномаву маҷаллаҳо дар кишвар ба ташаккули афкори омма таъсири назаррас мерасонанд, афкори ҷамъиятиро ташаккул ва таҷассум намуда, ВАО имконият доранд, ки одамонро ба амалҳои муайяни сиёсӣ ҳавасманд намоянд, яъне ба равандҳои сиёсии кишвар таъсир расонанд.

1.3. Нақши ВАО дар таъмини субот ва манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар шароити муосир, ки давраи иттилоотӣ номида мешавад, таъмини амнияти иттилоотӣ ва манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба яке аз масъалаҳои муҳим мубаддал гардидааст. Новобаста аз он, ки нисбат ба амнияти иттилоотии ҷумҳурӣ хатару таҳдидҳои зиёде ҷой доранд, вазъияти ҷамъиятиву сиёсӣ ва иҷтимоиву иқтисодии Тоҷикистон устувор ва назоратшаванда аст. Дар воқеъият як қатор зухуроти манфӣ дар ҳаёти ҷамъиятӣ ҷой доштанд, ки давлат ва ҳукумати кишвар ва шахрвандонро нороҳат менамуд, ба таъмини амнияти миллии таъсири манфӣ мерасонид.

Як қатор нашрияҳои ғайридавлатӣ ва агентҳои иттилоотӣ, ба монанди «Азия Плюс», «Фараж», «Самак», «Нигоҳ», «Миллат», «Озодагон», «Наҷот» «Имруз Нюс» дар фаъолияти худ кӯшиш менамоянд, ки бо роҳи ҷойгир намудани мақолаҳо ва маводҳои ҳассос рейтингҳои худро баланд бардоранд ва мавқеи худро дар ҷумҳурӣ мустаҳкам намоянд.

Дар байни рӯзномаҳои давлатӣ – рӯзномаи «Ҷумҳурият» дар ташвиқу тарғиби ғояҳои давлатӣ нисбатан фаъол аст. Дар саҳифаҳои ин рӯзнома миқдори зиёди мақолаҳои таҳлили оид ба роҳ надодан ба иттилооти

ташвиққунандаи зӯрӣ ва зӯроварӣ, маводи муҳаддир, амалҳои террористӣ ва экстремистӣ ба таври мунтазам нашр мегардад. Дигар воситаҳои ахбори оммаи давлатӣ ва ғайридавлатӣ ва соҳаҳои масъулиятнок нисбати ин масъала, мубориза бар зидди гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир ва амалҳои террористиву экстремистӣ начандон ғаёол ба ҳисоб мераванд.

Рӯзноманигорон ва соҳаҳои масъулин наметавонанд иттилооти айниро ба аҳолии кишвар ва дигар нафароне, ки дар хориҷа зиндагӣ намуда, ҳокимиятро танқид менамоянд, пешниҳод намоянд. Як гурӯҳи муайяни ВАО далелҳо ва рақамҳои иттилоотро дар рӯзномаву дигар воситаҳои ахбори омма таҳриф менамоянд.

Нисбати дастгир ва ба ҷиноят кашида шудани шахрвандон дар асоси гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир иттилоот аз расонаҳои иттилоотии давлатҳои дигар паҳн карда мешаванд, ки боиси нобоварии оммаи мардум аз воситаҳои ахбори ватанӣ мегардад. Масалан, соли 2011 бо санҷиши Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар ҳудуди Федератсияи Россия миқдори зиёди ҷинояткориҳо дар самти гардиши ғайриқонунии маводҳо ба қайд гирифта шудан, ки аз тарафи шахрвандони Тоҷикистон амалӣ шудаанд. Лекин, дар воситаҳои ахбори омма, аз он ҷумла, ВАО ҳеҷ як иттилоот ё мақолаи таҳлилий нисбати ин масъала нашр нагардид. Пас метавон қайд намуд, ки ғаёолияти ВАО дар ин самт ғайриғаёол ба ҳисоб меравад.

Дар шароити имрӯза дар шакли хаттӣ дастрас намудани иттилоот ба аҳоли, масъалаи муҳими иттилоотонии оммаи мардум ба ҳисоб меравад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар асоси ғаёолияти сатҳи пасти «Почтаи тоҷик» рӯзнома ва маҷаллаҳо ба шахру ноҳияҳои кишвар саривақтӣ ва ҳатто оммаан дастрас карда намешаванд, ки албатта, ба сатҳи иттилоотонии оммаи мардум таъсири манфӣ мерасонад. Дар чунин ҳолат, сарчашмаи асосии иттилоотонии мардум, воситаҳои иловагии дастрас намудани иттилоот мегардад, ки метавонанд ба шуур ва рафтори одамон таъсири манфӣ расонанд.

Солҳои охир созмонҳои ҷамъиятии рӯзноманигорӣ ва баъзе расонаҳои ғайридавлатӣ дар самтҳои мухталиф, аз ҷумла дар нашрияҳои даврӣ ва шабакаҳои мустақили иттилоотӣ, бо паҳн намудани мақолаҳо ва иттилооти нодуруст, супоришӣ, танқидӣ, яктарафаи худфиребӣ ва айбдоркунӣ фаъолтар гардиданд, ба вазъи амнияти иттилоотии кишвар халал ворид менамоянд.

Як қатор нашрияҳо бо дастгирии созмон ва ташкилотҳои мухталифи дохилӣ ва хориҷӣ фаъолият менамоянд, ки дар фазои иттилоотии кишвар ахбори нодуруст ва супориширо паҳн менамоянд. Нашрияҳои мустақили фаъол бар ивази дастгирии молиявӣ, дар аксарияти ҳолатҳо, ба манфиати давлатҳо, гурӯҳҳо, созмонҳо ва шахсони алоҳида амал менамоянд. Онҳо, мавқеи нашрияҳои давлатиро маҳдуд менамоянд, ки назар ба ин нашрияҳо рақобатнопазир ба ҳисоб мераванд.

Барои мардуми тоҷик ҷолишҳо ва таҳдидҳои ҷаҳонӣ, аз қабили терроризм ва экстремизм ошно ҳастанд. Ба ин ҳодисаҳои солҳои 90-уми асри гузашта, ки дар натиҷаи «ҳолигии» геополитикӣ, ки вобаста ба сукути лагери сотсиалистӣ ба вучуд омадаанд, мисол шуда метавонанд. Аз байн рафтани Иттифоқи Советӣ боиси дигаргуниҳои бунёдӣ фазои пасошӯравӣ гардид.

Аз ин хотир, масъалаи таъмини амнияти иттилоотӣ пайдо мешавад, ки аз манфиатҳои миллӣ дар соҳаи иттилоотӣ бармеояд. Бе андешидани ҷорабиниҳои мувофиқ нисбати таъмини амнияти иттилоотӣ, ба таври ҳамешагӣ хатар ва таҳдидҳои амнияти миллӣ боқӣ мемонанд.

Манфиатҳои миллӣ бе назардошти як қатор масъалаҳо, ба монанди устувории дохилӣ, беҳбудии иқтисодӣ, сатҳи маънавии инкишофи ҷомеа, обрӯю эътибори давлат дар арсаи байналҳалқӣ таъмин карда намешавад. Нисбат ба манфиатҳои миллӣ, фикру ақидаҳои мухталиф ҷой дорад, лекин онҳо ба дақиқии ақидарониҳо дар муайян намудани амалии сиёсати хориҷӣ ва сиёсат дар соҳаи амнияти миллӣ мусоидат карда наметавонанд.

Амният ҳамчун хусусият ва унсурҳои низоми иҷтимоӣ баррасӣ карда мешавад, ки дар ягонагӣ, мустақилияти нисбӣ ва устуворӣ таҷассум

мегардад.¹ Амнияти миллӣ ин мақсад нест, балки шароити ҳаётии таъмини ҳимояи инкишофи миллат аст.²

Дар алоқаманди бо ин, муносибатҳои мухталифи тадқиқи масъалаҳои амният чой дорад. Хислати баҳсноки моҳияти амният нишон медиҳад, ки муносибати оммаи таснифоти масъалаи мазкур мавҷуд нест. Ба ин нигоҳ накарда, дар сиёсат амният худро на танҳо ҳамчун талаботи бунёдӣ, балки ҳамчун арзиши муҳим зоҳир мегардонад. Ҳамин тариқ, амният ба сифати унсури дастичамъӣ дар сиёсат ва фаъолияти сиёсӣ баромад менамояд.

Амнияти иттилоотӣ нисбатан мафҳуми нав аст. Дар фаҳми васеъ, ин вазъияти ҳимояии захираҳои иттилоотӣ, чараёнҳои иттилоотӣ ва дастрасӣ ба сарчашмаҳои иттилоотии ҳар як шаҳрванд, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва давлат ба ҳисоб меравад. Дар фаҳми маҳдуд, ин унсури амнияти ҳарбӣ аст, ки ба ҳимояи захираҳои иттилоотӣ, базаи далелҳо ва базаи донишҳо, воситаҳо, коркард ва нигоҳ дошани иттилоот, ки дар соҳаи ҳарбӣ истифода карда мешаванд.

Амнияти иттилоотӣ вазъиятеро пешниҳод ва таҷассум менамояд, ки дар ҷомеа тамоми шароити таъмини инкишофи озоди шахсият, оила, давлат бунёд гардида, имконият медиҳанд, ки раванди таърихӣ ба тариқи объективӣ баҳогузорӣ карда шавад.

Ҳамин тариқ, дар таъмини амнияти давлатӣ, танзим намудани паҳни иттилоот амали зарурӣ ба ҳисоб меравад. Қайд намудан зарур аст, ки созмонҳои террористиву экстремистӣ, тариқи нашрияҳои мухталиф ақидаҳои худро паҳн менамоянд. Созмонҳои зиёди радикалӣ ва экстремистӣ, ки дар қаламрави Осиёи Марказӣ фаъолият доранд, аз нашрияҳои мухталифи муосир васеъ истифода менамоянд.

Мушоҳида ва ташҳисҳо нишон медиҳанд, ки нашрияҳои муосир, ки вазифаҳои маърифатӣ ва тарбиявиро иҷро менамоянд, дар шароити имрӯза

1 Молчановский, В.Ф. Безопасность как атрибут социальной системы [Текст] / В.Ф. Молчановский // Социально-политические аспекты государственной безопасности в современных условиях. - М.: Граница, 1994. - С. 105.

2 Раҳнамо, А. Ислам и национальная безопасность в Таджикистане [Текст] / А. Раҳнамо. - Душанбе: Ирфон, 2011. - С.30.

на ҳама вақт қобилияти таъмин намудани ташаккули дастгирии арзишҳои зарурии ҷамъиятӣ, аз он ҷумла, ватандӯстӣ ва масъулияти шаҳрвандиро нишон медиҳанд.

Матбуот дар навбати худ сафарбарнамоии нокифояро дар таҷассуми «бозиҳои» иттилоотии муборизаи геополитикиро таҷассум менамоянд, дар фазои иттилоотӣ на ҳама вақт метавонанд манфиатҳои кишварро ҳифз намоянд, нашрияҳои ғайридавлатӣ бадномкунии сиёсати дохилӣ ва хориҷии давлати алоҳидаро амалӣ менамоянд, дар матбуоти хориҷӣ маводҳо нисбати давлат асосан хусусияти манфиро доро мебошанд.

Дар раванди таъмини амнияти иттилоотӣ ба роҳбарӣ гирифтани усули доимӣ мақсаднок аст, ки маънои бартарии чорабиниҳои пешгирикунанда ва огоҳкунандаро дорад. Ташхиси вазъияти иттилоотӣ, ки бо амалӣ намудани Концепсияи амнияти иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон алоқаманд аст, нишон медиҳад, ки мақсад, вазифа, принципҳо ва самтҳои асосии таъмини амнияти иттилоотӣ дар ҷумҳурӣ ба тариқи мушаххас таъкид карда шудааст. Дар концепсия вазифаҳои стратегӣ ва сиёсати дохиливу хориҷии ҷорӣи давлат дар асоси манфиатҳои миллии Тоҷикистон ташаккул ёфтаанд.

ВАО дар ташкили низоми нави сиёсӣ, сохтори идоракунии ҷомеа нақши муҳим доранд ва дар раванди ин тағирот ҳамчун як миёнарав баромад менамоянд. ВАО дар сохтори ҷомеаи муосир мавқеи махсусро ишғол намуда, як навъ тарҷумони воқеаҳои дар кишвар ва ҷаҳон рӯйдода мебошанд. Ин омил ҷузъи ҷудонашавандаи ҳаёти сиёсии кишвар мебошад. Сиёсат, беш аз дигар намудҳои фаъолияти иҷтимоӣ, ба воситаҳои муайяне ниёз дорад, ки мубодилаи иттилоотро дар барқарор ва нигоҳ доштани робитаҳо байни субъектҳои худ осон гардонанд.

ВАО субъекти фаъоли ҳаёти иҷтимоӣ ва сиёсӣ буда воқеан ба яке аз воситаҳои асосии таъсирасонандаи равандҳои сиёсӣ ва захираи пурқудрати таъсири ҷамъиятӣ мебошанд. Ҳаёти иҷтимоии муосирро бидуни матбуот, интернет, радио ва телевизион тасаввур кардан ғайриимкон аст. Бо эътимоди қобили мулоҳиза гуфтан мумкин аст, ки матбуот дар дигаргуниҳои азиме, ки

ҳоло дар тамоми ҷаҳон, аз ҷумла дар мамлакати мо ба амал омада истодаанд, нақши муҳим доранд. Гузашта аз ин, ҳатто гуфтан мумкин аст, ки дар мубориза бар зидди оқибатҳои манфии тағиротҳои нави геополитикӣ, таҳдидҳои терроризми байналмилалӣ, экстремизм, гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир, гурӯҳҳои фаромиллӣ, терроризми киберӣ, ВАО ҷойгоҳи пешбаранда дорад.

Матбуот имкониятҳои бениҳоят калон доранд, ки ба афкори ҷамъиятӣ таъсир расонанд. Вобаста аз он, ки ВАО ба кӣ таълуқ доранд, метавонанд ҳам барои огоҳии воқеъбинона ва саръи мардум аз рӯйдодҳои воқеии кишвар ва ҷаҳон, таҳсил ва тарбияи онҳо ва ҳамкорӣ бо манфиатҳои гурӯҳҳои алоҳида истифода шаванд.

Омӯзиши қобилияти расонаӣ ба аудитория аз солҳои 20-ум оғоз ёфт. Аввалин таълимоти назариявӣ асари сотсиолог ва рӯзноманигори америкӣ В.Липпман «Андешаи ҷамъиятӣ» буд, ки дар он ғояи қудрати воситаҳои ахбори омма таҳқиқ карда шуд.

Асосгузори таҳқиқот оид ба ҷойгоҳи ВАО дар равандҳои иҷтимоӣ ва сиёсӣ П.Лазарсфелд мебошад, ки нақши ВАО-ро дар раванди интихобот ва таъсири онҳоро ба рафтори интихоботӣ дар солҳои 30-40-уми асри XX омӯхтааст. Пас аз он ВАО қувваи азиме ҳисобида мешуд, ки зеҳни шунавандагонро таҳрик мекард, ки онро ҳамчун қабулқунандаи ғайрифаъоли паёмҳо тавсиф мекарданд.

Дар солҳои 60-80-уми асри XX назарияҳои гуногун барои тавзеҳи механизмҳои таъсири ВАО ба рафтори сиёсии шунавандагон ба миён омаданд, ки асоси таҳқиқоти мавзӯи мазкурро ташкил намуданд. Муаллифони ин ҷомеашиносҳои машҳур Н.Люман, С.Ленарт, В.Миллер, Э.Ноэль-Нейман ва дигарон буданд. Дар осори онҳо аз усулҳои гуногуни таҳқиқот - таҳлили мундариҷаи гузоришҳои расонаҳо ва пурсишҳои афкор то таҷриба, истифода шудаанд.

Ба ғайр аз таъсири мусбӣ расонидан ба рафтори ҷамъиятӣ ва шуури сиёсии мардум, вазифаи муҳимми ВАО ҳифзи арзишҳои давлатию миллӣ,

тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон ва пешгирии хатарҳои нави замони мо мебошад. Воситаҳои ахбори омма ҳамчун интиқолдиҳандагони мустақим ва паҳнкунандаи дониш ва иттилооти дорой аҳамияти сиёсӣ, вобаста ба тарзи дарки онҳо, имкониятҳо ва қудрати таъсиррасонии мухталиф доранд. Бо шарофати онҳо мавҷудият ва паҳншавии ғояҳои демократӣ имконпазир мегардад. Тоҷикистони соҳибистиклол дар роҳи расидан ба ҷомеаи демократӣ ба мушкилоти зиёде дучор омад, ки ҳалли онҳо муносибати нави расонаҳоро талаб мекард.

Афзудани нақши васоити ахбори омма, интернет, радио ва телевизион дар ҳаёти ҷамъиятии кишвар аз рушди босуръат, паҳншаванда ва дастрасии онҳо шаҳодат медиҳад. Калимаҳои чопшуда ва гуфторӣ, Интернет ва тасвирҳои телевизионӣ қодиранд, ки дар муддати кӯтоҳтарин ба минтақаҳои дурдасттарин ворид шаванд ва ба ҳама муҳити иҷтимоӣ таъсир расонанд. Дарк ва тафсири муҳимтарин падидаҳо ва ҳодисаҳое, ки дар кишвар ва дар маҷмӯъ дар ҷаҳон рух медиҳанд, тавассути ВАО ва бо кумаки онҳо сурат мегирад.

Васоити ахбори омма қувваи тавоноии таъсиррасонӣ ба шуури одамон, василаи саръан расонидани иттилоот ба гӯшаҳои гуногуни ҷаҳон, воситаи муассиртарини таъсиррасонӣ ба эҳсосоти инсон мебошанд, ки қабулқунандаро ба тарзи беҳтарин бовар қунонанд. Ин алалхусус дар робита бо васоити электронӣ равшан аст. Баробари васеъ шудани имкониятҳои техникӣ нақши онҳо меафзояд. Ва аз ҷиҳати таъсири эҳсосотӣ ба ҳиссиёт ва шуури одамон, онҳо то ҳол беҳамто боқӣ мондаанд ва аудиторияи калонтаринро ҷамъ меоранд.

Имрӯзҳо телевизион дар байни васоити ахбори омма мавқеи ҳукмронро ишғол мекунад. Агар дар охири солҳои 70-ум ва аввали солҳои 80-ум телевизион боҳашамат ҳисобида мешуд, имрӯз телевизион як қисми ҳаёти ҳаррӯзаи тақрибан ҳар як оила шудааст. Рақобат бо матбуот бо пайдоиши технологияҳои нав дар телевизион вобаста аст.

Ташхиси сохтор ва мундариҷаи аксарияти ВАО нишон медиҳад, ки таҷассуми вазъияти воқеии сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии Тоҷикистон дар фазои иттилоотии ҷаҳонӣ нокифоя ва номутобиқ аст. Аксарияти маводҳои ҷопшуда ё хабарҳои иттилоотии нопурра, чун қоида, андозаи на он қадар калон, ё масъалаҳои маҳаллиро баррасӣ намуда, нисбат ба ҷумҳурӣ хусусияти манфӣ дорад.

Дар натиҷаи кӯшиши бунёди тасаввуроти оммаӣ оид ба Тоҷикистон, ки аз мавқеи мушоҳидагари беруна амалӣ мегардад, маҷмӯи колабҳои манфӣ бо диққати асосӣ ба баъзе аз онҳо ташаккул меёбад:

- дар Тоҷикистон режими демократӣ мустаҳкам нашудааст;
- Тоҷикистон роҳи асосии гардиши маводи муҳаддир ба Россия ва мамлакатҳои Европай Ғарбӣ аст;
- Тоҷикистон то ба имрӯз ноустувор аст ва даричаи асосии паҳн гардидани ифротгароии исломӣ аз ҳудуди Афғонистони ҳамсоя аст;
- Тоҷикистон барои кишварҳои ҳамсояи худ бо барномаҳои бунёди НБО-ҳои калон ва миёна таҳдиди амниятиро ба миён меорад;
- иқтисодиёти кишвар ба пуррагӣ бо шабакаҳои коррупсионӣ фаро гирифта шудааст;
- кафолатҳои воқеии ҳукумат барои пеш бурдани бизнеси комил, мутобиқан сармоягузори калон мавҷуд нест.

Чунин симои манфӣ ба таври огоҳона, бо амалҳои бошуурона ва самараноки шахсон ва тарафҳои манфиатдор ташаккул меёбад. Симои давлат, чун қоида, дар натиҷаи ғайолияти нақшавӣ ташаккул ёфта, кӯшиши мақомотҳои ҳокимият ва идоракунии давлатӣ, воситаҳои ахбори омма, ҷомеаи илмӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, доираҳои сиёсӣ ва тижоратиро таҷассум менамояд. Яке аз воситаҳои нисбатан воқеӣ ва самараноки бунёди симо ва таъминоти он матбуот ба ҳисоб меравад. Аз ин хотир, ВАО ниҳоди муҳимми иҷтимоӣ ба ҳисоб меравад, ки ҳамчун воситаи амалӣ намудани сиёсати иттилоотиву симоии давлат хизмат менамоянд. Барои амалӣ намудани сиёсати бомуваффақи давлатии иттилоотӣ ва бунёди симои

мусбати Тоҷикистон бунёди низоми иттилоотӣ зарур аст, ки барои ташаккул ва тасдиқи образи мусбии Тоҷикистон дар фазои матбуоти русзабон ва англисзабон мусоидат намояд. Чунин низоми иттилоотӣ бояд дорои маркази ягонаи Ҳамоҳангсозии Фаъолияти Мақомоти Ҳокимият ва идоракунии давлатӣ бошад.¹

Дар ташаккули симои давлат дар арсаи байналхалқӣ ВАО мақоми муайян дорад. Аз ин рӯ, кӯшиш намудан зарур аст, ки дар матбуоти ватанӣ маводҳое, ки боиси паст гардидани обрӯ ва эътибори давлат мешаванд, нашр нагарданд. Зеро чоп гардидани маводҳои нодуруст, метавонад, ки ҳам ба амнияти миллӣ ва ҳам ба паст гардидани обрӯ ва эътибори давлат дар арсаи байналхалқӣ мусоидат намояд.

Ақидае чой дорад, ки мувофиқи он қатъ гардидани рӯзномаҳои алоҳида бо чой доштани сензураи давлатӣ алоқаманд карда мешавад. Дуруст аст, ки мақомотҳои алоҳидаи давлатӣ фаъолияти ниҳодҳои матбуоти даврӣро назорат менамоянд. Албатта, дар ҳолате, ки дар фаъолияти ВАО манфиатҳои миллӣ ва давлатӣ ба инобат гирифта нашаванд, ақидаҳои иртиқоиву ифротӣ паҳн гардад, пас истифодаи мучозот нисбати онҳо амали зарурӣ аст.

Озодии суҳат ва матбуот пайдо мешавад, ки қонунан кафолат дода шудааст ва ба таври мунтазам ба манфиати на танҳо ҷомеа, гурӯҳҳо ва қишрҳои мухталифи ҷомеа ва давлат, балки ҳизбҳо ва ширкатҳои муайян, ҳатто самтҳои зиддиҷамъиятӣ, ба монанди ҷинояткорӣ ва ғайриҳои зиддиконститусионӣ истифода карда мешавад.

Мутобиқи моддаи шашуми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ВАО ва дигар воситаҳои ахбори омма² роҳ надодан ба суиистифода аз озодии суҳан чунин муайян гардидааст: Интишори маълумоти дорои сирри давлатӣ ё ахбори дигари бо қонун ҳифзшаванда, ахборе, ки барои бо зӯрӣ

1 Сайидзода, З.Ш. Тоҷикистон: информационный ресурс, внешняя политика, имидж государства [Текст] / З.Ш. Сайидзода, Ф.З. Саидов. - Душанбе: ОО «Иттилоот ва муошират», 2008. - С.5.

2 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма. [Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон \[Матн\]](#). – Душанбе: 2013, №3, мод. 201; с. 2016, №5, мод. 365. (Қонуни ҚТ аз 14.05.2016 № 1314, аз 24.02.2017 № 1407)

сарнагун сохтан ё тағйир додани сохти конституционӣ, ба содир намудани ҷиноят, барангехтани кинаю адовати наждӣ, миллӣ, маҳалгарой, динӣ, забонӣ, ташвиқоти ҷанг, зулму зӯрварӣ, фаъолияти террористӣ ва экстремистӣ, ҳалалдор кардани тамомияти арзӣ ва мустақилияти давлат даъват мекунад, инчунин мавод ё предметҳои порнографиро табиҷ ва ташвиқ мекунад, манъ аст. Воситаҳои ахбори омма барои объективӣ будан ва саҳеҳии ахбори аз ҷониби онҳо паҳншаванда ҷавобгаранд.

Мутобиқан, дар ҳолате ки оид ба манфиатҳои миллии ҷомеа ва амнияти он суҳан меравад, озодии суҳан ва матбуот бояд ҷанбаи истисноӣ дошта бошад. Ин истисноҳо аз усули озодии суҳан ва матбуот дар қонунгузорӣ низ қайд карда шудаанд. Самти ҳаратнок, ки дар солҳои охир ба мушоҳида мерасад, ин дастгирӣ ёфтани ғояҳои террористӣ ва экстремистӣ аз тарафи қоршинос-таҳлилгар дар саҳифаҳои ВАО мебошад.

Дар аксарияти ҳолатҳо на оид ба интиҳоби байни озодии матбуот ва ҳукумат, балки озодии суҳан ва давлат суҳан меравад. Дар ҳолате, ки рӯзноманигор дағалона ва ба таври мунтазам манфиатҳои миллиро поймол менамояд, зарурати маҳдуд намудани озодии ВАО ба миён меояд. Дар воқеияти имрӯза, ки қариб сензура вуҷуд надорад, ҳар як рӯзноманигорро зарур аст, ки фаъолияти худро дар асоси меъёрҳои ахлоқии оммаи инсонӣ назорат намояд.

Дар шароити имрӯза баъзе воситаҳои ахбори омма ва рӯзноманигорони алоҳида дар асоси майлу рағбати худ ва зерӣ таъсири омилҳои беруна фитнаангезиро пеша намудаанд. Чунин рӯзноманигорон метавонанд ҳам дар ҳудуди ҷумҳурӣ ва ҳам берун аз он фаъолият дошта бошанд. Онҳо танқидро ба тарзи ҳоси худ истифода бурда аз нашри овозаҳо, ғайбатҳо ва аксар вақт ошқоро мақолаҳои иғвоангези сиёсӣ истифода менамоянд.

ВАО аксар вақт барои ақидаҳои сиёсии ҳонандагони худ бо роҳҳои ғайриқонунӣ ва ғайриахлоқӣ мубориза мебарад. Агар дар ҷомеа камбудихо мавҷуд бошанд, пас матбуот метавонад ва бояд ба онҳо дар шакли таҳқиқоти

босифати журналистӣ ва таҳлили созанда диққат диҳад. Дар навбати худ, ҳама гуна ихтилофот дар ВАО бояд дар соҳаи ҳуқуқӣ ҳалли худро ёбанд, ягона чораи ВАО қонунгузорӣ мебошад. Қайд намудан зарур аст, ки ВАО барои пешрафти давлати демократӣ ва ҳимояи манфиатҳои миллӣ нақши бузург дорад.

Мақомоти Тоҷикистон ба расонаҳо иродаи оқилона ва тақрибан номаҳдуди озодӣ доданд. Аммо баъзе рӯзноманигорон ин паёмро танҳо ба манфиати худ фаҳмиданд. Вақте ки тибқи қонунгузорӣ, бо мақсади таъмини иттилоот ва амнияти давлатӣ, низоми нашрия то андозае шадидтар шуд, аксарияти онҳо тарки кишвар намуда, нисбати ватани худ паҳн кардани тўҳматро идома доданд. Ҳамзамон, васоити ахбори оммаи миллӣ, сарфи назар аз мақом, мансубият (давлатӣ, хусусӣ, озод ё мустақил) ва муносибат бо мақомот (ҳамбастагӣ, вафодор, муҳолиф) бояд ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва амнияти давлатӣ, хизмат ба мардумро пеша намоянд.

Барои дарки ҳолати ВАО намудан зарур мешуморем, ки мақолаи «Кӣ ва барои чӣ ба нафаси дуҷоми созмонҳои ғайриҳуқуқматӣ мусоидат менамояд» –ро баррасӣ намоем, ки Агентии иттилоотии «Авесто» чоп гардидааст.

Дар мақола қайд карда мешавад, ки «дар баробари созмонҳои миллии шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон ва дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ чунин ташкилоҳои ғайриҳуқуқматӣ ва фондҳои мухталиф ҳанӯз ҳам фаъол ҳастанд ва манфиатҳои нерӯҳои беруна, ки вазифаҳои «мустаҳкам намудани мавқеъҳои стратегии худро дар минтақа, дастрасии беамоният ба ашёи хоми онро дар ин минтақаро иҷро менамоянд.

Муаллифи мақола нишон медиҳад, ки «онҳо нишонаҳои хайрияҳо ва муассисаҳои таълимиро бетараф пинҳон мекунанд ва ба қонунгузориҳои ҷумҳурӣ комилан содиқанд», ки ин, чун қоида, ба кӯмаки молиявии пурра ва хеле саховатманди кишварҳои ғарбӣ, пеш аз ҳама Америка, Германия, Британияи Кабир фаъолияти худро пеш мебаранд.

Ҳамин тавр, чунин сохторҳо, ки аз ҷониби сарпарастони ғарбӣ маблағгузорӣ мешаванд, аслан воситаи паҳн ва дар минтақа ҷорӣ намудани чунин «меъёрҳои демократӣ ва иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ» мебошанд, ки ба манфиатҳои миллӣ, анъанаҳои таърихӣ ва афзалиятҳои иқтисодии ҳамаи давлатҳои Осиёи Марказӣ ва Тоҷикистон комилан номувофиқанд.

Ба гуфтаи муаллифи мақола, фаъолияти чунин созмонҳои ғайриҳукуматӣ ниятҳои қувваҳои хоричиро инъикос мекунанд ва «ба несту нобуд кардани робитаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, маънавӣ ва равонии Тоҷикистон бо шарикон ва иттифоқчиёни ИДМ, пеш аз ҳама бо Россия, равона гардидаанд.

Ҳадафи маълуми америкоӣҳо ташаккули фишор ба ҳукумати кунунӣ дар Тоҷикистон аст. «Дар байни чунин нерӯҳои хоричӣ муаллиф чунин сохторҳои байналмилалӣ ғайридавлатиро ба монанди USAID ва Бунёди Соросро қайд мекунад. Дар байни созмонҳои маҳаллӣ мақолаи мазкур як қисми Маркази иттилоотӣ маърифатии Америка, ки дар вилояти Суғд аз соли 2007 инҷониб фаъолият мекунад, инчунин шӯъбаҳои Институти миллии Америка оид ба демократия, ки дар Душанбе, вилоятҳои Хатлон ва Суғд фаъолият мекунанд, дар бар мегирад. Муаллиф фаъолияти чунин созмонҳоро ёдовар шуда, «инқилоби ранга»-ро дар Украина ҳамчун намуна ёдрас мекунад ва ба ҳушёрӣ нисбати чунин «ташкilotҳои ғайридавлатии ғарбӣ» даъват мекунад.¹

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ВАО ва дигар воситаҳои ахбори омма роҳу воситаҳои ҳимоя намудани манфиатҳои миллии кишварро дар доираи ҳуқуқ пешбини менамояд. Барои мисол моддаи 11 Қонуни мазкур шароити боздоштани фаъолияти воситаҳои ахбори оммаро муайян менамояд: Ҳангоми ошкор намудани ҳолатҳои аз тарафи воситаҳои ахбори омма содир шудани амалҳои, ки ба мақсадҳои оинномавиашон мухолифат мекунанд, мақоми ваколатдори баҳисобгирии давлатии воситаҳои ахбори

¹ Кто и зачем стимулирует «второе дыхание» прозападных НПО? Источник: <https://avesta.tj/2017/04/19/kto-i-zachem-stimuliruet-vtoroe-dyhanie-prozapadnyh-npo/> Avesta.tj (санаи мурочиат ба сайт 23.05.2020)

омма ба муассиси (муассисони) ё редакцияи ин воситаҳои ахбори омма огоҳиномаи хаттӣ мефиристад ва мӯҳлати бартараф кардани онҳоро муқаррар менамояд.

Дар сурати аз ҷониби воситаҳои ахбори омма риоя нагардидани муқаррароти қонунгузори Чумҳурии Тоҷикистон Прокурори генералии Чумҳурии Тоҷикистон ва ё прокурорҳои тобеи ӯ ба муассиси (муассисони) ё редакцияи воситаҳои ахбори омма дар бораи бартараф намудани қонунвайронкуниҳо амри хаттӣ фиристода, мӯҳлати бартараф намудани онҳоро муқаррар менамояд.

Агар дар мӯҳлати муқарраршуда қонунвайронкуниҳое, ки асоси баровардани амри хаттӣ ё огоҳиномаи хаттӣ гаштаанд, бартараф карда нашавад, Прокурори генералии Чумҳурии Тоҷикистон ё прокурорҳои тобеи ӯ ва ё мақоми ваколатдори баҳисобгирии давлатии воситаҳои ахбори омма метавонанд ба суд бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Чумҳурии Тоҷикистон дар хусуси боздоштани ҷаъолияти воситаҳои ахбори омма мууроҷиат намоянд¹.

Тартиби боздоштани ҷаъолияти воситаҳои ахбори оммаро дар давраи вазъияти ҷавқулода қонунгузори Чумҳурии Тоҷикистон муайян менамоянд.

Тибқи банди дувуми моддаи 11 ҷаъолияти воситаҳои ахбори омма бо асосҳои зерин қатъ мегардад:

- бо қарори муассис;
- бо сабаби азнавташкилдиҳии (муттаҳид, ҳамроҳ, тақсим, табдил додан) воситаҳои ахбори омма;
- бо ҳалномаи суд.

Инчунин ҷаъолияти воситаҳои ахбори омма, сарфи назар аз мавҷудияти баҳисобгирии давлатӣ бо ҳалномаи суд қатъ карда мешавад.

¹ Қонуни Чумҳурии Тоҷикистон дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма. [Ахбори Маҷлиси Олии Чумҳурии Тоҷикистон \[Матн\]](#). – Душанбе: 2013, №3, мод. 201; с. 2016, №5, мод. 365. (Қонуни ҶТ аз 14.05.2016 № 1314, аз 24.02.2017 № 1407)

Воситаи ахбори оммаи фаъолиятш қатъкардашуда бо номи дигар сабт шуда наметавонад¹.

Ҳамин тариқ, ВАО-ро дар таъмини амният ва манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ намуда ба чунин хулосаҳо расидем:

- яке аз воситаҳои нисбатан воқеӣ ва самараноки бунёди симо ва таъминоти он васоити ахбори омма ба ҳисоб меравад. Аз ин хотир, ВАО ниҳоди муҳимми иҷтимоӣ ба ҳисоб меравад, ки ҳамчун воситаи амалӣ намудани сиёсати иттилоотиву симои давлат хизмат менамоянд;

- ташҳиси сохтор ва мундариҷаи аксарияти ВАО нишон медиҳад, ки таҷассуми вазъияти воқеии сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии Тоҷикистон дар фазои иттилоотии ҷаҳонӣ нокифоя ва номутобиқ аст;

- баъзе маводҳо ё хабарҳои иттилоотии нопурра, дар ин ё он шакл масъалаҳои иғвоангезро баррасӣ намуда, ба манфиатҳои миллии давлат таъсири манфӣ мерасонанд;

- ояндаи фаъолияти ниҳодҳои ВАО маҳз аз ҳимояи манфиатҳои миллий, аз роҳ надодани паҳни ғояҳои иртиҷой дар саҳифаҳои худ вобаста аст. Дар ин самт масъалаи озодии суҳан ва матбуот пайдо мешавад, ки қонунан кафолат дода шудааст ва ба таври мунтазам ба манфиати на танҳо ҷомеа, гурӯҳҳо ва қишрҳои мухталифи ҷомеа ва давлат, балки ҳизбҳо ва ширкатҳои муайян, ҳатто самтҳои зиддиҷамъиятӣ, ба монанди ҷинояткорӣ ва ҷиноятҳои зиддиконституционӣ истифода карда мешавад;

- мутобиқан, озодии суҳан ва матбуот бояд ҷанбаи истисноии дошта бошад, бахусус дар ҳолате, ки перомуни манфиатҳои миллии ҷомеа ва амнияти он суҳан меравад. Ин истисноҳо аз усули озодии суҳан ва матбуот дар қонунгузорӣ низ манша мегирад.

Хулоса дар раванди инкишофи иҷтимоию сиёсии ҷомеа воситаҳои ахбори омма нақши барҷаста дорад. Инкишофи шуури ҷамъиятро бе иштироқи фаъолонаи онҳо тасаввур кардан ғайриимкон аст. Аз худ намудан

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма. [Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон \[Матн\]](#). – Душанбе: 2013, №3, мод. 201; с. 2016, №5, мод. 365. (Қонуни ҶТ аз 14.05.2016 № 1314, аз 24.02.2017 № 1407)

ва таҳлилу тарғиби фаъолияти сохторҳои ҷомеа фақат тавассути онҳо имконпазир мебошад. Солҳои охир рушди устувори ҷомеа ВАО-ро ба яке аз воситаҳои муҳими воқеънигорӣ ва таҷассумгари ҳаёти ҷомеа табдил додааст.

Имрӯз, бо дарназардошти раванди тағйирпазирҳои ҷомеа ва татбиқи гардидани сатҳи истифодаи технологияи навтарини иттилоотӣ дар ин самт таҳаввулот ба мушоҳида мерасад. Зухури ин таҳаввулот махсусан дар соҳаи рушди иҷтимоӣ ва сиёсии ҷомеа бештар назаррас аст, зеро ин соҳаҳо бахши муҳими ҳаёти ҷамъиятӣ, ки фарогири фаъолияти тамоми самти ҷомеа, умумиятҳои иҷтимоӣ ва ғайра мебошад. Набояд фаромӯш сохт, ки ҷомеа майдони бархӯрди манфиатҳо низ мебошад. Ҷойи шубҳа нест, ки маҳз ҳамин хусусияти соҳаи рушди иҷтимоӣ нақши воситаҳои ахбори оммаро афзун сохта, онро ба неруи мустақил ва воситаи муҳими созанда мубаддал сохтааст.

Ҷанбаи созандагии воситаҳои ахбори омма дар он ифода меёбад, ки соҳаҳои гуногуни ҷомеаро ба ҳам оварда, онҳоро дар арсаи байналмилалӣ муаррифӣ менамояд. Инчунин имконияти фаровон дорад, ки дар самти ташаккули шахсиятҳои комилу созандаи ҷомеа нақши муҳим бозид, ҳамзамон ҳар як фардро алоҳида дар рӯҳияи ватандӯстӣ, посдории асолатҳои миллӣ ва меҳнатпарварӣ тарбия намояд. Албатта, дар ин ҷода муҳтаво, мундариҷа ва сифати маълумоте, ки воситаҳои ахбори омма дастраси ҳамагон мегардонанд, мақоми баландро касб менамояд. Бояд зикр намуд, ки ин хусусияти воситаҳои ахбори омма дар низоми сиёсии ҷомеа, ки сотсиологӣ амрикоӣ Д.Истон пешниҳод менамояд, ҳамчун «унсури дастгирӣ» ёдрас шудааст.

Ҳамзамон воситаҳои ахбори омма метавонад дар нумӯи ҷомеа рисолати сӯзанда дошта бошад. Ин рисолат низ аз мундариҷа ва сифати пешниҳоди маълумот вобастагӣ дорад. Агар дар воситаҳои ахбори омма ҳадафҳои сиёсии шахс ва гурӯҳҳои алоҳида муғризна инъикос ёбанд, пас ҳамчун омилҳои сӯзанда арзёбӣ мешаванд, зеро дар ин ҳолат воситаҳои

ахбори омма дар қалби афроди алоҳида ва қишрҳои гуногуни ҷомеа эҳсоси бугзу кина ва адоватро мекоранд. Чунин омил дар раванди инкишофи ҷомеа, ба ақидаи Д. Истон бо мазмуни «талабот» ифода гардидааст. Ба андешаи ӯ унсури мазкур низоми иҷтимоию сиёсии ҷомеаро заиф месозад. Бояд тазаққур дод, ки чунин тарзи фаъолиятро метавон чун душманӣ ба манфиатҳои миллию давлатӣ арзёбӣ намуд.

Солҳои охир воситаҳои ахбори омма, ки ба василаи муқтадири таъсиррасонӣ ба афкори ҷомеа табдил ёфтаанд, таври густурда иттилооти гуногунро ба мардум мерасонанд. Набояд фаромӯш сохт, ки доираи фаъолияти воситаҳои ахбори омма маҳдуд набуда, он барои кулли одамон хизмат мерасонад. Дар зери ин мафҳум усулҳои гуногуни додани ахбор тавассути матбуот, радио, телевизион, сомонаҳои интернетӣ, маълумотномаҳои оммавӣ ва ғайраҳо ба сифати ҷузъҳои таркибии воситаҳои ахбори омма доништа мешаванд.

Даҳсолаҳои охир дар самти инкишофи воситаҳои ахбори омма такони чиддӣ ба амал омад. Ин омил ба суръати баланди инкишофи илму техника ва технология вобаста аст. Махсусан мавриди истифодаи васеъ қарор гирифтани воситаҳои инфиродии алоқа ва наشري иттилоот, системаҳои электронии коммуникатсионӣ, радио ва телевизиони кабелӣ, алоқаи кайҳонӣ тавассути радифҳои маснуӣи замин ва мушакҳои гуногун дар фаъолияти воситаҳои ахбори омма марҳилаи сифатан навро оғоз бахшиданд.

Воситаҳои ахбори омма дар раванди инкишофии иҷтимоии ҷомеа, муносибатҳои сиёсӣ ва маърифатнокии одамон нақши муҳим мебозанд. Эътироф бояд кард, ки сарфи назар аз сатҳи инкишофи воситаҳои гуногуни ахбори омма, то ҳоло нақши барҷастаро дар интишори ахбор радио ва телевизион мебозанд.

Дар ҷомеаи муосир, ки бештар ҷомеаи иттилоотӣ ном бурда мешавад, нақши иттилоъ хеле барҷаста гаштааст, зеро барои идораи раванду падидаҳои гуногун гирифтани маълумоти мушаххас барои иқдоми дуруст замина фароҳам меорад. Иттилои дурусти саривақтӣ воситаҳои дигари

идоранамоиро барои амалӣ намудани мақсадҳои муғризона пешгирӣ намуда, баҳри ҳалли масъалаҳои доғи рӯз заминаи мусоид фароҳам меоварад. Дар давлатҳои пешрафтаи дунё ин масъаларо барвақт дарк намудаанд ва барои рушду нумӯи воситаҳои ахбори омма барномаҳои мукаммали давлатӣ роҳандозӣ гардида истодааст.

Хушбахтона, дар ҷомеаи имрӯза рӯзномаю маҷаллаҳои давлатӣ таври муназзам чоп мешаванд, ки онҳо ҳаёти ҷомеаро возеҳу равшан ва воқеъбинона инъикос менамоянд. Дар саҳифаҳои онҳо бештар маводе рӯи чоп меоянд, ки дар онҳо таҳлили доманадор ва асосноки мавзӯ ба мушоҳида мерасад. Бояд зикр кард, ки дар рӯзномаҳои ғайридавлатӣ аксар маврид мақолаҳое ба чоп мерасанд, ки далелу арқом бидуни омӯзиш рӯйи саҳифа омада, хусусияти ҳангоматалабӣ доранд. Дар кишварҳои абарқудрат рӯзноманигорони зиёд барои маводи иғвоангези худ дар назди қонун ҷавоб гуфтаанд, ҷаримаи калон супоридаанд.

Мутаассифона, баъзе маҷаллаю рӯзномаҳо, ки асосан бо маблағгузории созмонҳои байналмилалӣ чоп мешаванд, маводеро рӯйи чоп меоранд, ки хонандаро ба гумроҳӣ мебарад.

Бидуни шакку шубҳа метавон гуфт, ки агар иттилои расмию сиёсӣ, хабару мақолаҳо дар воситаҳои ахбори омма дар заминаи таҳлилҳои ҳолисона, асоснок ва баҳогузории одилона нашр ва пахш карда шаванд, обрӯ ва нуфузи воситаҳои ахбори омма дар ҷомеа дучанд мегардад.

Тибқи тадқиқотҳои сотсиологии ҷомеашиносон имрӯз зиёда аз 80 фоизи аҳолии ҷаҳон ба воситаҳои ахбори омма тавачҷуҳ зоҳир намуда, ҳаёти ҷомеаро ҳаматарафа таҳлилу тарғиб менамоянд ва ба он боварӣ доранд. Фаъолияти воситаҳои ахбори омма аз макон, замон ва хусусиятҳои муносибатҳои ҷамъиятӣ вобастагии зич дорад.

Набояд фаромӯш сохт, ки воситаҳои ахбори омма низ барои фаъолиятшон назди ҷомеа масъуланд, зеро маҳз онҳо бисёр баҳсу мунозираҳоро оғоз мебахшанд ва масъалаҳои ҷомеаро мавриди баррасӣ қарор медиҳанд. Аммо дар бисёр мавридҳо расонаҳои ғайридавлатии кишвар

ва баъзе кишварҳои хориҷӣ ин ё он масъаларо яктарафа инъикос намуда, зимни таҳлили мавзӯҳо ба сохтакорӣ ва ҳангоматалабӣ роҳ медиҳанд, ки ин амал муҳолифи асноди байналмилалӣ оид ба матбуот мебошад.

Нақши воситаҳои ахбори омма дар рушди ҷомеаи мутамаддин аз ҳолисона ва таври ҳаққонӣ баҳогузорӣ намудани омилҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ вобастагӣ дорад.

Дар ин ҷода ҳамкориҳои кормандони воситаҳои ахбори омма бо мақомот ва муассисаҳои гуногуни давлатӣ омили мусоидаткунанда ба шумор меравад. Яке аз роҳҳои асосии густариши ҳамкориҳои воситаҳои ахбори омма ва мақомоти олии давлатӣ ташкили нишастҳои матбуотӣ мебошад, ки он ба рӯзноманигорон имкон медиҳад, то аз масъулин доир ба фаъолияти соҳаҳои гуногун бештар маълумот ба даст оранд.

Имрӯз дар аксари вазорату кумитаҳо, муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ марказҳои матбуотӣ фаъолият менамояд, ки онҳо баҳри бештар огоҳ намудани аҳоли аз раванди фаъолият нақши муҳим мебозанд.

ХУЛОСА

Дар натиҷаи таҳқиқоти нақши ВАО дар равандҳои сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон мо ба хулосаҳои зерин расидем:

- нашри мавзӯҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ дар маҷмӯъ ба ташаккули афкори ҷамъиятӣ дар ҷумҳурӣ бевосита таъсир мерасонанд. Таҳлили миқдорӣ ва таҳлили мундариҷавии маводҳои рӯзномаву маҷаллаҳо дар оғози солҳои 90-ум нишон медиҳад, ки маводҳо оид ба фаъолияти дастгоҳи ҳизбӣ-давлатӣ, бозсозӣ ва демократикунонии ҳаёти ҷамъиятӣ, масъалаҳои мухталифи иҷтимоӣ-иқтисодӣ ба ташаккули афкори ҷамъиятӣ таъсири бузург доранд;

- аз тарафи кормандони рӯзномаву маҷаллаҳо ба мақсади ташаккули афкори ҷамъиятӣ методҳои мухталиф истифода карда мешуд. Яке аз чунин усулҳо интихоби маводи нашршаванда буд. Маводҳое, ки дар ҳар як шумораи рӯзнома оид ба бозсозӣ, фаъолияти ҳизбӣ, масъалаҳои мухталифи иҷтимоӣ-иқтисодӣ ҷой карда мешуданд, дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ нақши муҳим доштанд. Ҳар як рӯзнома дар пешниҳоди мавод кӯшиш менамуд, ки тамоми жанрҳои рӯзномавӣ: иттилоот, мусоҳиба, ҳисобот, хабарнигорӣ, мақола, очеркҳои мавриди истифода қарор диҳад; [1-М]

- воситаи дигари ташаккули афкори омма нашри пурсишҳои сотсиологӣ, анкетаҳо, ақидаи хонандагон нисбати масъалаҳои мухталиф мебошад. Таҳлили нашрияҳо имконият медиҳад, ки мавзӯҳои асосии пурсишномаҳо муайян карда мешавад. Дар ин самт метавон масъалаҳои мухталифи бозсозӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ, интихобот ва ғайраҳоро ҷудо намуд;

- дар шароити муосири Тоҷикистон, ки давраи мураккаб ва пурхитлофро паси сар менамояд, мавҷудият ва фаъолияти ВАО аҳамияти бузургро касб намудааст. Дар тамоми ҳодисаву воқеаҳои сиёсӣ иштирок намуда, ВАО бевосита манфиатҳои сиёсӣ ва ақидаи одамонро инъикос менамоянд, ба рафтори онҳо таъсир мерасонанд ва шаклҳои иштирок дар сиёсатро ташаккул медиҳанд; [4-М]

- маҷаллаҳо, рӯзномаҳо, адабиёти илмӣ-оммавӣ воситаҳои асосии нигоҳ доштан ва аз нас ба насл додани тамоми дастовардҳои илм ва фарҳанг

ба ҳисоб мераванд. Барои одамони синусоли гуногун рӯзнома ва маҷаллаҳо ҳамчун сарчашмаи дониш хизмат менамоянд, бо дониш ва баҳогузорӣ намудани ҳаёт, дарки қонунҳои муносибатҳои ҷамъиятӣ ва падидаҳои табиӣ кӯмак менамоянд. Нақши ВАО дар ташаккули ғояҳои иҷтимоӣ ва маънавии инсон, дар азҳудкунии меъёрҳои рафтори ҷамъиятӣ бузург аст; [2-М]

- зернизоми иттилоотиву коммуникативӣ алоқаи байни ниҳодҳои низоми сиёсиро ба роҳ мемонад ва инчунин хусусияти ҳамкориҳои байни давлат ва воситаҳои ахбори омма муайян менамояд. Ба унсурҳои ин зернизом метавон воситаи пешниҳоди иттилоот ба мақомоти ҳокимият, инчунин воситаҳои ахбори омма, ки телевизион, радио, рӯзномаву маҷаллаҳо, шабакаи интернет дар назар дошта шудааст ва ба оммаи васеи мардум пешбинӣ шудааст, ворид намуд. Аҳамияти ин зернизом бузург аст, зеро ҷомеа метавонад амалҳо, аз он ҷумла амалҳои сиёсиро танҳо дар ҳолати мавҷуд будани ҳаҷми муайяни дониш ва иттилоот баҳогузорӣ намояд;

- мавҷудияти мақсад ва методҳо, сохтор ва иштирокчиёни мухталифи равандҳои сиёсӣ, инчунин дигар нишондиҳандаҳои ҳалли вазифаҳои мушаххас дар соҳаи ҳокимияти давлатӣ сохтори мураккаб ва бисёрсоҳавии ивазнамоии иттилоотиву коммуникатсиониро байни одамонро ба миён меорад. Дар асоси ҳар як раванди иттилооти сохтори муайяни коммуникативӣ қой дорад, ки таҳлили он имконият медиҳад ҷанбаҳои усулӣ, ки хоси ҳар як низом ва раванди ивазнамоии иттилоот аст, ҷудо карда шавад; [3-М]

- вазифаи иттилоотӣ яке аз вазифаҳои муҳими воситаҳои ахбори омма ба ҳисоб меравад. Он аз бадастории ва паҳни иттилоот ва ахбор оид ба ҳодисаву падидаҳои нисбатан муҳим барои шаҳрвандон ва мақомоти ҳокимият иборат аст. Иттилооте, ки ба даст оварда мешавад, на танҳо бо таҷассуми беғаразона ва аксии ин ё он далел паҳн карда мешавад, балки бо шарҳу эзоҳ ва баҳогузориҳои шорех ҳамроҳ карда мешавад. Қайд намудан зарур аст, ки дар ВАО нисбат ба дигар институтҳои воситаҳои ахбори омма, ин ё он ҳодиса ё падида ба таври амиқ, саҳеҳ ва пурра шарҳ дода мешавад.

Дар телевизион ва радио бошад, паҳни иттилоот асосан хусусияти лаҳзагӣ дорад; **[4-М]**

- вазифаи таълимӣ дар расонидани донишҳо ба шаҳрвадон, ки ба баҳогузори ва танзими иттилооти бадастомада аз воситаҳои ахбори омма ва дигар сарчашмаҳо мусоидат менамояд, зоҳир мегардад. ВАО инсонро дар давоми тамоми ҳаёти ӯ ҳамроҳӣ намуда, аз бисёр ҷиҳат дар қабули иттилооти сиёсӣ ва иҷтимоӣ таъсири назаррас мерасонад. Дар чунин ҳолат дар шакли донишҳои сиёсӣ имконияти ташаккули сохторҳои бардуруғи шуур ба миён меояд, ки воқеиятро дар қабул намудан таҳриф менамояд;

- ВАО новобаста аз шакли ташкилнамоӣ манфиати ҷомеа, гурӯҳҳои мухталифи иҷтимоӣ, шахсони алоҳидаро ифода менамояд. Фаъолияти онҳо натиҷаи муҳими сиёсӣ - ҷамъиятӣ дорад, зеро характери иттилоот, ки ба хонандагон равона карда мешавад, муносибати онҳоро ба воқеият ва самти амалҳои иҷтимоӣ муайян менамояд. Аз ин хотир, аз рӯи эътирофи аксарияти сиёсатшиносон, ВАО на танҳо иттилоот ва хабарро паҳн менамояд, балки ғоя, нуқтаи назар, таълимот, барномаи сиёсии муайяно ташвиқу тарғиб менамояд ва бо ин васила дар идоракунии сиёсӣ - иҷтимоӣ иштирок менамоянд. Бо роҳи ташаккули афкори ҷамъиятӣ, коркарди муқаррароти муайяни иҷтимоӣ, ташаккули боварӣ, ВАО инсонро ба амалҳои муайян водор менамоянд;

- матбуот моҳиятан ҳар гуна бетарафии сиёсиро инкор менамояд. Таҳлили нишон медиҳад, ки дар саҳифаҳои худ ВАО маводҳоеро паҳн менамоян, ки ҳадафи муайян дошта, дар ҳаёти ҷамъиятиву сиёсии кишвари алоҳида, нерӯи муайяно дастгирӣ намуда, камбудиву хатогиҳои нерӯи дигарро ошкор месозад; **[6-М]**

ВАО як навъи пешниҳоди маводу далелҳои мухталиф ба ҳисоб меравад, барои иҷроиши як қатор вазифаҳои муҳимми сиёсӣ – ҷамъиятӣ равона карда шудааст. Дар ин самт метавон чунин вазифаҳои ВАО, ба монанди ташаккули афкори омма, таъсири идеологии мақомоти давлатӣ ё нерӯҳои муҳолиф, хизматрасонии иттилоотии фаъолияти иқтисодӣ дар соҳаи соҳибкории

хусусӣ, ба роҳ мондани муносибати ҷавобӣ дар низоми идоракуниро махсусан қайд намуд;

ВАО аз оғози пайдоиши худ, вазифаҳои муҳимро иҷро намуда, дар шароити имрӯза низ ҳамчун яке аз институтҳои муҳимми ҷамъиятиву сиёсӣ баромад менамоянд. Дар ҳар даври замон, ки ВАО амал менамуд, масъалаҳои мухталифи ҷамъиятиву сиёсӣ ва роҳҳои минбаъдаи инкишофи кишвар дар саҳифҳои он мавриди баррасӣ қарор дода мешуданд; [5-М]

- яке аз масъалаҳои муҳим дар таҳқиқи фаъолияти ВАО - натиҷанокии фаъолияти онҳо ба ҳисоб меравад. Дар баҳогузори фаъолияти ВАО аз тарафи муаллифони гуногун мафҳуми «натиҷанокӣ» мавриди истифода қарор дода шудааст. Натиҷанокӣ ин хусусияти нисбӣ буда, аз мувофиқати нишондиҳандаҳои мухталиф вобаста аст. Дар чунин ҳолат, натиҷанокӣ ҳамеша мушаххас аст, бояд донист, ки оид ба кадом навъи он дар ҳолати алоҳида суҳан меравад ё кадом навъи натиҷанокӣ нисбат ба вазъияти мушаххаси таҳқиқотӣ ё амалӣ муҳим аст. [3-М]

Натиҷанокӣ ин сатҳи бадастории мақсадҳои рӯзноманигорӣ, ки ба талаботҳои ҷомеа ба иттилооти оммавӣ бо назардошти имкониятҳои воқеии ҳам «истеҳсолкунандагон» ва ҳам «истеъмолкунандагон» мувофиқ аст, ба ҳисоб меравад;

- нишондиҳандаи муҳими муайян намудани самаранокӣ ва амалнокии фаъолияти ВАО сатҳи қонеъ гардонидани шавқу рағбати сиёсии воқеии субъект ва объекти ҳокимият ба ҳисоб меравад. Лекин, дар шароити имрӯза натиҷаҳои воқеӣ бо таъсири доимии технологияҳои коммуникатсионӣ иваз карда мешаванд, ки ба руйпуш намудани барномаҳои амалинагардида ва шиори ваъдаҳо оварда мерасонад ва одамонро аз сабабҳои воқеии вазъияти душвори онҳо ва мушкилоту проблемаҳои доимӣ дур менамояд.

Миқдори нусхаи нашр метавонад талаботи хонандагонро ба ин сарчашмаи иттилоот таҷассум намояд, лекин он оид ба имконияти ин сарчашма, характер ва самтҳои таъсиррасонӣ ба одамон маълумоте дода

наметавонад. Натиҷаҳои таъсири сиёсии ВАО ба одамонро метавон танҳо нисбат ба вазъияти мушаххаси иҷтимоиву сиёсӣ баҳогузорӣ намуд;

- воситаҳои ахбори омма, аз он ҷумла ВАО дар ҷомеа вазъияти муайяни иттилоотиву идеологиро бунёд менамоянд, ки метавонад ба ташаккул ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ мусоидат намояд, ё баръакс ба ин раванд монеа эҷод намояд. Амалҳои мухталифи шаҳрвандиро таҳлил намуда, оид ба мақсад ва натиҷаи фаъолияти оммаиятҳои мухталифи худидоракунӣ нақл намуда, ВАО метавонанд ба ҷомеа дар ташаккули муносибати мусбӣ ба проблемаҳои ҷимоя намудани ҳуқуқҳои худ, ҳифзи манфиатҳои худ, ҳам дар сатҳи шаҳрванди алоҳида ва ҳам дар сатҳи коллективӣ кӯмак намоянд; [4-М]

- муддати тӯлонӣ барои тамоми ҷомеа сарчашмаи асосии иттилоот матбуот – рӯзномаву маҷаллаҳо хизмат менамуданд. Дар аввал, аксарияти рӯзномаву маҷаллаҳо ба сифати мақомоти нашриявии ин ё он ҳизби сиёсӣ пайдо шудаанд ё дар шаклҳои мухталиф ба раванди сиёсӣ ҷалб гардидаанд. Ба ҳар сурат, рӯзномаҳо аз оғози пайдоиши худ пинҳон намекарданд, ки бетарафии сиёсиро пеша намекунанд. Онҳо маводҳои шавқовару хурсандибаш ва ахбори маҳаллиро низ пешниҳод намуда, одамонро умедвор мекарданд, ки онҳоро қисми ҷудонопазири ҷомеаи ҷаҳони, ки ба ҳодисаву падидаҳои пайдошуда эътино менамоянд, баррасӣ намоянд; [1-М]

- бо паҳн гардидани телевизион интизориҳо бо маҳдуд ва кам гардидани маърақаҳои интихоботӣ, болоравии иттилоотонӣ ва фаъолнокии сиёсии электорат ва қувват гирифтани назорати равандҳои иҷтимоӣ - сиёсӣ алоқаманд карда мешуданд. Лекин ин интизориҳо амалӣ нагардиданд. Баръакси интизориҳо, давомнокӣ ва арзиши маърақаҳои интихоботӣ зиёд гардиданд;

Табиист, ки ин навъҳо бо ҷудошавии пурра аз якдигар вучуд надоранд, баръакс, онҳо одатан дар синтез истифода мешаванд, лекин ду воситаи мустақили интиқоли иттилоот – суҳан ва расмро истифода менамоянд. Дар асоси мақсад метавон навъбандии зерини тарғиботро пешниҳод намуд. Дар

доираи тарғиботи сиёсӣ: тарғиботи интихоботӣ, тарғиботи сохторҳои давлатӣ, тарғиботи ҳудуд, тарғиботи шахсиятҳо, тарғиботи ғояҳо ва ғайра;

- дар давраи шӯравӣ, рӯзномаву маҷаллаҳо асосан давлатӣ буданд ва идеологияи давлатиро таҷассум менамуданд. Чунин таҷассуми фаъолияти мақомотҳои давлатӣ боис мегардид, ки афкори ҷамъиятии муайян ва барои ҳукумату давлат зарурӣ ташаккул ёбад. Дар ин давра, тамоми рӯзномаву маҷаллаҳо оид ба дастовардҳои Ҳизби коммунистии Иттифоқи Шӯравӣ, бартарихи лагери сотсиалистӣ дар мубориза бо капитализм, танқиди сиёсати дохилӣ ва хориҷии давлатҳои капиталистӣ маводҳои мухталиф ҷоп мегардиданд, ки афкори ҷамъиятии барои ҳукумату давлат заруриро ташаккул медоданд; **[5-М]**

ВАО ҳамон фишанге ба ҳисоб мерафт, ки тариқи он ҳукумати шӯравӣ ба раванди рушди иҷтимоиву иқтисодӣ ва сиёсиву фарҳангӣ таъсир мерасонид. Маҳз тариқи ВАО принципҳои бунёди ҷомеаи сотсиалистӣ, интихоб, ҷобачокунӣ ва тарбияи кадрҳо амалӣ карда мешуданд;

- рӯзнома ва маҷаллаҳо ба масъалаҳои калидии рушди иҷтимоиву иқтисодӣ ва сиёсиву фарҳангӣ диққат дода, мусобиқаҳои сотсиалистӣ, таҷрибаи пешрафтаи истеҳсолиро таҷассум менамуданд. Ба таври зарурӣ масъалаҳои рушди саноатикунонӣ, истеҳсоли маҳсулоти хоҷагии қишлоқ аз тарафи рӯзномаву маҷаллаҳои марказӣ ва маҳаллӣ ба роҳ монда шуда буд.

Ҳамин тариқ, метавон қайд намуд, ки рӯзнома ва маҷаллаҳо бо ҷоп намудани маводҳои мухталиф оид ба самъалаҳои гуногуни рушди ҷомеа, ба шуур ва рафтори аҳоли таъсири ҷиддӣ расонида, онҳоро ба иҷроиши нақшаҳои хоҷагидорӣ сафарбар менамуданд. Дар саҳифаҳои рӯзномаву маҷаллаҳо ба таври мушаххас ҳодисаву падидаҳои мухталиф дар кишвар ва ҷаҳон ҷоп гардида, ин ҳодисаву падидаҳо, аз нуқтаи назари рушди ҷомеа баҳогузорӣ карда мешаванд. **[6-М]**

Асри XX - ро асри иттилоот ном мебаранд. Имрӯз дастрасӣ ба иттилоот бо истифода аз технологияҳои нави иттилоотиву коммуникатсионӣ ба яке аз ҷузъҳои ҷудоинопазири ҳаёти башар табдил ёфтааст. Одамон ба

воситаи интернет аз навигариҳои олам фавран огоҳӣ меёбад. Ҳоло қариб 2 миллион нафар сокинони мамлакат аз шабакаи ҷаҳонии интернет истифода мебаранд. Ғайр аз ин, 6 миллион нафар муштариёни алоқои мобилӣ низ метавонанд ҳар лаҳза ба ин шабака пайваст шаванд.

Дар робита ба ин имрӯз дар илмҳои ҷомеашиносӣ мафҳуми нав - “ҷанги иттилоотӣ” ё “муборизаи иттилоотӣ” хеле маъмул гаштааст, ки дар он хусус ҳанӯз соли 2009 дар Паёми худ Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии мамлакат ибрози назар карда буданд.

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Чи гунае ки мушоҳида мегардад, тӯли ду даҳсолаи охир бо бештар шудани шумораи истифодабарандагони шабакаҳои интернетӣ ва афзоиш ёфтани иқтидори манипулятивии технологияҳои иттилоотӣ таъсири расонаҳои хабарии байналмилалӣ ва хориҷӣ ба равандҳои сиёсӣ иҷтимоии дохилӣ бештар гардидааст. Ба назар чунин мерасад, ки дар байни расонаҳои хабарии хориҷӣ ва ватанӣ як навъ рақобати шадид ба амал омадааст. Воқеият ин аст, ки ҳар як расонаи кишварҳои хориҷӣ дар доираи ҳадафҳои стратегӣ ва манфиатҳои сарпарастони худ фаъолият мебаранд. Аз ин рӯ, бо мақсади баланд бардоштани иқтидори рақобатпазирии расонаҳои ватанӣ, бахусус расонаҳои давлатӣ роҳу усулҳои пешбурди фаъолияти онҳо бояд тағйир дода шавад.

Дар шароити ба амал омадани ҷангҳои иттилоотӣ ва торафт васеъ шудани миқёси онҳо бояд фаъолияти шуъбаҳои робита бо ҷомеа дар сатҳи баланд ба роҳ монда шавад. Ин навъи фаъолияти иттилоотӣ бояд ба талаботи имрӯза ҷавобгӯ гардонида шаванд. Дар ин замина пешниҳод мегардад, ки кормандони шуъбаҳои робита бо ҷомеа аз ҳама бештар ба масъалаи шарҳу тавзеҳи сиёсати пешгирифтаи давлату ҳукумат, бахусус шарҳи нуктаҳои муҳимтарини сиёсати Сарвари давлат таваччуҳӣ бештар диҳанд. Дар чунин шакл ба роҳ мондани фаъолияти иттилоотӣ идеологӣ имкон медиҳад, ки

одамон ба моҳияти барномаҳои сиёсии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон сарфаҳм раванд ва онро ҷонибдорӣ кунанд.

Васоити ахбори омма дар раванди бархӯрди манфиатҳои геополитикӣ ва шиддатёбии ҷаҳонишавӣ ҳамчун воситаи пешбурди ҷангҳои иттилоотӣ истифода мешаванд. Субъектҳои гуногуни манфиатдор ВАО-ро ҳамчун воситаи расидан ба мақсад истифода мебаранд. Аз ин рӯ, ба омода намудани рӯзноманигорони насли нав, ба курсҳои бозомӯзию тақмили ихтисос ҷалб намудани онҳо диққати бештар додан лозим аст. Рӯзноманигорони расонаҳои ватанӣ бояд бо рақибон ва душманони давлату миллат муборизаи иттилоотӣ бурда тавонанд. Онҳо бояд дар самти ҳимояи манфиатҳои миллӣ муваффақият дошта бошанд.

Васоити ахбори оммаи ватанӣ бо ҷалби коршиносон, таҳлилгарон, мутахассисони касбу кори гуногун ва намояндагони мақомоти ҳокимияти давлатӣ мусоҳибаҳои гуногун таҳия намуда, нуқтаи назари онҳоро ба хонандагону бинандагони кишвар пешниҳод намоянд. Рӯнамоии масъалаҳои мубрами ҳаёти ҷамъиятӣ ва дар асоси дидгоҳи мутахассисон шарҳу тавзеҳ додани онҳо имкон медиҳад, ки тавачҷуҳи ҷомеаи шаҳрвандӣ ба ҳалли масъалаҳои кишвар равона карда шаванд. Дар ин раванд ҷалби бештари олимону донишмандон ба манфиати кор аст.

РЎЙХАТИ АДАБИЁТ

I. Феҳристи манбаъҳо ва адабиёти истифодашуда

Маводҳои бойгонӣ

- [1] Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: 2002. № 4.
- [2] Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: 2008. № 6.
- [3] Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: 2008. № 12.
- [4] Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: 2013. № 3.

Санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ

- [5] Конституция Республики Таджикистан [Текст]. – Душанбе: 2003. – 84 с.
- [6] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: 2002. № 4.
- [7] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ВАО ва дигар воситаҳои ахбори омма» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: 2013. №3.
- [8] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иттилоот» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: 2008. № 12.
- [9] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуқуқи дастрасӣ ба иттилоот» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: 2008. № 6.
- [10] Суханронии Эмомалӣ Раҳмон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар маҷлиси тантанавӣ бахшида ба 100 – солагии матбуоти тоҷик, ш. Душанбе, 10 март соли 2012.

- [11] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии 24.04.2010 Душанбе Сарчашмаи электронӣ: <http://president.tj/node/192> (санаи мурочиат: 27.05.2021).
- [12] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 24.04.2012 Душанбе Сарчашмаи электронӣ: <http://president.tj/node/1084> (санаи мурочиат: 27.05.2021).
- [13] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 26.04.2013 Душанбе Сарчашмаи электронӣ: <http://president.tj/node/4318> (санаи мурочиат: 27.05.2021).
- [14] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 23.04.2014 Душанбе Сарчашмаи электронӣ: <http://president.tj/node/6598> (санаи мурочиат: 27.05.2021).
- [15] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 23.01.2015 Душанбе Сарчашмаи электронӣ: <http://president.tj/node/8136> (санаи мурочиат: 27.05.2021).
- [16] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 22.12.2016 Душанбе Сарчашмаи электронӣ: <http://president.tj/node/13739> (санаи мурочиат: 27.05.2021).
- [17] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 20.01.2016 Душанбе Сарчашмаи электронӣ: <http://president.tj/node/10585> (санаи мурочиат: 27.05.2021).
- [18] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 22.12.2017 Душанбе Сарчашмаи электронӣ: <http://president.tj/node/16771> (санаи мурочиат: 27.05.2021).
- [19] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 26.12.2018 Душанбе Сарчашмаи электронӣ: <http://president.tj/node/19088> (санаи мурочиат: 27.05.2021).

- [20] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ” 24.04.2010 Душанбе Сарчашмаи электронӣ: <http://president.tj/node/25005> (санаи мурочиат: 27.05.2021).

Китобҳо ва монографияҳо

- [21] Абдукадырова, А.А. Таджикистан в огне [Текст] / А.А. Абдукадырова. - Душанбе: Ирфон, 1993.
- [22] Абдулатипов, Р.Г. Национальная политика Российской Федерации: от концепции к реализации [Текст] / Р.Г. Абдулатипов, В.А. Михайлов, А.А. Чичановский. - М.: 1997. – 111 с.
- [23] Алмонд, Г. Гражданская культура. Политические установки и демократии пяти наций [Текст] / Г. Алмонд // Политология: хрестоматия / Сост. проф. М.А. Василик, доц. М. С. Вершинин. - М.: Гардарики, 1999. – 843 с.
- [24] Амит Дахал. ВАО и конфликт [Текст] / Дахал Амит // Введение в конфликтологию. - Душанбе: ЭР-граф, 2006.
- [25] Артёмов, В.Л. Основные направления исследования и современное состояние теории массовой коммуникации за рубежом [Текст] / В.Л. Артёмов // Психолингвистические проблемы массовой коммуникации. - М.: 1974.
- [26] Афанасьев, В.Г. Социальная информация [Текст] / В.Г. Афанасьев. - М.: 1994.
- [27] Ахнезер, А. Ценности общества и возможности реформ в России [Текст] / А. Ахнезер. - М.: 1993. – 248 с.
- [28] Бабаханов, М. Из истории периодической печати Туркестана [Текст] / М. Бабаханов. – Душанбе: 1987. – 280 с.

- [29] Базаркина, Д. Коммуникация и терроризм [Текст] / Д. Базаркина, М. Джорич, Е. Пашенцев, Д. Симеунович. – М.: Международный центр социально-политических исследований и консалтинга, 2015.
- [30] Бакулев, Г. Массовая коммуникация. Западные теории и концепции [Текст] / Г. Бакулев. - М.: Аспект-Пресс, 2016.
- [31] Барышева, А.Д. Политология [Текст] / А.Д. Барышева. - М.: Экзамен, 2009.
- [32] Белл, Д. Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования [Текст] / Д. Белл. - М.: 1999. - 194 с.
- [33] Белов, Е.В. Исторический опыт переговорного процесса по урегулированию межтаджикского конфликта (1993-1997 гг.) [Текст] / Е.В. Белов. – Душанбе: 1999. - 250 с.
- [34] Бетти, Э. Риэрдон. Толерантность-дорога к миру [Текст] / Риэрдон Э. Бетти. - М.: Изд-во Бонфи, 2001. – 304 с.
- [35] Блумер, Г. Коллективное поведение. Пер. с англ. [Текст] / Г. Блумер // Американская социологическая мысль: тексты. - М.: 1994.
- [36] Боббио, Н. Интеллектуалы и власть [Текст] / Н. Боббио // Антология мировой политической мысли. Том 2. - М.: 1999. – 548 с.
- [37] Булыга, О.А. Молодежная страница «районки» // Журналистика, реклама и СО: новые подходы [Текст] / О.А. Булыга / Под редакции В.В. Туланова. – Воронеж: 2002.
- [38] Бурдьё П. Социология политики [Текст] / П. Бурдьё / Сост., общ. ред. и предисл. Н.А. Шматко. - М.: Socio-Logos, 1993. - 336 с.
- [39] Бурдьё, П. Социология и демократия [Текст] / П. Бурдьё // Поэтика и политика. Алманах Российско-французского центра социологии и философии Института социологии Российской Академии наук. - М.: 1999.
- [40] Бушков, В.И. Таджикская революция и гражданская война (1989-1994 гг.) [Текст] / В.И. Бушков, Д.В. Микульский. - М.: 1995.
- [41] Бушков, В.И. Анатомия гражданской войны в Таджикистане [Текст] / В.И. Бушков, Д.В. Микульский. - М.: 1996. - 360 с.

- [42] Вачнадзе, Г. Н. Всемирное телевидение [Текст] / Г.Н. Вачнадзе. - Тбилиси: 1989. - 671с.
- [43] Вершинин, М. С. Политическая коммуникация в информационном обществе [Текст] / М.С. Вершинин. - СПб: Академический проект, 2001.
- [44] Вилков, А. А. Мифологический фактор в современной российской политике [Текст] / А.А. Вилков // Мифология политической власти: Материалы науч. семинара, 18–19 нояб. 2002 г. / Отв. ред. Н. И. Шестов. – Саратов: 2003.
- [45] Винер, Н. Кибернетика или управление и связь в животном и машине. 2-е изд [Текст] / Н. Винер. - М.: Сов. радио, 1968. - 245 с.
- [46] Воробьев, А.М. Средства массовой информации как фактор формирования гражданского общества: процесс, тенденции, противоречия [Текст] / А.М. Воробьев. - Екатеринбург: Ур. ЮИ МВД России, 1998.
- [47] Воробьев, В.П. Информационное поле Беларуси: Социально-политический анализ [Текст] / В.П. Воробьев, Е.И. Дмитриев. - Минск.: Изд. центр БГУ, 2003. - 136 с.
- [48] Выборы в пост коммунистических обществах: Пробл. - темат. Сб. ИНИОН РАН. Центр социальных науч. - информ. исслед. [Текст] / ред. кол. Сер.: Ю. С. Пивоваров. - М.: 2000.
- [49] Гаджиев, К.С. Введение в политическую науку [Текст] / К.С. Гаджиев. - М.: 2000. – 371 с.
- [50] Гаджиев, К.С. Политология: Учебник для высших учебных заведений [Текст] / К.С. Гаджиев. - М.: Логос, 2005. – 488 с.
- [51] Годин, В.В. Информационное обеспечение управленческой деятельности [Текст] / В.В. Годин, И.К. Корнеев. - М.: 2001.
- [52] Головлева, Е. Информация и общественное мнение [Текст] / Е. Головлева // От репортажа в СМИ к реальным переменам / ред. И. Румин. – М.: Альпина Паблишер, 2015.
- [53] Головлева, Е. Массовые коммуникации и медиапланирование [Текст] / Е. Головлева. – М.: Академический проект. Деловая книга. - М.: 2009. – 352 с.

- [54] Гольдштейн, Г. Я., Катаев А. В. Маркетинг [Текст] / Г.Я. Гольдштейн, А.В. Катаев. - Таганрог: Изд-во ТРТУ, 1999.
- [55] Гомеров, И.Н. Политическая деятельность: психолого-политологический анализ [Текст] / И.Н. Гомеров. – Новосибирск: 2010.
- [56] Горшков, М. К. Общественное мнение: История и современность [Текст] / М.К. Горшков. – М.: Политиздат, 1988. - 190 с.
- [57] Грабельников, А.А. Русская журналистика на рубеже тысячелетие [Текст] / А.А. Грабельников. – М.: 2000.
- [58] Грабельников, А.А. Средства массовой информации постсоветской России [Текст] / А.А. Грабельников. - М.: 1996.
- [59] Грачёв, Г. Манипулирование личностью [Текст] / Г. Грачёв. – М.: 2003.
- [60] Громько, А.А. Памятное. Кн. 2. [Текст] / А.А. Громько. - М.: 1998.
- [61] Грушин, Б.А. Мнения о мире и мир мнений [Текст] / Б.А. Грушин. - М.: 1967. – 400 с.
- [62] Гуськова, С.В. Новые парадигмы исследования массовых коммуникаций в современном мире [Текст] /отв. ред. С.В. Гуськова. – Тамбов: Тамбовский госуниверситет им. Г.Р. Державина, 2016.
- [63] Дагбаев, Э.Д. Средства массовой информации: динамические модели политической коммуникации [Текст] / Э.Д. Дагбаев. – Улан-Уде: 2004.
- [64] Действующее международное право в 3 тт. Т. 2. [Текст] - М.: МНИМП, 1996.
- [65] Друкер, П. Эффективное управление: Экономические задачи оптимальные решения. - Пер. с англ. [Текст] / П. Друкер. - М.: Издательская группа НОРМ – ИНФА. М, 2002.
- [66] Егоров, В.В. Телевидение и власть [Текст] / В.В. Егоров. - М.: 1977. – 208 с.
- [67] Задорин, И. СМИ и массовое политическое сознание: взаимовлияние и взаимосвязь [Текст] / И. Задорин // Российское общество: становление демократических ценностей. - М.: Наука, 1999.

- [68] Зайферт, А.К. О совместимости политического ислама и безопасности в пространстве ОБСЕ [Текст] / А.К. Зайферт, А. Крайкемайер. - Душанбе: 2003.
- [69] Засурский, Я.Н. Система СМИ в России [Текст] / Я.Н. Засурский. - М.: 1995.
- [70] Засурский, Я.Н. Профессия журналист – вызовы XXI века [Текст] / Я.Н. Засурский. – М.: 2007.
- [71] Ильичева, Л. Е. Лоббизм и интересы предпринимательства [Текст] / Л.Е. Ильичева. - М.: 2000.
- [72] Имидж лидера. Политическое пособие для политиков [Текст]. - М.: Знание, 1994.
- [73] Имрӯзу фардои матбуоти тоҷик (Современность и будущее таджикской печати) [Матн]. – Душанбе: 1998.
- [74] Интернет-СМИ. Теория и практика [Текст] / Под редакцией М.М. Лукиной. - Санкт-Петербург: Аспект Пресс, 2010.
- [75] Ирхин, Ю.В. Политология [Текст] / Ю.В. Ирхин. - М.: Экзамен, 2007.
- [76] Исраэлян, В.Л. Дипломаты лицом к лицу [Текст] / В.Л. Исраэлян. - М.: 1990.
- [77] Кабиров, М. Политические партии и общественные движения Таджикистана: история и современность [Текст] / М. Кабиров, М. Хидирова. – Душанбе: 2000. – 78 с.
- [78] Кара-Мурза, С. Манипуляция сознанием [Текст] / С. Кара-Мурза. - М.: 2004.
- [79] Кара-Мурза, С. Власть манипуляции [Текст] / С. Кара-Мурза. - М.: 2007.
- [80] Кастельс, М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Текст] / М. Кастельс. - М.: 2000.
- [81] Кастельс, М. Становление общества сетевых структур [Текст] / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология. - М.: Academia, 1999. – 494 с.

- [82] Кашлев, Ю.Б. Всемирный доклад по коммуникации и информации 1999-2000 [Текст] / Ю.Б. Кашлев. - М.: 2001.
- [83] Кин, Дж. Средства массовой информации и демократия [Текст] / Дж. Кин. - М.: 1994.
- [84] Киричек, П.Н. Публицистика и политология: природа альянса [Текст] / П.Н. Киричек. - Саранск: 1995.
- [85] Классики маркетинга: Сборник работ, оказавшие наибольшее влияние на маркетинг. Пер. англ. [Текст] / Сост. Б. М. Энис и др. - СПб: Микма, 2001.
- [86] Ковлер, А.И. Основы политического маркетинга [Текст] / А.И. Ковлер. - М.: Издательств «Рудомино», 1993.
- [87] Ковлер, А.И. Избирательные технологии: российский и зарубежный опыт [Текст] / А.И. Ковлер. - М.: 1995.
- [88] Козырев, Г. Социология общественного мнения. Образ врага в истории, теории и общественном сознании [Текст] / Г. Козырев. - М.: Форум/Инфра-М, 2017.
- [89] Комаровский, В.С. Государственная служба и СМИ [Текст] / В.С. Комаровский. – Воронеж: Издательство ВГУ, 2003.
- [90] Конецкая, В.П. Социология коммуникации [Текст] / В.П. Конецкая. - М.: 1997.
- [91] Коноваленко, В. Реклама и связи с общественностью [Текст] / В. Коноваленко, М. Коноваленко, Н. Швед. - М.: Юрайт, 2017.
- [92] Коняшин, С. Стереотипы в информационно-новостном управлении общественным мнением (на примере телевизионных СМИ) [Текст] / С. Коняшин. - М.: Эдиториал УРСС, 2018.
- [93] Корконосенко, С.Г. Социологическое обеспечение деятельности СМИ [Текст] / С.Г. Корконосенко. - СПб, 1995.
- [94] Корносенько, С.Г. Ассоциальность прессы и отклоняющееся поведение журналистов [Текст] / С.Г. Корносенько // Журналистика в переходный период: проблемы и перспективы / Ред.- сост. М.В. Шкондин. - М.: 1998.

- [95] Корносенько, С.Г. Социальные приоритеты в российской прессе нового времени [Текст] / С.Г. Корносенько // Средства массовой информации и современное общество. – СПб.: 2000.
- [96] Котлер, Ф. Основы маркетинга. Пер. с англ. [Текст] / Ф. Котлер. - М.: Издательство «Рудомино», 1995.
- [97] Крамаренко, И.А. Финансовая и реальная эффективность воспроизводственного процесса [Текст] / И.А. Крамаренко. - М.: 2003.
- [98] Кувшинников, А.Б. О чем не писали газеты [Текст] / А.Б. Кувшинников. - М.: 1990.
- [99] Кузин, С.В. Влияние средства массовой информации на политическую социализацию [Текст] / С.В. Кузин. - М.: 2008.
- [100] Лавров, С.В. Между прошлым и будущим: Российская дипломатия в меняющемся мире [Текст] / С.В. Лавров. - М.: 2011.
- [101] Лазутина, Г.В. Профессиональная этика журналиста [Текст] / Г.В. Лазутина. - М.: Аспект Пресс, 1999. - 85с.
- [102] Латынов, В.В. Политическая коммуникация [Текст] / В.В. Латынов // Политическая энциклопедия: В 2 т. Т. 2. / Науч. ред. Г.Ю. Семигин. - М.: 1999.
- [103] Лебон, Г. Психология народов и масс [Текст] / Г. Лебон. - СПб.: Макет, 1995. – 316 с.
- [104] Левада, Ю. Московская школа политических исследований [Текст] / Ю. Левада. - 2000. – 576 с.
- [105] Лысенко, В.И. От Татарстана до Чечни / становление нового российского федерализма [Текст] / В.И. Лысенко. - М.: 1995.
- [106] Макиавелли, Н. Государь [Текст] / Н. Макиавелли. - М.: ИП «Профиздат», 1992.
- [107] Манаев, О.Т. Методологические проблемы исследования эффективности СМИ [Текст] / О.Т. Манаев. - М.: 1991.
- [108] Матисон, Д. Медиа-дискурс. Анализ медиа-текстов [Текст] / Д. Матисон. - М.: Институт прикладной психологии. - М.: Гуманитарный центр, 2017.

- [109] Махмадов, А.Н. Национальный интерес Таджикистана [Текст] / А.Н. Махмадов, И. Асадуллоев. – Душанбе: Авесто, 2009. – 92 с.
- [110] Махмадов, А.Н. Тоҷикистон дар масири истиқлолият [Матн] / А.Н. Махмадов. – Душанбе: Ирфон, 2000. - 105 с.
- [111] Международные нормативные акты ЮНЕСКО: Конвенции. Соглашения. Протоколы. Рекомендации. Декларации [Текст] / Комиссия РФ по делам ЮНЕСКО / Сост. И.Д. Никулин. - М.: 1993.
- [112] Мельник, Г. Масс-медиа: психологические процессы и эффекты [Текст] / Г. Мелькин. - СПб.: 1996.
- [113] Мельников, А.П. Политический маркетинг [Текст] / А.П. Мельников, С.Ф. Сокол. - Минск: НО ООО «БИП-С», 2003.
- [114] Методологические основы изучения региональной печати [Текст]. - М.: Изд-во МГУ, 1993.
- [115] Мирошниченко, А.А. Выборы: от замысла до победы [Текст] / А.А. Мирошниченко. - М.: 2003.
- [116] Молчановский, В.Ф. Безопасность как атрибут социальной системы [Текст] / В.Ф. Молчановский // Социально-политические аспекты государственной безопасности в современных условиях. - М.: Граница, 1994.
- [117] Морозова, Е.Г. Политический рынок и политический маркетинг: концепции, модели, технологии [Текст] / Е.Г. Морозова. - М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1999.
- [118] Московичи, С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс [Текст] / С. Московичи. - М.: Центр психологии и психотерапии, 1998.
- [119] Мухабатов, А. Асосҳои сиёсатшиносӣ [Матн] / А. Мухабатов, Р. Нуриддинов. – Душанбе: Ирфон, 2006. - 384 с.
- [120] Мухабатов, А. Раванди инкишофи хизбҳои сиёси омили муҳими ташаккули ҷомеа [Матн] / А. Мухабатов // Журнал Ассоциации «Таджикские ученые социалистической ориентации» (ТУСО). – Душанбе: 2007, 1-2 (31-32). – 60 с.

- [121] Назаров, М.М. Массовая коммуникация в современном мире: методология анализа и практика исследований [Текст] / М.М. Назаров. - М.: Едиториал УРСС, 2002.
- [122] Науменко, Т. Массовая коммуникация как глобальный процесс [Текст] / Т. Науменко. - М.: Научная библиотека, 2015.
- [123] Недяк, И.Л. Политический маркетинг: основы теории [Текст] / И.Л. Недяк. - М.: 2008.
- [124] Нуралиев, А. Журналистикаи советии точик [Матн] / А. Нуралиев. - Душанбе: Ирфон, 1989.
- [125] Нуриддинов, Р.Ш. Исследование и экспертиза экстремистских материалов [Текст] / Р.Ш. Нуриддинов. - Новосибирск: СибАГС, 2009. - 176 с.
- [126] Нуриддинов, Р.Ш. Место и роль информационно-коммуникационных технологий в системе подготовки управленческих кадров [Текст] / Р.Ш. Нуриддинов. - Новосибирск: СибАГС, 2011. - 135 с.
- [127] Нуриддинов, Р.Ш. Фаъолияти иттилоотӣ – таҳлилий дар муносибатҳои байналхалқӣ [Матн] / Р.Ш. Нуриддинов, В.В. Демидов, П.Р. Нуриддинов. - Душанбе: «Эр – граф», 2016.
- [128] Олимова, С. Таджикистан на пороге перемен [Текст] / С. Олимова, М. Олимов. - М.: 1999.
- [129] Основы политической науки [Текст] / По ред. В.П. Пугачев. - М.: 2002.
- [130] Основы политической социологии [Текст] / под ред. Ж.Т. Гощенко. - М.: 1998.
- [131] Панфилов, О. Таджикистан: журналисты на гражданской войне (1992-1997) [Текст] / О. Панфилов. - М.: 2003.
- [132] Парепти, М. Демократия для немногих [Текст] / М. Парепти. - М.: Смысл, 1990.
- [133] Политическая энциклопедия: в 2 - х т. Т. 1. [Текст]. - М.: Мысль, 1999.
- [134] Политические партии Республики Таджикистан [Текст]. Душанбе: Статус, 2004. – 310 с.

- [135] Политологический словарь. В 2- ч. Ч.2. [Текст]. - М.: 2001.
- [136] Политологический словарь [Текст] / По ред. проф. В.Ф. Халипова. - М.: Прогресс, 1995.
- [137] Пономарев, Н. Ф. Стратегии и технологии медиалегитимации власти: монография [Текст] / Н.Ф. Пономарев. - Пермь : ПГУ, 2010.
- [138] Прозоров, В. Власть и свобода журналистики [Текст] / В. Прозоров. – М.: Флинта, 2017.
- [139] Прохоров, Е.П. Понятие эффективности журналистики [Текст] / Е.П. Прохоров // Проблемы эффективности журналистики / Под ред. Я. Засурского, З. Шумберы. - М.: 1980.
- [140] Прохоров, Е.П. Введение в теорию журналистики [Текст] / Е.П. Прохоров. - М.: 1995.
- [141] Прохоров, Е.П. Журналистика и демократия [Текст] / Е.П. Прохоров. - М.: 2001.
- [142] Развития накануне XXI века [Текст]. - М.: МГУ, 2000.
- [143] Раҳнамо, А. Ислам и национальная безопасность в Таджикистане [Текст] / А. Раҳнамо. -Душанбе: Ирфон, 2011.
- [144] Рихтер, А.Г. Массово-информационное право в грядущем веке [Текст] / А.Г. Рихтер //Сб. от книги до Интернета. Журналистика и литература на рубеже нового тысячелетия. - М.: МГУ, 2000.
- [145] Руденко, А.М. Литвинова А.В. Психология массовых коммуникаций [Текст] / А. Руденко, А.В. Литвинова. - М.: Инфра-М, 2017.
- [146] Руцин, Д. Современное состояние и исследование средств массовой информации в России. (компьютерная версия) [Текст] / Д. Руцин. - Санкт-Петербург: 2001.
- [147] Сайидзода, З.Ш. Таджикистан: информационный ресурс, внешняя политика, имидж государства [Текст] / З.Ш. Сайидзода, Ф.З. Саидов. - Душанбе: ОО «Иттилоот ва муошират», 2008.
- [148] Свитич, Л.Г. Феномен журнализма [Текст] / Л.Г. Свитич. – М.: 2000.

- [149] Серван-Шрейбер, Ш. Л. Власть информации [Текст] / Ш.Л. Серван-Шрейбер. - М.: 1973.
- [150] Сиберт, Ф.С. Четыре теории прессы [Текст] / Ф. С. Сиберт, У. Шрамм, Т. Питерсон. - М.: 1998.
- [151] Сидиров, В.П. Политическая культура средства массовой информации [Текст] / В.П. Сидиров. – М.: 1994.
- [152] Система средств массовой информации России [Текст] / Я. Засурский, М. Алексеева, Л. Болотова. - М.: Аспект-пресс, 2003.
- [153] Средства массовой информации и пропаганды [Текст]. М.: 1997.
- [154] Становов, А.А. Социальная эффективность профессионального обучения государственных гражданских служащих [Текст] / А.А. Становав. - М.: 1997.
- [155] Структура общества и массовое сознание [Текст] / Отв.ред. П.М. Козырева. - М.: РАН, 1994.
- [156] Султанов, Ш.М. Развитие культуры, литературы и искусства и повышение их роли в коммунистическом воспитании трудящихся [Текст] / Ш.М. Султанов // Партийная организация Таджикистана в авангарде борьбы за осуществление решений XXV съезда КПСС. – Душанбе: 1985.
- [157] Суханов, А.П. Информация в жизни человека [Текст] / А.П. Суханов. - М.: 1983. – 112 с.
- [158] Тавокин, Е.П. Массовая коммуникация: Сущность и состояние современной России [Текст] / Е.П. Тавокин. - М.: Либроком, 2016.
- [159] Технология власти (философско-политический анализ) [Текст]. - М.: 1995.
- [160] Тоффлер, Э. Метаморфозы власти [Текст] / Э. Тоффлер. - М.: 2001. - 423 с.
- [161] Тоффлер, Э. Третья волна [Текст] / Э. Тоффлер. - АСТ, 1999. – 780 с.
- [162] Третьякова, О.В. Журналистика и правовая культура общества в контексте развития демократии: монография [Текст] / О.В. Третьякова. – Архангельск: Поморский гос. ун-т им. М.В. Ломоносова, 2011.

- [163] Урсул, А.Д. Отражение и информация [Текст] / А.Д. Урсул. - М.: Мысль, 1973. - 231с.
- [164] Усмон, И.К. Миростроительство в Таджикистане [Текст] / И.К. Усмон. - Душанбе: 2006.
- [165] Усмон, И.К. Моменты созидательного мира [Текст] / И.К. Усмон. – Душанбе: 1991.
- [166] Усмон, И.К. Сулхнома [Матн] / И.К. Усмон. – Душанбе: 2001.
- [167] Усмонов, И. Таърихи матбуоти тоҷик [Матн] / И. Усмонов, Д. Давронов. - Душанбе: Маориф, 1977.
- [168] Усмонов, И. Таърихи сиёсии Тоҷикистони соҳибистиқлол [Матн] / И. Усмонов. – Хучанд: 2003. – 136 с.
- [169] Фалин, В.М. Конфликты в Кремле. Сумерки богов по—русски [Текст] / В.М. Фалин. - М.: 1999.
- [170] Федотова, Л. Н. Массовая информация: Стратегия производства и тактика потребления [Текст] / Л.Н. Федотова. - М.: 1996. - 254 с.
- [171] Федякин, И. А. Общественное сознание и массовая коммуникация в буржуазном обществе [Текст] / И.А. Федякин. - М.: 1988.
- [172] Филатова, О.Г. Социология массовой коммуникации [Текст] / О.Г. Филатова. - М.: Гардарики, 2006. – 283 с.
- [173] Фомичева, И. Социальные потребности и интересы — основа определения эффективности СМИ [Текст] / И. Фомичева // Проблемы эффективности журналистики. / Под ред. Я. Засурского, З. Шумберы. - М.: 1980.
- [174] Хабермас, Ю. Философский спор вокруг идеи демократии [Текст] / Ю. Хабермас // Антология мировой политической мысли. Т.2. Зарубежная политическая мысль. XX в. - М.: 1997.
- [175] Хвостов, В.М. Общественное мнение и политические партии [Текст] / В.М. Хвостов. - М.: 1996.
- [176] Цуладзе, А. Большая манипулятивная игра [Текст] / А. Цуладзе. - М.: Алгоритм, 2000.

- [177] Цуладзе, А.М. Политическое манипулирование [Текст] / А.М. Цуладзе. - М.: 2000.
- [178] Цыганков, П.А. Политическая социология международных отношений [Текст] / П.А. Цыганков. - М.: 1994.
- [179] Черных, Н.В. Молодежные организации как акторы взаимодействия власти и формирующегося гражданского общества России [Текст] / Н.В. Черных. - М.: 2011.
- [180] Чичановский, А.А. В тенетах свободы: Политологические проблемы взаимодействия властных структур, средств массовой информации и общества в новых геополитических условиях [Текст] / А.А. Чичановский. - М.: Славянский диалог, 1995.
- [181] Чичановский, А.А. Инстанция истины. Средства массовой информации и жизнь: возможности, поиск, ответственность [Текст] / А.А. Чичановский. - М.: 1989.
- [182] Шампань, П. Делать мнение: новая политическая игра [Текст] / П. Шампань. - М.: Socio-Logos, 1997.
- [183] Шварценберг, Р.Ж. Политическая социология: в 3 ч. ч.1. [Текст] / Р.Ж. Шварценберг. - М.: 1993. - 230 с.
- [184] Шеннон, К.Э. Работы по теории информации и кибернетике [Текст] / К.Э. Шеннон / Под ред. Р. Л. Добрушина, О.Б. Лупанова. - М.: Иностранная литература, 1963. – 829 с.
- [185] Шиллер, Г. Манипуляторы сознанием [Текст] / Г. Шиллер. - М.: 1980. – 150 с.

Диссертация ва авторефератҳо

- [186] Абдукадырова, А.А. Освещение общественно-политической жизни Таджикистана на страницах русскоязычной прессы (1990 1995 гг.) [Текст]: дисс. на соис. ученой степени канд. филол. наук / А.А. Абдукадырова. – Душанбе: 1997.

- [187] Алиев, З.М.- Общественные организация в политической системы союзной Республики (По материалом Таджикской ССР) [Текст]: автореф. дисс. на соис. ученой степени / З.М. Алиев. - М.: 1990.
- [188] Бекназарова, Г.Э. Культурный ресурс конструирования национальной идентичности и трансляции тендерного порядка [Текст]: автореф. дисс. на соис. ученой степени канд. фил. наук / Г.Э. Бекназарова. – Душанбе: 2007.
- [189] Бободжанова, Р.М. Освещение политической жизни Таджикистана на страницах периодической печати России (1990-1995 гг.) [Текст]: автореф. дисс. на соис. ученой степени канд. ист. наук / Р.М. Бободжанова. – Худжанд: 1998. — 22 с.
- [190] Давронов, Д. Роль печати Таджикистана в социально-экономическом и культурном развитии республики [Текст]: дисс. на соис. ученой степени к.и.н. / Д. Давронов. – Душанбе: 1984.
- [191] Дугин, Е.Я. СМИ как институт прямой демократии в условияхперестройки: социологический анализ [Текст]: док. дисс. на соис. ученой степени / Е.Я. Дугин. - М.: АОН, 1990.
- [192] Колацкая, А.Н. Социокультурное влияние СМИ на возрождение национального самосознания [Текст]: автореф. дисс. на соис. ученой степени к.с.н. / А.Н. Колацкая. - М.: 1999.
- [193] Кузьмин, Д.С. Особенности внешнеполитического курса России в условиях становления новой парадигмы международных отношений [Текст]: док. дисс. на соис. ученой степени д.п.н. / Д.С. Кузьмин. – М.: РАГС, 2005.
- [194] Маркарян, В.Р. Влияние средства массовой информации на электроральное поведение граждан в современной России [Текст]: автореф. дисс. на соис. ученой степени к.п.н. / В.Р. Маркарян. - М.: 2006.
- [195] Мельников, М.А. Средства массовой информации как фактор урегулирования социально-политического конфликта [Текст]: дисс. на соис. ученой степени к.п.н. / М.А. Мельников. – М.: 1992.

- [196] Усманов, И.К. Становление и развитие таджикской партийно-советской печати (1917-1929 гг.) [Текст]: автореф. дисс. на соис. ученой степени к.и.н. / И.К. Усманов. - М.: 1976. – 24 с.
- [197] Фролова, Т.И. Гуманитарная повестка российских СМИ: теоретическая модель, журналистские практики, стратегии развития [Текст]: автореф. док. дисс. на соис. ученой степени д.филол.н. / Т.И. Фролова. - М.: 2015.
- [198] Шарипов, С.И. Демократизация политических процессов в современном Таджикистане [Текст]: док. дисс. на соис. ученой степени д.п.н. / С.И. Шарипов. - Душанбе: 2001.

Мақолаҳои илмӣ

- [199] Абдуллоев, И.Р. Из истории реформирования политической системы в Таджикистане [Текст] / И.Р. Абдуллоев // Вестник ТГУПБП. - 2013. №3 (55).
- [200] Алексеева, Е.В. Доктрина информационной безопасности Российской Федерации как ключевой аспект правового обеспечения национальной безопасности в информационной сфере [Текст] / Е.В. Алексеева // Ленинградский юридический журнал. - 2016. – № 4 (46).
- [201] Алмонд, Г. Гражданская культура и стабильность демократии [Текст] / Г. Алмонд, С. Верба // Политические исследования. – 1992, №4.
- [202] Андреев, С.С. Политическая система и политическая организация общества [Текст] / С.С. Андреев // Социально-политические науки. - 1992. - № 1.
- [203] Баллестрем, К. Г. Власть и мораль (основная проблема политической этики [Текст] / К.Г. Баллестрем // Философские науки. – 1991, №8.
- [204] Березинская, М.Д. Информационная безопасность современного общества [Текст] / М.Д. Березинская, А.Ю. Азаров // В сборнике: Информационное общество: состояние, проблемы, перспективы. - 2017.
- [205] Бюрократия, авторитаризм и будущее демократии в России (материалы круглого стола) [Текст] // Вопросы философии. – 1993, №2. - С. 26.

- [206] Ворошилов, В.В. Партийность как принцип журналистики [Текст] / В.В. Ворошилов // Приоритетные направления развития науки и образования: материалы V Международной научно-практической конференции (Чебоксары, 12 июня 2015 г.) / редкол.: О.Н. Широков [и др.]. - Чебоксары: Центр научного сотрудничества «Интерактив плюс», 2015. № 2(5)
- [207] Воскресенский, А. Д. Политический реализм умер, да здравствует политический реализм! [Текст] / А.Д. Воскресенский // Восток. - 2001. № 2.
- [208] Гинтер, Ю.И. Молодёжь. Идеология. Образование [Текст] / Ю.И. Гинтер // Вестник ТГНУ. – Душанбе: 2008.
- [209] Горшнок, М. Амбиции СМИ и мнение граждан [Текст] / М. Горшнок // Российский независимый институт социальных и национальных проблем (РНИС и ПН), исследование 28-30 июня 2000 года. - №1750.
- [210] Грачев, М.Н. К вопросу об определении понятий «политическая коммуникация» и «политическая информация» [Текст] / М.Н. Грачев // Вестник Российского университета дружбы народов. - Сер.: Политология. 2003, №4. - С. 34-42.
- [211] Дзялошинский, И. «Четвертая власть» под каблуком рынка [Текст] / И. Дзялошинский // Власть. - 1993. - №1.
- [212] Дубинин, Ю.В. О дипломатическом искусстве [Текст] / Ю.В. Дубинин // Международная жизнь. - № 7.
- [213] Звоновский, В. Политика в пространстве жизненных интересов молодежи [Текст] / В. Звоновский // Вестник общественного мнения. - 2007. № 1 (87).
- [214] Ивченкова, М.С. Роль российских СМИ в процессе формирования гражданского общества [Текст] / М.С. Ивченкова // Известия Саратовского университета. Серия Социология. Политология. Вып. 2. - 2008. - С.68–69.
- [215] Кин, Дж. Демократия и средства массовой информации [Текст] / Дж. Кин // Новый взгляд на демократию. – 1991, №2.

- [216] Левашов, В.И. Манипулирование общественным мнением: социологические аспекты анализа [Текст] / В.И. Левашов // Социология власти. - 2009. №4.
- [217] Мадамиджанова, З. Роль политической элиты в межтаджикском конфликте [Текст] / З. Мадамиджанова // материалы 4-ой международной научно-практической конференции. Проблемы устойчивого демократического развития Таджикистана. - Душанбе: 1998. - С. 31-35.
- [218] Малишевский, Н. Избирательные технологии в предвыборной борьбе: секрет успеха [Текст] / Н. Малишевский // Политический маркетинг. - 2004.
- [219] Медведев, Д.А. Российская дипломатия: защита национальных интересов и содействие комплексной модернизации страны [Текст] / Д.А. Медведев // Международная жизнь. - 2010. № 7.
- [220] Ниёзов, А. С. Информационные технологии и эффективность государственного управления [Текст] / А.С. Ниёзов // Паёми ДТИХД. - 2005, №2. - С. 29-36.
- [221] Нуриддинов, Р.Ш. Забон ҳамчун василаи сиёсат ва дипломатия дар асри XXI [Матн] / Р.Ш. Нуриддинов // Вестн. Таджик. национал. ун-та. Сер. соц.-экон. и обществ. наук. - 2016. № 2/11(220). - С.174-181.
- [222] Нуриддинов, Р.Ш. Информационная безопасность в контексте международных отношений [Текст] / Р.Ш. Нуриддинов // Известия Института философии, политологии и права имени А. Баховаддинова Академии Наук Республики Таджикистан. - 2017. №1. - С.53-57.
- [223] Нуриддинов, Р.Ш. Информационная безопасность постсоветских государств Центральной Азии в условиях глобализации и регионализации [Текст] / Р.Ш. Нуриддинов // Новые государства Центральной Азии в условиях формирования полицентричного мира (Душанбе: 16 марта 2017 года). – Душанбе: РТСУ, 2017. - С. 90-100.
- [224] Нуриддинов, Р.Ш. Информационная война как способ контроля за пространством в условиях глобализации: в свете послания Президента Таджикистана Э. Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан [Текст]

- / Р.Ш. Нуриддинов // Вестник Таджикского национального университета. Серия гуманитарных наук. - 2015. - № 3/5(173). - С. 130-134.
- [225] Нуриддинов, Р.Ш. Мақсади ҷудо кардани иттилооти берун аз мавзӯ дар фаъолияти дипломатӣ [Матн] / Р.Ш. Нуриддинов // Паёми ДМТ. – 2018. №3. - С.80-85.
- [226] Нуриддинов, Р.Ш. Марҳилаҳои арзёбии иттилоот [Матн] / Р.Ш. Нуриддинов // Маводи Конференсияи илмӣ-назариявӣ ҷумҳуриявӣ. Бахшида ба «25 солагии Иҷлосияи XVI – уми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. (Материалы Республиканской научно-теоретической конференции посвященной «25- ой годовщине XVI Сессии Верховного Совета Республики Таджикистан»). - Душанбе – 22 ноябри соли 2017. - С. 31-40.
- [227] Нуриддинов, Р.Ш. Марҳилаҳои асосии таҳия намудани нақшаи тадбирҳои иттилоотӣ-таҳлилий дар дипломатия [Матн] / Р.Ш. Нуриддинов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Серия гуманитарных наук. - 2016. №2/4 (204). - С.261-267.
- [228] Паринов, С. Истоки Интернет - цивилизации [Текст] / С. Паринов // INTERNET. – 1999, №15.
- [229] Пугачев, В.П. Средства массовой коммуникации в современном политическом процессе [Текст] / В.П. Пугачев // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. - М.: 1995, №5.
- [230] Пшизова, С. Н. Демократия и политический рынок в сравнительной перспективе [Текст] / С. Пшизов // Полис. – 2000, №2.
- [231] Петрушкова, В. Интервью трудная видимость или видимая трудность [Текст] / В. Петрушкова, М. Рожкина // Сб. статей по вопросам журналистского образования. - Душанбе: ООО Азия-Принт, 2008. - С. 60.
- [232] Реснянская, Л. Л. Типология СМИ в политическом пространстве постсоветской России [Текст] / Л.Л. Реснянская // Вестник Московского Университета. Сер. 10. Журналистика. - 2001. № 1.

- [233] Ротман, Д.Г. Электоральные исследования: сущность и технологии [Текст] / Д.Г. Ротман // Социс. - 1998. - №9; №12. - С. 27-35.
- [234] Салихов, Н. Проблемы подготовки журналистских кадров в ВУЗах Таджикистана [Текст] / Н. Салихов // Сб. статей по вопросам журналистского образования. - Душанбе: ООО Азия-принт, 2008. - С.26.
- [235] Салмин, А. М. О некоторых проблемах самоопределения и взаимодействия исполнительной и законодательной властей в Российской Федерации [Текст] / А. Салмин // Политические исследования. - 1996, №1.
- [236] Султонов, М.М. Трудности для журналистов Таджикистана в годы гражданской войны (1992-1997) [Текст] / М.М. Султонов // Ломоносов - 2003. Сборник материалов научной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. - Секция «Журналистика». 2003.
- [237] Султонов, М.М. Экономические трудности независимой прессы Таджикистана [Текст] / М.М. Султонов // Журналистика в 2003: обретения и потери, стратегии развития. Сборник материалов научно-практической конференции. - Часть I. М.: Факультет журналистики МГУ им М. В. Ломоносова, 2004.
- [238] Султонов, М.М. Периоды развития таджикской журналистики [Текст] / М.М. Султонов // Ломоносов — 2004. Материалы научной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. - Секция «Журналистика». Часть I. 2004. - 32 с.
- [239] Султонов, М.М. Таджикские СМИ в эмиграции [Текст] / М.М. Султонов // Медильманах. - 2005. №4. - 35 с.
- [240] Тюньков, Ю.И. Правительство и пресса: пути и принципы взаимодействия [Текст] / Ю.И. Тюньков // Вестник МГУ. Серия 10, Журналистика. - 1990, №6.
- [241] Феокистов, Г. Информационная безопасность общества [Текст] / Г. Феокистов // Социально-политический журнал. - 1996. - №5.
- [242] Фридман, Э. Подготовка журналистов в государствах Центральной Азии: советское наследие и уроки истории американских СМИ [Текст] / Э.

- Фридман, Р. Шейфер, Г. Райе // Центральная Азия и Кавказ / Журнал социально-политических исследований. SWEDEN. – 2006, №5 (47). - С. 181.
- [243] Хасанов, Т. А. Проблемы и перспективы внедрения ИТ в государственном управлении [Текст] / Т.А. Хасанов // Паёми ДТИХД. – 2007, №1. - С. 96-97.
- [244] Хорос, В. Г. Авторитаризм и демократия в третьем мире [Текст] / В.Г. Хорос, М.А. Чешков // Мировая экономика и международные отношения. – 1995, №7.
- [245] Чигрин, Л. Две ступени открытия [Текст] / Л. Чигрин // Сб. статей по вопросам журналистского образования. - Душанбе: ООО Азия-принт, 2008. - С. 198-199.
- [246] Чичановский, А.А. Средства массовой информации и власть [Текст] / А.А. Чичановский // Диалог. - М.: 1995, №5-6.
- [247] Чичановский, А.А. Средства массовой информации и терпимость: “проблемы реализации конструктивного идейно-политического потенциала общества” [Текст] / А.А. Чичановский // Этнополитический вестник. - №5.
- [248] Шапиро, И. Демократия и гражданское общество [Текст] / И. Шапиро // Политические исследования. – 1992, №4.
- [249] Шарифзода, К. Тенденции развития журналистики в современном Таджикистане [Текст] / К. Шарифзода // Сб. статей по вопросам журналистского образования. - Душанбе: Азия-принт, 2008. - С. 69.
- [250] Шмит, К. Понятие политического [Текст] / К. Шмит // Вопросы социологии. – 1992, №1.
- [251] Элейзер, Д.Дж. Сравнительный федерализм [Текст] / Д.Дж. Элейзер // Политические исследования. – 1995, №5.

Мақолаҳо илмӣ-оммавӣ

- [252] Иванов, О. Как формируется общественное мнение [Текст] / О. Иванов, Г. Маслова // СПб ведомости. - 1993. - 18 дек.
- [253] Информационно-аналитический бюллетень [Текст] // Зеркало. – Душанбе: 2005, №10 (40).

- [254] Коммерсант [Текст]. - 1991.
- [255] Конфликты и консенсус [Текст]. - 1991. № 1.
- [256] Назарбеков, Б. Активные помощники Союзпечати [Текст] / Б. Назарбеков // Распространение печати. - 1984. – № 5.
- [257] Наш современник [Текст]. - 2006. № 11.
- [258] Новый мир [Текст]. - 2001. № 5.
- [259] Паёми Душанбе [Матн]. - 1991, 1 января.
- [260] Садои мардум [Матн]. - 1991, 1 января.
- [261] Февральские события в Душанбе [Текст] // Коммунист Таджикистана // Чумхурият. - 1990. Февраль

Маводҳо бо забони англисӣ

- [262] Bal, M. Reading the Gaze: The Construction of Gender in “Rembrandt” [Text] / M. Bal, S. Mellvill, B. Readings (eds.) Vision and Textuality. - Duke University Press, 1995. - 147-173 pp.
- [263] Bethel, T. The Imperial Press [Text] / T. Bethel, P. Charles. - Washington Monthly, 1976.
- [264] Carr, E.H. What is History? [Text] / E.H. Carr. - L.: 1967.
- [265] Caro, A.R. The years of Lyndon Jonson [Text] / A.R. Caro. - New York, 1982. - P. 228.
- [266] Castells, M. The Information Age: Economy, Society and Culture: The Rise of the Network Society. Maiden (Ma.); [Text] / M. Castells. - Oxford: Blackwell Publ, 1996.
- [267] Danielson, W. Content Analysis in Communication Research [Text] / W. Danielson // Nafsiger R. and White D. (eds.). Introduction to Mass Media Communication Research. – Michigan: 1966.
- [268] Deutsch, K.W. The Nerves of Government. Models of Political Communication and Control [Text] / K.W. Deutsch. - N.Y.: The Free Press, 1963. - 176 p.
- [269] Djilas, M. The New Class: An Analysis of the Communist System [Text] / M. Djilas. - New York, 1967.

- [270] Gouldner, A. *The Future of Intellectuals and the Rise of the New Class* [Text] / A. Gouldner. - London, 1979.
- [271] Gramsci, A. *Ideology* [Text] / A. Gramsci. - NY, 1976.
- [272] Janda-Berry-Goldman. *The Challenge of Democracy* [Text] / Janda-Berry-Goldman. - NY, 1989. - P. 187.
- [273] McCombs, M. E. *The agenda setting function of mass media* [Text] / M. E. McCombs, D. L. Shaw // *Public Opinion Quarterly*. - 1972. Vol. 36. - P. 176–185.
- [274] McLuhan, M. *The Medium is the Message, an Inventory of Effects* [Text] / M. McLuhan, Q. Fiore. - N.Y.: Wired Books, 1996. - 160 p.
- [275] McLuhan, M. *Understanding media: The Extensions of Man* [Text] / M. McLuhan. - N.Y.: McGraw-Hill, 1965. - 359 p.
- [276] Pye, L.W. *Communications and Political Development* [Text] / L.W. Pye. - Columbia and Princeton: University Presses of California, Columbia and Princeton, 1963. - 398 p.
- [277] Rogers, E. M., Dearing J. W. *Agenda-setting research: Where has it been! Where is it going?* [Text] / E. M. Rogers, J. W. Dearing // *Communication yearbook II* / J. A. Anderson (ed.). - Newbury Park: Sage, 1988. - P. 555–594.
- [278] Schiller, H. M. *Communications and American Empire* [Text] / H. M. Schiller. - New York, 1969.
- [279] Steinberg, A. *Sam Jonson s Boy* [Text] / A. Steinberg. - New York, 1968. – 681 p.
- [280] Schramm, W. *Mass Communication* [Text] / W. Schramm. - Urbana, 1960.
- [281] Toffler, A. *Powershift* [Text] / A. Toffler. – London: 1990.
- [282] Wells, A. *Picture Tube Imperialism? The Impact of US Television on Latin America* [Text] / A. Wells. - New York, 1972.

II. Феҳристи интишороти илмии муаллиф

Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидаанд:

[1-М] Ятимов С.Р. Матбуотӣ даврӣ ҳамчун институти ҷамъиятию сиёсӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. -2018. -№7. -С.301-305. ISSN 2413-5151.

[2-М] Ятимов С.Р. Матбуотӣ даврӣ ва таъмини амнияти иттилоотӣ. //Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. -2018. -№8. -С.277-280. ISSN 2413-5151.

[3-М] Ятимов С.Р. Таъсири матбуотӣ даврӣ ба ташаккули афкори ҷамъиятӣ. //Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ -иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. -2019. -№1. -С.317-321. ISSN 2413-5151.

[4-М] Маҳмадизода Н.Д., Ятимов С.Р. ВАО ҳамчун воситаи инъикоси масъалаҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ дар ҷомеаи тоҷикистонӣ: таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Душанбе, 2023. №.6.1. С.124 – 129.

Мақолаҳои илмие, ки дар маҷмуаи конференсияҳои илмӣ-назариявӣ ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ нашр шудаанд

[5-М] Ятимов С.Р. Нақш ва мақоми матбуотӣ даврӣ дар ташаккули плюрализми сиёсӣ // Маводи конференсияи илмӣ - назариявӣ ҳайати профессорону омӯзгорон ва донишҷуён оид ба ҷамъбасти корҳои илмӣ — таҳқиқотӣ (ш.Кӯлоб, 26 —27 апрели соли 2019). —Душанбе, 2018. -С.218-220.

[6-М] Ятимов С.Р. Пешвои миллат ва рушди илму маориф // Маводи конференсияи илмӣ-назариявӣ байналмилалӣ бахшида ба 28-солагии Истиқлолияти давлатии ҚТ, 25 солагии Конститутсияи ҚТ ва 22 солагии Ваҳдати миллии дар мавзӯи «Ҷаҳонишавӣ ва гуфтугӯи тамаддунҳо дар замони муосир» (ш.Бохтар, 17-18 майи соли 2019). - Бохтар, 2019. -С.108-110.